

Hollandse Duinen worden Nationaal Park

In het duingebied tussen Hoek van Holland en Noordwijk wonen een miljoen mensen. Waarom dan toch de status van Nationaal Park?

BINNENLAND 16-17

FOTO WALTER HERFST

Honduras
Moordcommando
ontving
Nederlands geld

IN HET NIEUWS 4-6

Chipmaker
Nachtmerrie-
scenario dreigt
voor ASML

ECONOMIE 22-23

Feyenoord
Nu krijgt coach
Van Persie wél
applaus

SPORT 24-25

Songfestival
Bij voorbaat beladen
IN HET NIEUWS 10-11

IN HET LAND
LELYSTAD
GUUS VALK

In Lelystad breekt het cordon sanitaire

Zes schrijven politieke geschiedenis in Lelystad. Maar als je de betrokken partijen eraan vraagt, zou je het niet meteen zeggen. Dan hoor je woorden als „een constructieve werrelatie” (FVD-fractievoorzitter Michael Wijngaard) of „elkaar vinden op de inhoud” (VVD-fractievoorzitter Marten Tilstra).

Lelystad, een gemeente van mensen „met het hart op de tong”, zegt Tilstra, zelf een geboren Fries, in een plaatselijk café. „Veel Jordanees volk. Ze zeggen meteen wat ze vinden.” Wat zeggen de Lelystedelingen tegen Tilstra als hij de straat opgaat? „Kut-VVD, dat soort teksten. We hebben echt een harde klap op de neus gehad.”

Bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart verloor de VVD twee van haar vijf zetels. Winnaars waren de lokale partij JongLelystad, het uiterst rechtse FVD en de PVV.

Het was een dreun, zegt Tilstra een paar keer. En het kon bijna niet anders, of de politieke crisis in Lelystad had daar een rol in gespeeld. Vier jaar geleden sloot het overgrote deel van de gemeenteraad, inclusief de VVD, een raadsakkoord. Het politieke conflict moest verdwijnen uit Lelystad. Het college van burgemeester en wethouders zou namens veertien partijen besturen. Alleen FVD, PVV en Leefbaar Lelystad deden niet mee.

Het eindigde in een diepe bestuurscrisis. Ook de VVD'er in het college stapte op. Marten Tilstra zegt dat deze crisis, en het verlies bij de verkiezingen, het denken bij de lokale VVD veranderde. Toen na de verkiezingen iedereen weer een breed akkoord wilde sluiten, zat de VVD daar niet meer op te wachten.

Met FVD, PVV en de lokale partij Mooi Lelystad heeft de VVD nu een eigen coalitieakkoord gesloten. Het is niet genoeg voor een meerderheid, 14 van de 37 zetels. De kans is groot dat de vier partijen en in de oppositie zullen belanden. Dan zal dit akkoord de basis van de samenwerking tussen deze vier partijen worden. En die samenwerking is „heel goed”, zegt Tilstra, de partijen blijven elkaar

„vasthouden”. „We hebben gelijkgestemde ideeën. Maar we liggen elkaar ook. We lachen veel.”

Dit akkoord is een enorme stap voor de VVD, al is het maar in één gemeente, en al is het geen echt coalitieakkoord. Met FVD wordt (tot nu toe) nergens samengewerkt. Het extremisme, antisemitisme en racisme binnen de partij hebben daarvoor gezorgd, ook bij de VVD. Tel daarbij de complottheorieën en de banden van (kandidaat-)raadsleden met extreemrechtse en neonazistische groepen op. Hierdoor kan FVD de grote verkiezingswinst in maart nog niet omzetten in politieke macht, alleen in invloed. De PVV praat in enkele gemeenten wel mee over collegedeelname.

„We liggen elkaar ook, we lachen veel”, zegt VVD'er Tilstra

Marten Tilstra zegt dat het uitsluiten van FVD en PVV „geen oplossing” is. „Als je ze gaat uitsluiten, maak je ze juist groot. In ons akkoord zul je geen gekke complottheorieën zien. Over migratie waren we het bijvoorbeeld snel eens.” In het akkoord staat onder meer: „Geen azc of asielpvang in Lelystad.” En: „Geen voorrang voor statushouders.” Dit, benadrukt Tilstra, vond de VVD in Lelystad óók al. „Het is geen xenofob of racistisch akkoord.”

Tilstra en de andere twee fractievoorzitters beschrijven de samenwerking als een puur lokale kwestie. En toch: PVV-fractievoorzitter Ashwin van Stormbroek, woordvoerder van Geert Wilders, stond vorig jaar op de landelijke kandidatenlijst. FVD is een centraal geleide partij. En de VVD heeft de samenwerking met uiterst rechts afgestemd met het provinciaal bestuur. En zoals dat gaat met het cordon sanitaire: als het op één plek breekt, is het geen cordon meer.

Guus Valk vervangt deze week Petra de Koning

Een stratenmaker aan het werk in Rotterdam. FOTO ROBIN UTRECHT/ANP

VAKBONDEN EISEN

‘Bezuinigingen sociale zekerheid opheffen’

FNV, CNV en VCP hebben het kabinet een ultimatum gesteld. Volgens minister Vijlbrief werkt het kabinet aan een aangepast voorstel om over te praten.

Stefan Vermeulen en Eline Nugteren

AMSTERDAM/DEN HAAG

De vakbonden FNV, CNV en VCP hebben het kabinet-Jetten maandag een ultimatum gesteld: voorgestelde bezuinigingen met betrekking tot de WW en de WIA en de geplande versnelde verhoging van de AOW-leeftijd moeten binnen twee weken van tafel, anders worden volgens de bonden „acties door heel Nederland onvermijdelijk”.

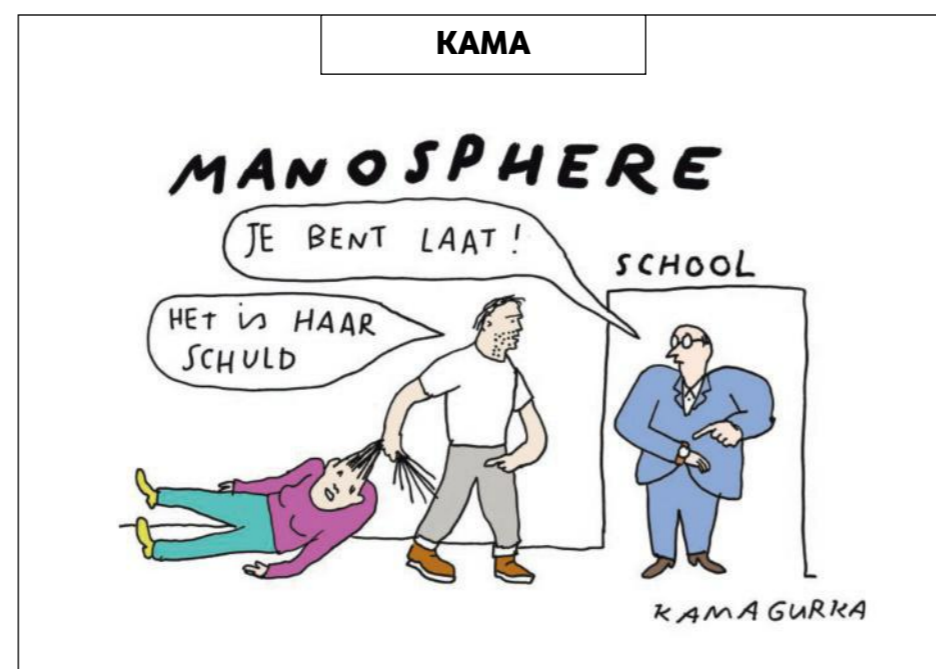
In het regeerakkoord hebben D66, VVD en CDA afgesproken dat de AOW-leeftijd versneld omhoog zal gaan naar 72 jaar. Ook wil het kabinet de maximale WIA-uitkering verlagen, omdat het aantal langdurig zieke werknemers toeneemt. Werkloosheidsuitkering WW gaat terug van twee naar maximaal één jaar. Volgens CNV-voorzitter Hans van den Heuvel gaat het kabinet „tekeer met de botte bijl” in de sociale zekerheid.

De nieuwe FNV-voorzitter Hans Spekman zegt niet met het kabinet in gesprek te gaan over het regeerakkoord „zolang de plannen over de AOW, de WW en de WIA niet van tafel zijn”. De bonden dreigen vanaf 30 mei met landelijke acties.

„We zien dat het kabinet de sociale zekerheid weer beschouwt als kostenpost, maar de sociale zekerheid is wie wij zijn als land”, zei Spekman maandag op een persconferentie. Volgens Spekman zullen de bonden „het hele actierepertoire uit de kast halen” als het kabinet de bezuinigingsplannen niet snel aanpast. „Dus het gaat om werkonderbreking, stakingen. De acties zullen in heel Nederland voelbaar zijn. Wij zijn zelfverzekerd genoeg om te weten dat we dit kunnen winnen als we eensgezind zijn.”

CNV-voorzitter Hans van den Heuvel: „Vier maanden lang is er nauwelijks beweging geweest vanuit het kabinet. Dit is niet alleen een politiek dossier, het is een mensen dossier. Dit gaat over mensen die duizenden euro's kunnen verliezen.” Van den Heuvel: „Als afspraken uit 2019 zomaar eenzijdig worden opgebroken, dan verdwijnt het vertrouwen. Het kabinet heeft zelfstandig een akkoord opgebroken en daarmee het evenwicht tussen werkgevers, werknemers en overheid doorbroken.”

Minister Hans Vijlbrief (Sociale Zaken en Werkgelegenheid, D66) zei maandag in reactie dat het kabinet „goed gehoord heeft wat de bonden zeggen”. Het kabinet werkt volgens Vijlbrief aan een aangepast voorstel om hierover in gesprek te gaan. Over de precieze inhoud van dit voorstel doet hij nog geen mededelingen. Dat het plan de AOW-leeftijd naar 72 jaar te verhogen afgezwakt wordt, ligt voor de hand. Een Kamermeerderheid wil dat de plannen ‘verzacht’ worden; de Eerste Kamer dat ze van tafel gaan.

INTERVIEW SJOUKJE MOS BELEIDSADVISEUR BIJ SCHOOL & VEILIGHEID

‘Je hoeft niet te weten wie Tate is om met je leerlingen in gesprek te gaan’

Leerkrachten worstelen met hun reactie op opvattingen die hun leerlingen uit de ‘manosfeer’ overnemen.

Bas Blokker

AMSTERDAM

Sjoukje Mos, beleidsadviseur bij School & Veiligheid, geeft al jaren workshops aan leerkrachten over hoe om te gaan met onderwerpen die spanningen en polarisatie in de klas opwekken. De laatste jaren noemden leerkrachten daarbij steeds vaker de naam van Andrew Tate, de Brits-Amerikaanse kickboksster die in filmpjes op sociale media fulmineert tegen de ‘feminisering’ van de maatschappij. Hij moedigt jongens aan flink te sporten, rijk te worden en zich beter te voelen dan vrouwen. Tate is de bekendste figuur in wat de manosfeer wordt genoemd. Leerkrachten lieten Mos weten dat ze het lastig vinden om weerwoord te geven aan jongens die kleineerende uitspraken doen over vrouwen, of die andere jongens onder druk zetten om zich macho te gedragen.

Dat, en verontrustend onderzoek uit het Verenigd Koninkrijk en Australië, was de aanleiding voor School & Veiligheid om een enquête te organiseren onder docenten van de middelbare school, het mbo en leerkrachten van groep 7 en 8 in het basisonderwijs. Want ook daar blijft al ongeveer een derde van de leerkrachten het idee te hebben dat verbale agressie onder hun leerlingen „in redelijke tot sterke mate” wordt beïnvloed door online berichten en filmpjes over mannelijkheid en relaties. Uiteindelijk zijn de antwoorden van 487 leerkrachten gebruikt om de reikwijdte van het fenomeen te onderzoeken.

Is de invloed van de manosfeer op spanningen in de klas zorgwekkender dan van andere polariserende onderwerpen?

Mos: „Ik vind het lastig om daar een antwoord op te geven. Iets meer dan de helft van de ondervraagde onderwijzers zegt: ja, in de afgelopen vier jaar is de invloed van de manosfeer in mijn klas toegenomen. In die zin was dit onderwerp urgent. Daar komt bij, dit onderwerp heeft een sterke invloed op de identiteitsvorming op school. En dat is heel belangrijk voor de leerlingen, dat gaat over hun wezen.

„Sociale media kwamen pas op toen ik een jaar of dertien was, met Hyves en zo, heel onschuldig nog. Daar kwam dat soort geluiden echt niet naar voren. Voor zover sociale media een rol speelden in de klas, was het eigenlijk een versterking van al bestaand gedrag, soms ook pestgedrag, roddelen of uitsluiting. De manosfeer, begonnen aan de randen van het internet, maar inmiddels opgeschoven naar de mainstream, brengt nu een echte gedragsverandering teweeg. Jongens gaan onder invloed van inter-

Lespakket gebaseerd op de Netflix-serie Adolescence, over de invloed van de manosfeer. In het midden influencer Andrew Tate. FOTO ERIC BRINKHORST

netinfluencers als Andrew Tate anders denken over de relaties tussen jongens en meiden en over lhbt+-leerlingen.”

Vraagt dit soort opvattingen een wezenlijk andere aanpak dan andere heikle onderwerpen?

Mos: „Nee, wat het onderwerp is dat spanning geeft, maakt niet uit voor de aanpak ervan. Een leerkracht moet steeds hetzelfde doen. In

Wij zeggen tegen leerkrachten: ook als zo'n opmerking als een grapje wordt gebracht, begrens het wel

eerste instantie het ongewenste gedrag, dat uitsluit, discrimineert, haat zaait, begrenzen. En dan erover praten. Aan de leerling vragen: waar komt dit idee vandaan? Waar maak je je zorgen over? Die vragen moet de leerkracht stellen vanuit oprechte nieuwsgierigheid, daardoor blijf je in verbinding met je leerlingen.”

Ruim de helft van de ondervraagde leerkrachten heeft behoefte aan hulp bij dit onderwerp.

„Ze worstelen met hun reactie, omdat ze niet precies weten wat die leerlingen online voor opvattingen horen en zien. Ze weten wel zo'n beetje wie Andrew Tate is, maar kennen veelal het taalgebruik uit de manosfeer niet en kunnen hun leerlingen dus niet volgen. Wij gaan ervan uit: het is niet nodig om precies te weten hoe het zit om met je leerlingen een goed en open gesprek te voeren over, bijvoorbeeld, wat is gelijkwaardigheid?

„Ze vinden het vooral lastig te reageren op ongewenste uitspraken van jongens als die ironisch zijn. Als een jongen zegt: ‘Het was maar een grapje’. Wij zeggen tegen leerkrachten: ook als zo'n opmerking als een grapje wordt gebracht, begrens het wel. Zeg bijvoorbeeld tegen zo'n jongen: je brengt dit nu wel als een grapje maar het kan anderen een onveilig gevoel geven, en dat is niet oké.”

Nu dragen influencers in de manosfeer ook opvattingen uit waar je op zichzelf niet tegen hoeft te

zijn: discipline, gezond eten, ambitie tonen. Hoe houd je dat uit elkaar?

„Leraren horen jongens in de klas veel praten over fitness. Over snel veel geld verdienen. Dat zich willen disciplineren met fitness is

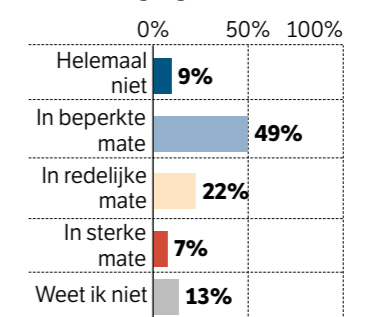
geen probleem. Maar het is een compleet pakket. Die influencers zijn niet alleen sportcoach, ze laten ook filmpjes zien over hoe ze denken dat vrouwen in elkaar zitten, hoe vrouwen behandeld zouden willen worden. En daar zit het venijn. Het is belangrijk omdat we zien dat het een negatieve invloed heeft op de sociale veiligheid op school. En veiligheid, dat is de voorwaarde om te kunnen leren.

Hoopvol
„Niet alleen meiden of lhbt+-leerlingen voelen zich hierdoor onveilig. Ook sommige vrouwelijke onderwijzers voelen dat jongens hun autoriteit in twijfel trekken omdat ze vrouw zijn, en ook de overige jongens in de klas hebben hier echt last van. Ik vind dat een van de hoopvolle dingen in het onderzoek, dat je ziet dat jongens hun medeleerlingen tegenspreken als ze meiden kleineren. En het zou toch verdrietig zijn als jongens straks denken dat ze altijd gespierd moeten zijn, rijk moeten zijn en vrouwen onder de duim moeten houden om zichzelf een echte man te noemen.”

Enquête manosfeer

Antwoord op de vraag*:

*Jongens bij mij op school lijken beïnvloed door specifieke ideeën die zij online tegenkomen over mannelijkheid, genderdiversiteit en omgang met vrouwen"

*Enquête ingevuld door 246 medewerkers in het voortgezet onderwijs NRC 110526 / YD / Bron: School en Veiligheid

De kist met het lichaam van de vermoorde milieuvrouw Berta Cáceres wordt in 2016 in de Hondurese hoofdstad Tegucigalpa weggedragen na de autopsie. FOTO ANP/EPA

Boris van der Spek

TEGUCIGALPA

Het was een lange dag geweest in de bosachtige regio Santa Bárbara in Honduras. Milieuvrouw Berta Cáceres zat met zijn prominente medeactivist Berta Cáceres bij haar thuis na te praten. „Ik zei tegen haar dat ze meer beveiliging nodig had. Protesteren tegen politici en machtige bedrijven was gevaarlijk”, zegt Castro. „Hermano, antwoordde ze, maak je geen zorgen.” Castro stond op en ging naar de logeerkamer. Om goed uit te rusten. De dag erna zouden ze gaan protesteren tegen de aanleg van een dam.

„Ineens hoorde ik een dreun, de keukendeur was ingetrapt. Ik hoorde Berta vanuit haar slaapkamer roepen: ‘Wie is daar?’ Mijn kamerdeur vloog open en een man richtte van anderhalve meter afstand een pistool op mij. Ze schoten me neer en lieten me achter, ik denk dat ze dachten dat ik dood was”, zegt Castro. Hij was alleen in zijn oor geraakt. „Vanuit de kamer van Berta hoorde ik nog meer schoten komen.

REPORTAGE HONDURAS

Hoe geld van een Nederlandse bank bij moordcommando in Honduras terecht kwam

Tien jaar geleden werd in Honduras een prominente milieuvrouw vermoord die protesteerde tegen de aanleg van een dam. Nu blijkt dat haar huurmoordenaars betaald zijn met Nederlands geld. „De FMO had moeten weten dat er sprake was van geweld en intimidatie.”

Even later riep Berta naar me: ‘Gustavo, Gustavo!’ Ik rende naar haar toe, maar het was te laat. Ze overleed in mijn armen.”

Berta Cáceres werd op 3 maart 2016 vermoord door een Hondurese huurcommando, dat werd betaald, zo blijkt uit nieuw onderzoek, met geld afkomstig van de Nederlandse ontwikkelingsbank FMO. Hoe raakte die bank betrokken in deze Hondurese zaak?

De milieuvrouw verzette zich met de inheemse rechtenorganisatie Copinh tegen de aanleg van de Agua Zarca-dam in de regio Río Blanco in Honduras. Dit project werd in 2009 geïnitieerd door het Hondurese bedrijf DESA, in hetzelfde jaar opgericht door de steenrijke en invloedrijke familie Atala Zablah. Volgens inheemse Lencagemeenschappen in het gebied, waartoe ook Cáceres behoorde, zou het damproject hun leefomgeving en de rivier dermate vervuilen dat ze er niet langer zouden kunnen wonen.

Demonstraties tegen het project werden regelmatig hardhandig beëindigd door de Hondurese autoriteiten. In 2013 werd activist Tomás García doodgeschoten tijdens een protest vlakbij het logistieke hoofdkwartier van DESA, door een militair die daar

gestationeerd was. Onder meer het Chinese bouwbedrijf Sinohydro trok zich na dit geweld terug uit het project.

Een partij die zich niet terugtrok, was de Nederlandse Financierings-Maatschappij voor Ontwikkelingslanden (FMO), die actief is in zeker 85 landen. Met investeringen in de particuliere sector, bijvoorbeeld middels leningen aan projecten in ontwikkelingslanden, wil de FMO „duurzame en inclusieve welvaart” bevorderen. De Nederlandse staat heeft 51 procent van de bank in handen, ook banken als ABN Amro, Rabobank en ING hebben aandelen.

De ontwikkelingsbank had zich in 2014 verbonden aan het Agua Zarca-damproject. Samen met de Finse ontwikkelingsfinancier Finnfund zou de FMO een lening van 20 miljoen dollar verstrekken, te betalen in tranches aan aannemers en bedrijven die in opdracht van DESA de dam zouden gaan bouwen.

Rode vlaggen gemist

Alleen, zo was al bekend, kwamen de geldbedragen die de FMO overmaakte voor het project lang niet altijd aan bij de bouwbedrijven. De bank had bovendien bepaalde rode vlaggen gemist rond de intimidatie van de Lencagemeenschappen en activisten, die al ver voor de aanleg van de dam gaande was. Daarover werden in 2021 al Kamervragen gesteld, vanwege het meerderheidsbelang van de staat bij de FMO. Toenmalig minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking Tom de Bruijn (D66) kon echter veel vragen niet beantwoorden vanwege een lopende civiele procedure tussen de FMO en nabestaanden van Cáceres. Hij schreef ook dat niet was vastgesteld dat de FMO „fouten heeft gemaakt in de monitoring van geldstromen”.

Nu blijkt uit nieuw onderzoek dat geld van de FMO werd doorgesluisd naar onder meer naamloze vennootschappen in belastingparadijzen. De betalingen werden daarnaast gebruikt voor intimidatie- en smeercampagnes, en uiteindelijk zelfs om de moordenaars van Cáceres mee te betalen.

Dat ontdekte een commissie van drie onafhankelijke onderzoekers, die na een overeenkomst tussen de Hondurese staat, de nabestaanden van Cáceres en de Inter-Amerikaanse Commissie voor de Rechten van de Mens (IA-CHR) een jaar lang onderzoek deed naar de transacties en machtsstructuren achter de moord op Berta Cáceres. De onderzoekscommissie maakte gebruik van informatie van het Hondurese OM, politieonderzoeken, analyses van telefoonregisters, contracten en bankgegevens, en hield daarnaast interviews met getuigen, slachtoffers en veroordeelden. De FMO weigerde mee te werken aan het onderzoek.

In het bijna 600 pagina's tellende rapport dat half januari verscheen, wordt het hele geldspoor blootgelegd: van de geldbedragen die vanuit Nederland werden overgemaakt tot de precieze bedragen die de ingehuurd moordenaars kregen. Met Nederlands geld werd hun hotel geregeld waarin zij verbleven ten tijde van de moord, met Nederlands geld kregen zij twee dagen na de moord ook voor de opdracht zelf betaald.

Na de moord op Cáceres in maart 2016 schortte de bank haar activiteiten in Honduras op. Vijftien maanden later, in juli 2017, trok de FMO zich volledig terug uit het project.

Van het ene bedrijf naar het andere
Vanaf het begin zorgde DESA, de initiatiefnemer van de dam en partner van de FMO in het project, er volgens de

Honderden mensen bezochten de begrafenis van activiste Berta Cáceres in 2016. FOTO ANP/EPA

Berta Zúñiga, dochter van Berta Cáceres, protesteert in Nederland tegen de FMO. FOTO MARTEN VAN DIJL/ANP

„Geld dat eigenlijk voor ontwikkeling bedoeld was, is gebruikt om Berta Cáceres te doden

Roxanna Altholt
onderzoeker

onderzoekers voor dat geld van het ene bedrijf naar het andere bedrijf werd doorgesluisd. Dat gebeurde meermalen op dezelfde manier: een aannemersbedrijf uit Guatemala, Copreca, leende zijn naam voor facturen die naar de FMO gingen voor de aanleg van de dam. De bankrekening waar de FMO dat geld naar overmaakte, hoorde echter niet bij Copreca, maar was van een offshorebedrijf gelieerd aan aandeelhouders van DESA. Dat ontdekte de Argentijn Pedro Biscay, expert op het gebied van witte boorden-criminaliteit, die als commissielid de transacties onderzocht.

Een bank van deze statuus had betere anti-witwasmechanismen moeten hebben, zegt hij. „Het gaat hier om miljoenenbedragen. Op z'n minst moet je toch checken of het rekeningnummer waar je geld naar overmaakt, ook inderdaad toebehoort aan het bedrijf dat op de factuur staat?” De onderzoeker zegt dat op deze manier 67 procent van de 19 miljoen dollar die onder meer de FMO uitkeerde, werd doorgesluisd en later ingezet voor illegale activiteiten.

„De bank had dit op zijn minst moeten controleren, door de daadwerkelijke voortgang van het werk te verifiëren

en de documentatie van de bedrijven grondig te beoordelen”, zegt hij. „Op geen enkel moment werd gecontroleerd of de fondsen daadwerkelijk bestemd waren voor ontwikkelingsdoel-einden.”

Uit het onderzoeksrapport blijkt hoe groot de rol van de topman en financieel topman van DESA was bij de witwaspraktijken en bij de opdracht voor de moord op Berta Cáceres. Beiden zijn daar door de Hondurese autoriteiten al aan gelinkt: topman David Castillo is in 2022 veroordeeld tot 22 jaar gevangenisstraf voor zijn rol in de moord op de activiste, tegen de financieel topman Daniel Atala is in 2023 een arrestatiebevel uitgevaardigd, maar hij is nog altijd voortvluchtig.

De onderzoekers ontdekten dat facturen voor miljoenen dollars die in 2015 en 2016 naar de FMO werden gestuurd, door DESA-topman Castillo onterkend waren als ‘bouwaanvragen’. Het was bovendien Castillo, oud-commandant van het Hondurese leger, die eind 2015 in contact stond met een commando huurmoordenaars, met daarin voormalige leden van de specia-

Lees verder op pagina 6

» Vervolg van pagina 5

le eenheden van het Hondurese leger. Dat blijkt uit WhatsApp-berichten, die werden vrijgegeven door het Openbaar Ministerie in Honduras. Enkele dagen voor de moord schreef hij dat de betaling daarvoor er aankwam.

De onderzoekers legden bloot dat het geld voor de moordopdracht afkomstig is uit Nederland. In december 2015 werd een bedrag van 2,6 miljoen dollar dat de FMO had overgemaakt naar het Guatemalteekse bouwbedrijf dat op de factuur stond, doorgesluisd naar het fantoombedrijf Pensa. In opdracht van Atala werd dat geld vervolgens gestort op rekeningen van DESA. Twee dagen na de moord op Cáceres, is volgens de onderzoekers ongeveer 20.000 dollar van deze rekeningen opgenomen en betaald aan het moordcommando.

Na de veroordeling van Castillo schreef de FMO in een verklaring: „Het vonnis betekent dat we een bedrijf hebben gefinancierd waarvan de CEO nu schuldig is bevonden aan betrokkenheid bij moord. We zijn hierdoor diepbedroefd.”

Twee rechtszaken tegen de FMO

In de jaren erop spannen de kinderen van de vermoorde activist en leden van de Lenca-gemeenschap twee zaken aan tegen de FMO. Een civiele zaak is momenteel gepauzeerd, in afwachting van onderhandelingen over een mogelijke schadevergoeding. Advocaten zijn namens de familie daarnaast in Nederland een zogeheten artikel-12-procedure begonnen om het OM te dwingen de bank strafrechtelijk te vervolgen.

De FMO wil over de gebeurtenissen in Honduras in het verleden beperkt schriftelijk reageren en in een gesprek met NRC alleen vooruitblikken. Volgens de bank is de kredietovereenkomst uit 2014 met DESA niet zomaar tot stand gekomen. „We hebben destijds de toen geldende internationale standaarden voor ontwikkelingsfinanciering gevolgd. Vooraf hebben we de gangbare *due diligence*-onderzoeken verricht en laten verrichten. Daaronder vallen ook de partijen die bij een project betrokken zijn en de omstandigheden in het land waar een project wordt gerealiseerd”, schrijft de bank.

De FMO zegt dat ze zelf wel oog heeft gehad voor de zorgen van de omliggende inheemse gemeenschappen. „In die tijd is het project verder stroomopwaarts en naar de andere

Berta Zúñiga, dochter van de vermoorde milieuactiviste Berta Cáceres, kwam meermaals naar Nederland voor protesten tegen de FMO.

FOTO MARTEN VAN DJUL/ANP

kant van de rivier verplaatst na zorgen van lokale gemeenschappen. Ook is toen het ontwerp aangepast. In verband met de civiele procedure en de aangifte tegen FMO kunnen we niet ingaan op de wijze waarop onze financiering is gebruikt dan wel mogelijk is misbruikt.”

De gebrekkige controle van geldtransacties door de FMO is niet de enige fout die de ontwikkelingsbank maakte rond het Agua Zarca-damproject, zegt Roxanna Altholtz, hoogleraar mensenrechten aan de University of California in Berkeley en lid van de onderzoekscommissie. „Al ver voor de moord op Cáceres had de FMO moeten weten dat er sprake was van geweld en intimidatie tegen de Lenca-gemeenschap in dit gebied”, zegt Altholtz en wijst erop dat voordat de FMO in het project stapte al bekend was dat er slachtoffers waren gevallen bij protesten. „Ze besluiten een kredietovereenkomst te tekenen met een bedrijf dat nog nooit een dam had gebouwd, te midden van onmiskenbare tegenstand en voor een project dat conflicten en

geweld veroorzaakte.”

Je moet toch checken of rekeningnummer waarnaar je overmaakt toebehoort aan het bedrijf dat op de factuur staat?

Pedro Biscay een van de onderzoekers

geweld veroorzaakte.”

Ook de reactie van de FMO na de moord op Cáceres noemt ze onvoldoende. „Ze sturen een team, dat concludeert dat de rechten van inheemse mensen zijn geschonden. Maar er is geen enkele poging gedaan om de gemeenschappen die door het project zijn getroffen te compenseren. Het geld dat als lening in het project was gestopt, is kwijtgescholden. Geld dat eigenlijk voor ontwikkeling bedoeld was, is gebruikt om Berta Cáceres te vermoorden. Dat is een zeer pijnlijke waarheid om aan de wereld te moeten vertellen.”

FMO weigerde documenten te delen

De onderzoekscommissie kwam in het najaar van 2025 naar Nederland om hun bevindingen te delen met autoriteiten en in de hoop meer duidelijkheid te krijgen. Ze spraken met afgevaardigden van het OM, het ministerie van Buitenlandse Zaken, de FIOD en de FMO. Volgens de onderzoekers werden ze overal goed ontvangen, werd er geluisterd, maar werd geen informatie gedeeld. De FMO deed dat niet, volgens een verklaring, omdat de commissie mogelijk „bevooroordeeld” was en met „vooropgezette conclusies” naar Nederland was gekomen. Woorverzoeken werden bij de FMO afgewezen: als NV is de bank geen publieke instelling en valt het niet onder deze transparantiewet.

In een gesprek met NRC zegt Michael Jongeneel, topman van de FMO sinds 2021, dat de bank weigerde documenten vrij te geven aan de onderzoekscommissie, omdat de mogelijkheid niet werd gegeven het rapport in te zien voor publicatie. „Het feit dat ons niet gevraagd is of we de conclusies die erin staan kunnen onderschrijven, geeft voor ons aan dat er sprake kan zijn van vooringenomen conclusies”, aldus Jongeneel. „Wat ik wel kan aangeven is dat wij op punten het zeker niet eens zijn met wat er in het rapport staat, maar die dialoog is niet op gang gekomen.”

Jongeneel zegt, net zoals in de schriftelijke antwoorden van de bank, dat hij inhoudelijk weinig informatie kan geven vanwege de lopende juridi-

sche procedures. Hij benadrukt wel dat er veel veranderd is na de moord op Cáceres op het gebied van Environmental, Social and Governance, gebruikt door banken en investeerders om onder meer de duurzaamheid, risico's en impact van een project te meten. „Daar gaan we nu veel dieper dan we tien, twintig jaar geleden deden. Al is het niet zo dat we destijds niet de gebruikelijke standaarden volgden”, zegt Jongeneel, die benadrukt dat de bank nu betere risicoprofielen van klanten opstelt. „Voor ons is dit nu één van de drie grootste afdelingen. Er zijn enorme slagen gemaakt om ervoor te zorgen dat we de Wet Financieel Toezicht en alle *antimoneylaundering*-regels naleven.”

In de zomer van 2021 zou De Nederlandsche Bank de FMO al hebben ge-waarschuwd, wegens onvoldoende zicht op witwas-en terrorismerisico's bij verstrekte leningen en investeringen, meldde *Het Financieel Dagblad* in december van dat jaar. De ontwikkelingsbank bevroor zes weken lang alle commerciële activiteiten om orde op zaken te krijgen. Twee jaar later werd de FMO bestraft door DNB, omdat er fouten zouden zijn gemaakt bij het tegengaan van witwassen. Zo zou de bank „te laat melding hebben gemaakt van opmerkelijke transacties”.

Jongeneel wijst op de uitdagingen van investeren in risicolanden. „Ik ben niet naïef. Wat wij doen is heel moeilijk, maar we proberen dat zo goed mogelijk te doen om dit soort zaken nooit meer te laten gebeuren.”

Een maand na de moord op Berta Cáceres gaat haar dochter Berta Zúñiga voor het eerst naar Nederland. Naar eigen zeggen om de FMO ter verantwoording te roepen voor de rol in de moord op haar moeder, aangezien zij al veel langer op de hoogte zou zijn geweest van geweld in de gemeenschap. Haar strijd zet ze nog altijd voort. „Het is nu tien jaar geleden dat mijn moeder werd vermoord”, zegt Zúñiga. „Wij moesten niet alleen haar dood verwerken, maar een heel systeem van strafeloosheid bestrijden. Wij, de slachtoffers, zouden niet zoveel moeite hoeven te doen om de betrokkenen ter verantwoording te roepen.”

INTERVIEW ARDA GERKENS BESTUURDER AUTORITEIT ONLINE TERRORISTISCH EN KINDERPORNOGRAFISCH MATERIAAL

‘OM moet aantonen dat een site met opzet meedoet met verkrachting’

Motherless.com, met beelden van seksuele handelingen met ogenschijnlijk bewusteloze vrouwen, ging offline. Voor hoelang?

Carola Houtekamer

AMSTERDAM

Bizar genoeg is het niet bij wet verboden om verkrachtingsfilmpjes te hebben en te bekijken. Hoe akelig die beelden ook zijn, ze zijn op zichzelf niet illegaal, weet Arda Gerkens, bestuursvoorzitter van de Autoriteit online Terroristisch en Kinderpornografisch Materiaal (ATKM). Daarom is het zo ongelukkig moeilijk om pornosites met beelden van vermoedelijke verkrachtingen of misbruik strafrechtelijk aan te pakken.

Afgelopen week ging de site Motherless.com op zwart, na berichtgeving van NRC en NOS. Motherless, dat bij het Nederlandse hostingbedrijf NForce in Roosendaal draait, bevat duizenden video's van seksuele handelingen met (ogenschijnlijk) bewusteloze vrouwen. CNN onthulde vorige maand dat gebruikers op de site tips uitwisselen voor het drogeren en verkrachten van partners. NRC vond op de site ook gebruikers die zichzelf en de vrouwen in hun video's als Nederlands omschrijven. Het meldpunt van expertisecentrum Offlimits liet bovendien weten dit jaar ook al zeker 25 keer CSAM, *child sexual abuse material*, op de site te hebben aangetroffen.

Het Openbaar Ministerie zei vrijdag dat zij de site offline had gehaald, nadat ze donderdag bij het bedrijf een doorzichtig had gedaan. Motherless zelf zegt in een statement dat de site „vrijwillig” uit de lucht is, omdat de beheerder „inhoud wil identificeren die niet volgens de regels is.”

Maar het blijft moeilijk dit soort sites hard aan te pakken. Arda Gerkens, die belast is met de bestrijding van online terroristische content en kinderpornografische beelden, legt het uit.

Kan het OM deze site offline halen?

„Nou, ja, het is me niet precies duidelijk op welke grond het OM dat nu doet. Motherless is een 'gewone' pornosite, zoals er zoveel zijn, waarop ook nare beelden staan. Porno is op zichzelf niet illegaal.”

Maar de site staat bol van beelden van seksuele handelingen met ogenschijnlijk bewusteloze vrouwen. Dat kan verkrachting zijn.

„Ja, nu komt het. Ten eerste weten we niet of deze vrouwen toestemming hebben gegeven. Ja tuurlijk, jij en ik denken: dat is wel heel gek. Maar juridisch gezien is dit een vraag die beantwoord moet worden. Pas als toestemming ontbreekt, heet het verkrachting en kan het OM een zaak openen tegen een dader, die een misdrijf heeft begaan.

„Maar dan het tweede: dan doe

Het pand in Roosendaal waar NForce tot voor kort was gevestigd. FOTO MERLIN DALEMAN

je strafrechtelijk nog niets tegen de site waarop de beelden staan. Voor de site geldt: seksueel beeldmateriaal van meerderjarigen is niet strafbaar. Het OM zal in zo'n zaak niet zomaar op basis van één stukje bewijsmateriaal een hele site offline halen, dat is niet proportioneel. Het OM moet aantonen dat een site opzettelijk meedoet met de uitbuiting of verkrachting, zo hoog ligt de lat.”

Geldt dit ook voor kinderpornografisch materiaal?

„Nee, in veel landen, ook in Nederland, is het illegaal om kinderpornografische beelden te bekijken of te verspreiden. Daar is speciale wetgeving voor en de ATKM handelt die. Als op een site CSAM, *child sexual abuse material*, wordt aangetroffen, dan móet de site dat meteen weghalen. Gebeurt dat niet, dan riskeert de eigenaar een boete en gaan we naar het hostingbedrijf dat de site in de lucht houdt. Als dat niet luistert, gaan we nog een stap verder de keten in. Bij kinderpornografisch materiaal kan je dus meer doen. Er is ook speciale wetgeving tegen vraagporno, maar het is weer níét strafbaar om beelden van vraagporno

te bekijken.”

Is er dan geen manier om een site als Motherless aan te pakken?

Eén route is al eerder met succes bewandeld door Offlimits, het expertisecentrum tegen online misbruik, zo vertelt Gerkens. Dat was in een zaak uit 2024 tegen pornosite xhamster. „Dat ging via de AVG, privacywetgeving. Naakt- en

Je kunt meer doen tegen kinderpornografisch materiaal

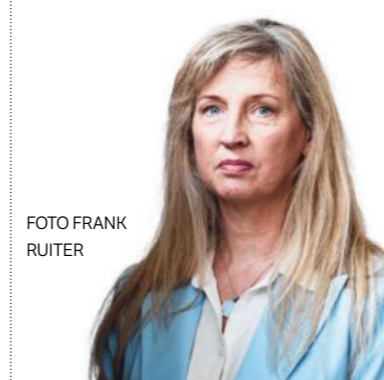

FOTO FRANK RUITER

pornobeelden gelden als bijzondere persoonsgegevens. Een site moet expliciete toestemming hebben om die te mogen delen. Die toestemming ontbreekt natuurlijk meestal. Daar is een zaak opgebouwd, xhamster moest veel beelden verwijderen. Maar het effect was beperkt: het hoefde alleen voor beelden die in Nederland te zien zijn, helaas.”

Eerder koos het OM bij een 'bad hoster' in Wormer voor weer een andere route. Hostingbedrijf Ecaat bood onderdak aan onder meer kinderpornosites en digitale criminaliteit. De hostingpraktijken aanpakken lukte jarenlang niet en daarom koos het OM voor een fiscale route. In 2020 viel opsporingsdienst FIOD het pand van Ecaat binnen op zoek naar bewijzen voor belastingontduiking en -fraude. Het strafrechtelijk onderzoek naar de twee bestuurders loopt nog.

Wat moet veranderen om nare sites harder aan te kunnen pakken? „Ik ben niet in de positie om te vertellen wat de politiek moet kiezen, maar één ding kan ik wel zeggen. In de Europese Digital Service Act (DSA) staat dat je als beheerder

moet reageren op meldingen van illegale inhoud en dat je moet zorgen dat je platform niet wordt misbruikt. Als je kunt aantonen dat je optreedt bij meldingen, dan ben je veilig.

„Het plan was om in de DSA ook een zorgplicht op te nemen. Dat zou inhouden dat alle betrokken partijen - sitebeheerders, hostingbedrijven, datacenters - verplicht zijn om actief te voorkomen dat er illegale beelden op websites staan, op straffe van sancties. Een beetje zoals vastgoedeigenaren actief moeten voorkomen dat er een wietkeukerij in hun pand komt. Na veel lobbywerk van de branche is die zorgplicht uit de conceptwet gehaald. Dat vind ik een gemiste kans.”

De DSA heeft nog een probleem, zegt Gerkens. „In Nederland handhaaft de Autoriteit Consument en Markt de DSA. Maar let wel: dan moet een site een officiële vertegenwoordiging in Nederland hebben. Hoeveel sites hebben dat nou? Motherless zit in Costa Rica, die heeft echt geen vertegenwoordiging hier. Platforms zijn zo on-grijpbaar.”

Met medewerking van Georgia Oost en Rik Wassens.

Advertentie

NIEUWSBRIEVEN

5 om 5
Elke dag

Om vijf uur de vijf belangrijkste artikelen van de dag

Schrijf je in via
nrc.nl/nieuwsbrieven

nrc

GREENPEACE

‘Als bescherming Bonaire uitblijft, lopen de kosten wellicht vijf keer zo hoog op’

Op Bonaire staan de straten blank na zware regenbuien in november 2022. FOTO MONA VAN DEN BERG

Klimaatverandering vereist nu al investeringen op het eiland van zeker 1 miljard euro, maant Greenpeace.

Floor Boon

AMSTERDAM

Niets doen tegen de gevolgen van klimaatverandering op Bonaire is uiteindelijk fors duurder dan nu investeren in passende maatregelen. Nu al is tussen de 1,2 en 1,8 miljard dollar (1 en 1,5 miljard euro) nodig om het Caribische eiland beter te beschermen tegen extreme hitte, overstromingen, droogte en zeespiegelstijging. Zonder ingrijpen kan de schade vijf keer zo hoog oplopen, tot 5,6 miljard dollar in 2050.

Dat schrijven onderzoekers van advies- en accountancybureau Grant Thornton in een rapport, opgesteld in opdracht van Greenpeace. Het onderzoek verscheen tijdens het eerste bezoek van premier Rob Jetten (D66) aan het Caribisch deel van het koninkrijk, van 8 tot 14 mei. Op dinsdag 12 mei komt hij aan op Bonaire.

Greenpeace liet het rapport opstellen tegen de achtergrond van de recente klimaatzaak over Bonaire. In januari oordeelde de rechtbank in Den Haag dat de Nederlandse staat te weinig doet om inwoners van Bonaire te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering en dat Nederland de eigen CO₂-uitstoot sneller moet verlagen. Greenpeace had de zaak aangespannen met acht inwoners van het eiland. Vorige maand liet minister

van Klimaat en Groene Groei Stientje van Veldhoven (D66) weten dat de staat tegen de uitspraak in hoger beroep gaat.

Structureel achtergesteld

Dit onderzoek zet de politieke discussie over de verantwoordelijkheid van Europees Nederland voor Caribisch Nederland verder op scherp. In april verscheen een rapport van de Onderwijsraad over de slechte staat van het onderwijs op de BES-eilanden en concludeerde de Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme dat inwoners van Caribisch Nederland structureel worden achtergesteld.

Het Caribisch gebied is bijzonder kwetsbaar voor de gevolgen van de opwarming van de aarde. Alle eilanden in die regio zullen naar verwachting bovengemiddeld veel last

hebben van voorspelde gevolgen van klimaatverandering, zoals temperatuurstijgingen, veranderingen in neerslagpatronen, zeespiegelstijging, koraalverbleking, tropische cyclonen en droogte. Dat geldt ook voor de BES-eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba, die sinds 2010 bijzondere gemeenten van Nederland zijn.

In het rapport kijken de onderzoekers naar maatregelen die nodig zijn op vijf gebieden: vermindering van hittestress, kustveiligheid, waterzekerheid en biodiversiteit. De voorstellen lopen uiteen van meer schaduw en vergroening in woonwijken en het bouwen van klimaatbestendige scholen tot het herstellen van mangroves en koraalriffen.

Vooral de aanpak van wateroverlast wordt een dure operatie, schrij-

ven de onderzoekers, waarvan de kosten kunnen oplopen tot ruim 800 miljoen dollar. Dat geldt is onder meer nodig om de riolering te verbeteren, het asfalt te vervangen door wegen die water doorlaten en voor systemen om regenwater beter te kunnen opvangen. Ook wordt rekening gehouden met de verplaatsing van het ziekenhuis Fundashon Mariadal naar hoger gelegen gebied.

Kwetsbaar rif beschermt kust

Bonaire heeft zelf nauwelijks de financiële ruimte om grote investeringen te doen. De begroting van het eiland bedraagt dit jaar zo'n 105 miljoen dollar. Toch stellen de opstellers van het rapport dat als er niets gebeurt de economische schade uiteindelijk veel hoger uitvalt, in eerste instantie voor het eiland en daardoor ook voor de Nederlandse staat. Vooral toerisme, natuur en infrastructuur lopen risico.

In het bijzonder staat het kwetsbare koraalrif rond Bonaire onder druk. Dat rif beschermt de kust tegen golven en vormt de basis van het duiktoerisme waar een groot deel van de economie van afhankelijk is. Internationaal onderzoek wijst uit dat iedere dollar die wordt geïnvesteerd in klimaatmaatregelen ruim tien dollar oplevert over een periode van tien jaar.

Opvallend is dat een groot deel van de voorgestelde maatregelen uit het rapport voor een groot deel door bewoners zelf moet worden betaald. Vooral investeringen tegen hitte en waterkorten vragen aanpassingen aan woningen en tuinen. Volgens het rapport kunnen veel inwoners die kosten onmogelijk zelf dragen, mede doordat armoede op Bonaire relatief groot is. De onderzoekers pleiten daarom voor subsidies of een speciaal fonds.

Daarmee legt het rapport de rekening nadrukkelijk bij Den Haag neer. Internationale klimaatfondsen voor kwetsbare eilandstaten zijn meestal niet toegankelijk voor Bonaire, omdat het eiland onderdeel is van Nederland.

De Britse premier Keir Starmer tijdens zijn toespraak maandag. FOTO JAMES MANNING/PA VIA AP

ANALYSE LOKALE VERKIEZINGEN VK

Na desastreuze verkiezingen blijft Starmer aan, met belofte van 'change'

Met opgestroopte mouwen zei premier Starmer dat hij wil aanblijven na rampzalige verkiezingen. Het gemor bij Labour blijft.

Annemarie Kas

LONDEN

Het was een alles-of-niets-toespraak voor hem. Zijn *reset*-toespraak, zijn laatste redmiddel-toespraak. De Britse media kwamen superlatieven te kort voor het belang van de speech die de Britse premier Keir Starmer maandag zou houden. Na desastreuze uitslagen voor Labour bij de verkiezingen van vorige week zou deze toespraak het moment zijn waarop Starmer de Labourfractie kon overtuigen hem als leider en premier te laten zitten.

Dat lukte hem matig. Maar er komt niet meteen een leiderschapsstrijd, terwijl het daar afgelopen weekend wel naar uitzag. Keir Starmer krijgt waarschijnlijk nog tot september de tijd. Catherine West, een backbencher, een lid van de Labour-fractie zonder ministersfunctie, had in het weekend aangekondigd dat ze een leiderschapsstrijd wilde afdwingen. Na Starmer's toespraak trok West dat dreigement in. In plaats daarvan gaat ze steun onder Lagerhuisleden van Labour zoeken om in september een nieuwe leider te kiezen.

Starmer ging ervoor. Hij sprak

zonder jasje en met opgestroopte mouwen, klassieke beeldtaal voor politici om hun strijdbaarheid te laten zien. De premier had het over zijn familie, over zijn broer voor wie de Britse samenleving te hard was geweest om in mee te komen. „De status quo werkte niet voor hem. Net zoals de status quo voor miljoenen anderen niet werkt. Ik ben hun premier, dit is hun regering.” Hij erkende dat die regering fouten maakte en dat hij daar verantwoordelijk voor is. Dat moet anders, zei hij, en die „verandering kan niet snel genoeg komen”.

De premier bracht slechts één nieuwtje. Labour gaat British Steel, een staalfabriek in Scunthorpe, nationaliseren. Vorig jaar had de regering het management al overgenomen van het Chinese bedrijf Jingye, om te voorkomen dat de hoogovens zouden sluiten. Het was niet gelukt om de fabriek te verkopen, dus is nationalisering „in het publieke belang”, zei Starmer. De vakbonden waren er blij mee.

Minder concreet

Twee andere onderwerpen die Starmer noemde werkte hij minder concreet uit. Hij herhaalde dat Labour meer toediening tot de Europese Unie wil en suggereerde dat na deze regeerperiode (die loopt tot in

2029) Labour misschien weer lid van de interne markt van de Europese Unie zou willen worden. Concreet nieuwe toezeggingen deed hij niet. Als derde belangrijke pijler noemde hij onderwijs en het creëren van kansen voor jongeren, maar ook hier ontbraken details. „Too little, too late”, constateerde Catherine West in haar verklaring na de toespraak. „Een ordelijke overgang is nu het beste, voor de partij en het land.” Met wie binnen

Er komt niet meteen een leiderschapsstrijd, terwijl het daar afgelopen weekend wel naar uitzag

de partij West allemaal had gesproken, bleef vaag. Maar het moet haar duidelijk zijn gemaakt dat Starmer's belangrijkste concurrenten een leiderschaps campagne nu niet opportuun vinden. Zelf heeft West overigens geen ambities Starmer op te volgen. Het was vooral haar bedoeling om een einde te maken aan de ongemakkelijke positie van Keir Starmer en de gelegenheid te geven aan concurrenten zich te melden, zonder zelf een eerste stap te hoeven zetten.

De tijd die Starmer hiermee gegeven is, lijkt minder voor hem bedoeld en meer om ervoor te zorgen dat Andy Burnham kan proberen terug in het Lagerhuis te komen. De burgemeester van Manchester heeft ambities Starmer op te volgen en is de enige om Labour-politicus van wie een flink deel van de Britten denkt dat hij een betere premier zou zijn dan Starmer. In Manchester is hij populair omdat hij het openbaar vervoer verbeterde en maatregelen nam om meer Britten aan het werk te helpen.

Begin dit jaar probeerde Burnham zich te kandideren voor een tussentijdse verkiezing voor een Lagerhuiszetel. Maar het partijbestuur blokkeerde zijn kandidatuur. Grote vraag zou zijn of hij dit keer wel door die selectie zou komen, want in dat bestuur zitten vooral medestanders van Starmer en de premier zelf. In elk geval heeft Burnham meer publieke medestanders dan in januari. Partijprominent Angela Rayner heeft gezegd dat ze vindt dat hij een kans moet krijgen, en maandag zei ook de Londense burgemeester Sadiq Khan dat hij vindt dat Burnham terug zou moeten kunnen komen.

Probleem is dat Burnham bij zo'n tussentijdse verkiezing ook gekozen moet worden. Niet door Labour-partijleden, maar door gewone Britten in een gewoon kiesdistrict. Vorige week verliepen de verkiezingen zo slecht voor Labour – ook in Manchester – dat zoiets geen vanzelfsprekendheid is.

Gefrustreerd of boos

Maandag bleven publieke verklaringen van Lagerhuisleden over Starmer's positie na de toespraak binnendruppelen. Ze zijn gefrustreerd, teleurgesteld of boos. Emma Lewell, een Brits Lagerhuislid uit Newcastle upon Tyne, schreef in haar verklaring dat de partij in haar district alle lokale zetels verloor: „Maar niemand uit de top heeft contact met me opgenomen hoe dat kan. Het publiek vertrouwt de premier en de overheid niet.”

De BBC en nieuwszender Sky News turven intussen hoeveel Labour-fractieleden hun steun aan Starmer hebben opgezegd. Ze kwamen maandag ergens tussen de veertig en vijftig uit, ongeveer een tiende van de in totaal 410 fractieleden. Het directe gevaar mag voor Starmer voorlopig zijn geweken, zijn gezag heeft hij er niet mee terug. Zoals een anoniem fractielid tegen de BBC zei: „Door die toespraak kreeg ik medelijden met de premier. Hij zag er paniekerig en onthutst uit.”

Advertentie

Stel je vragen aan onze correspondenten!

NRC
CORRESPONDENTEN-
AVOND

Koop nu je tickets op nrc.nl/correspondentenavond

nrc

Dinsdag 2 juni
Pakhuis de Zwijger

Eens in de twee jaar komen de ruim twintig correspondenten van NRC tegelijk naar Nederland. Ter gelegenheid hiervan organiseert NRC een bijzonder programma in Pakhuis de Zwijger in Amsterdam. Wil je weten hoe onze correspondenten verslag doen over landen waar journalisten niet welkom zijn? En hoe je als journalist opereert in een wereld die bol staat van de desinformatie? Stel je vragen aan onze correspondenten.

nrcwebwinkel

Adviesprijs fabrikant
AR T-shirt 44,-
33,-Adviesprijs fabrikant
AR Short 59,-
44,-

CORTAZU

T-shirt & short voor een actieve zomer

Ultiem licht en comfortabel

- Lichtgewicht en compacte ontwerpen
- Ademend en sneldrogend
- Ideaal tijdens reizen en outdoor activiteiten

Ontdek de ultieme combinatie van comfort, functionaliteit en stijl met de superlichte active short en het allround T-shirt van Cortazu. De short is gemaakt van gerecycled nylon en spandex, met een waterafstotende PFC-vrije coating, vier handige zakken, verstelbare tailleband en opvouwbaar in zijn eigen zak - ideaal voor hikes, reizen of relaxen. Het ademende en sneldrogende T-shirt is voorzien van Polygiene StayFresh™-technologie die geurtjes tegengaat, zodat jij je fris en zelfverzekerd voelt, de hele dag door.

Verrijgbaar
in diverse
kleuren

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/cortazu

ZEVEN VRAGEN OVER SONGFESTIVAL 2026

Songfestival begint onder hoogspanning aan jubileumeditie

Dinsdag begint de 70ste editie van het Eurovisie Songfestival in Wenen. Nederland doet niet mee, uit protest tegen de deelname van Israël. Zeven vragen over een nu al beladen evenement.

Amanda Kuyper en Thijs Schrik
AMSTERDAM

De opening zondagmiddag met artiesten op de turquoise loper bij het Weense stadhuis mocht vrolijk lijken, maar deze komende jubileumeditie van het Eurovisie Songfestival is zeker niet alleen feestelijk. Aan de 70ste editie van het Europese liedjesfestijn, dit jaar in Wenen, doen 35 landen mee. Maar de organisator European Broadcasting Union (EBU) heeft tegelijk te maken met de grootste crisis uit haar geschiedenis: Nederland, Spanje, Ierland, Slovenië en IJsland zijn er dit jaar niet bij.

1 | Waarom is deze editie zo beladen?

Net als de twee voorgaande edities heeft dat te maken met de zeer beladen deelname van Israël. De roep om Israël te boycotten van deelname aan het festival wegens de schending van mensenrechten in de oorlog in Gaza klinkt nu twee jaar. Er waren al felle protesten tijdens de editie van 2024 in het Zweedse Malmö. Een jaar later was het in het Zwitserse Basel rustiger op straat, maar bleef de controverse rondom de deelname van Israël en de roep om boycot onverminderd groot. Toch houdt de EBU voet bij stuk: niet het land, maar een publieke oproep stuurt een kandidaat. Voor Nederland is dat sinds 2010 AvroTros, de omroep die in

december besloot om dit jaar geen inzending te sturen. De Israëlische omroep voldoet volgens de EBU aan de voorwaarden om mee te doen.

2 | Wat verandert er?

Als meerdere publieke omroepen tegelijk afhaken, raakt dat niet alleen de line-up van het Songfestival, maar ook het idee waar het festival van oudsher op leunt: dat Europese landen elkaar via muziek ontmoeten in één live tv-evenement. In dat concept is deelname meer dan alleen meedoen aan een show. Elk land brengt een artiest, een lied en daarmee een stukje nationale presentatie op het podium. Als een land niet meedoet, verdwijnt dat moment volledig uit de uitzending.

Dat Spanje niet meedoet aan Eurovisie, is meer dan een lege plek in het deelnemersveld. Spanje behoort tot de zogeheten 'Big Five', samen met het VK, Frankrijk, Duitsland en Italië. Deze landen zijn niet alleen de grootste financiers van het Songfestival, maar hebben ook automatisch toegang tot de finale en een stevige rol in de organisatie en productie.

3 | Wat verliest Nederland door niet mee te doen?

Niet alleen de kans op winst verdwijnt, maar ook zichtbaarheid, gesprek en aanwezigheid. Het Songfestival is meer dan een liedjeswedstrijd: het is ook een cultureel podium waarop landen zich laten zien. Door afwezig te blij-

ven, geeft Nederland die plek uit handen. Tegelijk roept dat de vraag op wat zwaarder weegt: principiële afstand of meedoen en van binnenuit aanwezig zijn.

4 | En de uitzending?

Haaks op de keuze om niet deel te nemen staat dat Nederland het Songfestival dit jaar wel blijft volgen. In plaats van AvroTros verzorgen nu de NOS en de NTR de uitzending. Drie andere landen - Ierland, Spanje en Slovenië - zenden het festival helemaal niet uit. IJsland doet dat wel, maar stuurt niemand naar Wenen.

Nederland doet dat als enige boycotland wel. Het commentaar wordt vanuit Wenen verzorgd door NOS-presenterator Henry Schut en radio-dj Jeroen Kijk in de Vegte. Ook reizen een woordvoerder en in het finaleweekend twee topbestuurders af. Volgens *Het Parool* heeft dat bij AvroTros irritatie veroorzaakt. Daar wordt deze afvaardiging gezien als een verwatering van de boycot.

5 | Zingt Israël onverminderd door?

De eerste halve finale, dinsdagavond in de Wiener Stadthalle, wordt afgetrapt door rapper Satoshi die met zijn folky upbeat 'Viva, Moldova!' een klinkende opening heeft. Als elfde is de kandidaat voor Israël aan de beurt: Noam Bettan brengt het meertalige 'Michelle', een moderne popballad in het Hebreeuws, Frans en Engels. Het is muzikaal gezien in het aan-

De Noorse deelnemer **Jonas Lovv** op de turquoise loper in de organiserende stad Wenen. FOTO CHRISTIAN BRUNA/GETTY IMAGES

bod een redelijke kanshebber.

Maar de Israëlische deelnemer werd dit weekend wel al op de vingers getikt door de EBU omdat in verschillende talen was opgeroepen om meerdere keren op Israël te stemmen. De Israëlische omroep KAN kreeg een formele waarschuwing. Een rechtstreekse oproep om de tien beschikbare stemmen voor een artiest of lied te gebruiken is niet in lijn met de regels van de wedstrijd, zei Songfestival-directeur Martin Green tegen het Noorse TV2.

De EBU heeft de stemregels dit jaar sowieso aangepast, na de discussie rond Israël van vorig jaar. Na afloop moest de EBU erkennen dat er politieke inmenging was geweest. Israël had met 'New Day Will Rise' van zangeres Yuval Rap-

hael de televoting gewonnen met een overweldigend aantal stemmen, na een stevig gevoerde, door de overheid betaalde campagne op socialemediaplatformen.

„Ik denk dat we de afgelopen jaren misschien niet streng genoeg zijn geweest”, vertelde Green onlangs tegen *Nieuwsuur*. Er wordt ingegrepen als er toch sprake is van disproportionele stemmenwerving. Iedere kijker mag nu nog maximaal tien keer stemmen, in plaats van twintig. Ook speelt de vakjury dit jaar mee in de einduitslag.

6 | Zijn er nog boycotts en protesten?

Naast dat vijf landen hebben besloten geen inzending te sturen doen

artiesten, net als vorig jaar, een oproep tot boycot van Eurovisie.

Meer dan duizend artiesten, waaronder Massive Attack, Kneecap en Brian Eno, ondertekenden een open brief. Ook de Nederlandse Sophie Straat staat bij de ondertekenaars. De brief is een initiatief van de organisatie No Music for Genocide, die pleit voor culturele boycot van Israël. In Wenen zelf houdt de politie volgens persbureau Reuters rekening met demonstraties rond de finale en er zijn extra veiligheidsmaatregelen aangekondigd. Er is een droneverbod rond de locatie en er worden extra politiemensen ingezet. De autoriteiten benadrukken dat er geen concrete dreiging is, maar dat de geopolitieke spanningen in Europa wel extra druk op het evenement leggen.

7 | Wie zijn deze editie de favorieten?

Het Finse duo Linda Lampenius x Pete Parkkonen is met het theatrale 'Liekinheitin' een grote favoriet. Voor hun live vioolspel is een grote uitzondering gemaakt door de EBU. Gewoonlijk dienen muzikanten in de wedstrijd hun spel namelijk te 'playbacken' - gitaren krijgen bijvoorbeeld geen snoer. Ook de pakkende moderne pop van de Deense kandidaat Søren Torpegaard Lund, de enigszins pompeuze Franse operapop van Monroe ('Regarde!') en de duidelijk door Joost Klein geïnspireerde Griekse inzending Akylas staan er goed op bij de bookmakers. In het bontgekleurde liedjesprogramma zien we ook de naam van de bekende zangeres Delta

Goodrem die uitkomt voor Australië (de vreemde overzeese eend in het Europese liedjesfestijn).

Maandag ontstond ook wat luchtige ophef: de act van de Noorse deelnemer Jonas Lovv was volgens de EBU tijdens de eerste repetities „te sexy en niet familievriendelijk”. Lovv treed donderdag op in de tweede halve finale met het nummer 'Ya Ya Ya'. Tegen de Noorse krant *VG* zei hij: „Ik vind het de leukste waarschuwing die we kunnen krijgen. We zijn niet gemeen geweest tegen iemand, maar we zijn te sexy.”

Eurovisie Songfestival 2026. Eerste halve finale: dinsdag. Tweede halve finale: donderdag. Finale zaterdag. Op tv: NPO1, 21.00 uur (alle dagen).

De Finse **Linda Lampenius** bij een eerder optreden in de Nokia Arena in Tampere. FOTO VENLA SHALIN/GETTY IMAGESDe Griek **Akylas** op de Eurovision Party in Londen. FOTO MARK CASE/GETTY IMAGESDe Duitse **Sarah Engels** in Wenen. FOTO CHRISTIAN BRUNA/GETTY IMAGES

Vmbo-eindexamenscholieren krijgen **examentraining**. Op 'zwartezwanenscholen' wordt de druk weggenomen om de hoogste schoolprestaties te behalen. FOTO BART MAAT

EINDEXAMEN

Waarom bijles na schooltijd geen noodzaak meer hoeft te zijn

In aanloop naar de eindexamens zagen docenten hoe steeds meer leerlingen examentraining volgden. Het kan ook anders.

Fitria Jelyta

DEN HAAG

In het kantoorgebouw van de Oxford Academy op een bedrijventerrein in Den Haag zijn met glazen wanden en deuren meerdere tussenuitmes gemaakt. Bijna overal zitten in het weekend leerlingen die klassikaal of een-op-een begeleiding krijgen van hun bijlesdocent. De 19-jarige Taha Erol bereidt zich voor op zijn havo-eindexamens. „Mijn woordenschat is niet zo goed, dus bijles voor de talen heb ik nodig. Wiskunde en natuurkunde ben ik op zich wel oké in, maar ik vind het gewoon fijner om daar extra hulp bij te krijgen.”

Erol heeft zichzelf ingeschreven voor extra lessen ter voorbereiding op zijn eindexamens. „Ik wil natuurlijk slagen, maar mijn ouders willen dat ook. Ik voel wel een beetje druk.”

Gürkan Sogut werkt dertien jaar als docent in het voortgezet onderwijs, waarvan acht jaar ook als bijlesdocent. Hij merkt bij veel leerlingen prestatiedruk. „Wij zien echte groei op de inschrijvingen in bijles en huiswerkbegeleiding, al vanaf de basisschool. Ouders willen er vroeg bij zijn, en hebben door drukke banen vaak geen tijd

om extra onderwijssteuning te bieden die hun kinderen buiten school nodig hebben.”

In Nederland gaven huishoudens in 2022 zo'n 472 miljoen euro uit aan onderwijssteuning, zoals bijles en huiswerkbegeleiding, blijkt uit de recentste cijfers van het CBS. Die uitgaven waren in 1995 nog 26 miljoen euro.

„Leerlingen voelen de prestatiedruk ook vanuit school. Op het moment dat een leerling achterloopt, krijgt die snel te horen van een docent dat extra begeleiding nodig is. Maar een docent met dertig leerlingen in een klas kan extra ondersteuning vaak ook niet bieden”, zegt Sogut. „Ouders schakelen dan snel hulp in, want zij denken aan het ergste, dat hun kind niet zal slagen. En het kind kan zich daardoor heel zwak voelen of het gevoel krijgen dat het er niet bij hoort.”

Tegen de verwachtingen in

Volgens onderwijssocioloog Iliass El Hadioui wordt in Nederland al heel vroeg gekeken of een leerling goed in het onderwijssysteem past of dat die daar te veel van zou afwijken. Op momenten van overgang naar de volgende fase in de schooltijd, dus van basis- naar het voortgezet onderwijs en van het voortgezet onderwijs naar het hoger- of middelbaar beroepsonderwijs, ziet hij

de prestatiedruk stijgen en daarmee neemt ook de vraag naar bijles toe.

Daarbij merken ouders op dat de onderwijskwaliteit verslechtert, stelt El Hadioui. Ze zien bijvoorbeeld dat het niet goed gaat met de basisvaardigheden van hun kinderen, zoals taal en rekenen, wat ook door de Onderwijsinspectie is bevestigd.

Het probleem ontstaat wanneer bijles een standaardreflex wordt

Iliass El Hadioui
Onderwijssocioloog

In zijn onlangs verschenen boek *Zwarte Zwanen Scholen: Ik, wij en de cultuur van hoge verwachtingen* beschrijft El Hadioui hoe het onderwijs in Nederland op een andere manier georganiseerd kan worden, zodat het, in zijn visie, voor iedereen toegankelijk blijft. De onderwijssocioloog volgde in het kader van het programma *De Transformatieve School* zevenhonderd scholen in het primair- en voortgezet onderwijs, en op het mbo, en observeerde meer dan twintigduizend lessen. Ook in de *NRC Van-daag* podcast vertelde hij erover.

„Zwartzwanenscholen' zijn scholen die er, tegen alle verwachtingen in, in slagen kinderen uit vaak kapitaalarme milieus een grote leerontwikkeling te gunnen”, legt hij uit. In de meeste gevallen gaat het om scholen die weinig financiering hebben. Het zijn scholen die positief afwijken van de meerderheid.

Deze zwartzwanenscholen richten zich op een combinatie tussen schoolprestaties en het ontwikkelen van de persoonlijkheid en sociale vaardigheden van hun leerlingen. Ze nemen daarmee de druk weg om de hoogste schoolprestaties te behalen. „Het is geen keuze tussen hoge cijfers halen of aan sociale vaardigheden en interesses werken, maar allebei”, zegt El Hadioui.

Collectief verantwoordelijk

Dit doet het onderwijspersoneel samen in professionele, hechte teams, waardoor de verantwoordelijkheid niet alleen op individuele docenten wordt gelegd, maar op de school als collectief. Zo worden leerlingen voorzien in al hun onderwijsbehoeften door het collectief, waardoor bijles na schooltijd geen noodzaak wordt, meent hij.

Toch zien leerlingen als Taha Erol de waarde van bijles. Hij zegt: „Ik krijg hier echt de hulp en uitleg

die ik nodig heb. Op school krijg ik dat minder, omdat docenten niet alle tijd voor je hebben.”

Het beeld is inderdaad genuanceerd, licht Iliass El Hadioui toe. „Het is goed dat individuele leerlingen om specifieke redenen soms privé-onderwijs of bijles volgen. Maar het probleem ontstaat wanneer bijles een standaardreflex wordt.” Als voorbeeld noemt hij een school waar alle leerlingen uit 4-havoklassen bijles krijgen buiten schooltijd. „Het risico daarvan is dat docenten op school moeten concurreren met bijlesdocenten om de aandacht van hun leerlingen erbij te houden. Zo kunnen docenten het gevoel krijgen dat zij er alleen voor staan, wat ook invloed heeft op de onderwijskwaliteit die op school wordt geboden.”

Daarom ziet de onderwijssocioloog meer kansen in het verbeteren van de onderwijskwaliteit door de ondersteuning op scholen te bieden. „Er wordt sinds 2024 al ruim 50 miljard euro door de overheid geïnvesteerd in het onderwijs”, zegt El Hadioui. „Dat is voldoende om ervoor te zorgen dat alle leerlingen in Nederland kwalitatief goed onderwijs kunnen genieten op school, zonder te moeten uitwijken naar allerlei private alternatieven.”

Verse producten uit de regio in de lekkerste gerechten ter wereld.

IS DIT HOE GELUK ERUITZIET?

Daar lijkt het wel op. En dat is geen toeval. Je wordt meteen gelukkig van de zon en onze stranden. Van onze gastronomie. Van onze charmante steden en authentieke dorpen. Van onze cultuur en onze vernieuwingsdrang. Omdat je hier leeft zoals wij.

MEDITERRANE
MENTALITEIT

Lyanne Levy en Rosa Uijtewaal

DEN HAAG

Door de oorlog in het Midden-Oosten heeft Nederland voorlopig te kampen met hogere gasprijzen. Het is, na 2022, de tweede energiecrisis in vier jaar tijd. Den Haag wil dan ook minder afhankelijk worden van energie-import. Daardoor komen Nederlandse gasvelden weer in beeld en stellen sommige politieke partijen voor het Groningenveld, veruit het grootste gasveld, niet definitief te sluiten. Intussen is de versterking van winningen in het aardbevingsgebied in Groningen nog lang niet klaar.

Dat moet sneller, stelt inspecteur-generaal Theodor Kockelkoren van het Staatstoezicht op de Mijnen (SodM). De toezichthouder publiceerde maandag de jaarlijkse analyse van de veiligheid in het aardbevingsgebied en de voortgang van de herstelwerkzaamheden.

NRC spreekt Kockelkoren in zijn werkkamer, waar in een lijst de *Loi les Mines* aan de muur hangt, de napoleonische mijnbouwwet uit 1810. De inspecteur-generaal spreekt bedachtzaam. Ondanks zijn kritiek op de versterkingsoperatie, wil hij niet met de vuist op tafel slaan. Hij weet ook: de situatie is complex en sommige zaken gaan echt beter. Hij belicht graag meerdere kanten van het verhaal. Behalve als het over de heropening van het Groningenveld gaat.

De Noorse regering besloot onlangs drie gasvelden, gesloten in 1998, te heropenen.

„Ik denk dat de velden voorheen financieel niet interessant genoeg waren, maar dat ze die nu inschat als rendabel. De gasprijzen zijn hoog, al is niet zeker hoe dat de komende decennia gaat zijn. Noorwegen is nu, gezien de geopolitieke vraag, bereid dat risico te nemen. Een belangrijk verschil met Nederland is: daar speelt geen veiligheidsvraagstuk.”

Vreest u niet dat het politieke debat in Nederland aan het kantelen is? Naarmate een crisis aanhoudt, neemt de druk toe om weer gas te winnen.

„Ik hoop waarachtig dat het niet gaat schuiven. Het is een slecht idee om weer gas te winnen uit het Groningenveld. Het is niet veilig, er zijn nog steeds aardbevingen. De kracht daarvan zal toenemen als er weer wordt gewonnen. Dat betekent meer schade, meer huizen die versterkt moeten worden - misschien zelfs huizen die al versterkt werden. En dan is daar nog het effect op de gezondheid van inwoners, terwijl we al weten dat jaarlijks mensen vervoerd overlijden als gevolg van de problematiek.”

Later bleek dat tijdens het interview met Kockelkoren een aardbeving in het Groningse Uithuizen had plaatsgevonden, met een kracht van 1,8.

Je kunt ook zeggen: we leven in onveilige tijden, misschien hebben we geen keuze om het Groningenveld ongemoeid te laten?

„Daar gaan wij als toezichthouder niet over. Vanuit het perspectief van veiligheid is het een slecht idee. Hoe je dat moet wegen, dat is aan de politiek.”

En wat vinden jullie van het politiek veelbesproken idee om het 'kussen-gas' - dat is opgeslagen om de onderdruk goed te houden - te gebruiken in noodsituaties?

„Als het veilig kan, hebben we daar

Een gasopslag bij Zuidwending in Veendam. FOTO KEES VAN DE VEEN

INTERVIEW THEODOR KOCKELKOREN TOEZICHTHOUDER

'Gas winnen uit Groningenveld is te gevaarlijk - er zijn alternatieven'

Bij elke energiecrisis is de vraag: moet in Groningen weer gas worden gewonnen? Dat is onverantwoord, vindt Kockelkoren: „De kracht van aardbevingen zal toenemen indien we weer gas gaan winnen.”

geen problemen mee. De vraag is wel hoeveel je kan leeghalen zonder dat het risico op aardbevingen in de bodem te groot wordt.”

In het jaarlijkse rapport stelt het SodM dat in Groningen de huizen te traag worden versterkt. Dat zei u vijf jaar geleden ook al. Waarom moet u zich herhalen?

„Omdat de situatie complex is. Er worden jaarlijks meer gebouwen versterkt, dat gaat sneller. Tegelijkertijd moeten nog meer dan achtduizend huizen worden versterkt. Zo duurt het nog jaren voordat de laatste woning klaar is. Het is belangrijk dit te blijven benoemen.”

Waarom is die versterking dan zo complex?

„De huizen en situaties waar mensen in zitten, zijn allemaal verschillend, dus je kunt niet als overheid continu hetzelfde doen. Gemeenten kunnen ook niet zomaar straten overhoop halen en willen de versterking combineren met wijk- of dorpsverbetering.

„Voor bewoners is het fijn als tijdens de versterking ook het huis wordt verduurzaamd [een van de maatregelen van het kabinet-Rutte IV na de parlementaire enquête]. Dan hebben ze niet twee keer stof in hun huis. Maar dat betekent dat anderen langer moeten

„Dat argument is relevant: de leveringszekerheid van gas is een publiek belang. Maar in het verleden is het impliciet als afweging gebruikt om meer gas te winnen, wat verhinderde dat het politieke gesprek over die winning op een goede manier kon worden gevoerd.

„In 2018 hebben we als toezichthouder daarom besloten niet meer naar leveringszekerheid te kijken, zodat we ons advies daar niet door laten beïnvloeden.”

Welke rol kunnen de overgebleven Nederlandse gasvelden spelen voor de leveringszekerheid?

„We hebben veel kleine velden [meer dan tweehonderd]. De opties om daar wat mee te doen, zijn soms beperkt. Zeker bij de kleine velden rondom het Groningenveld zullen we kritischer moeten zijn en minder risico's nemen. De komende jaren verwachten we daar meer aanvragen van de NAM.

„Het potentieel van de kleine velden is wel eindig [op land en zee gaat het om 150 miljard kubieke meter gas, ter vergelijking: het Groningenveld heeft nog maximaal 550 miljard kub gas]. Dat past ook bij de energietransitie. We hebben relatief steeds minder gas nodig.”

Een van die kleine velden ligt bij het Groningse Warffum. Daar gaat de gaswinning wel door, zo besloot Sophie Hermans, destijds minister Klimaat en Groene Groei (VVD), vorig jaar.

„Een bijzondere situatie. Normaal moet zo'n procedure niet meer dan twaalf maanden duren, maar ze bleef jarenlang liggen. Het uiteindelijke besluit is genomen met een advies uit het verleden, nog van vóór de parlementaire enquête. Nu zouden we anders adviseren op grond van de brede veiligheid [naast de instortingskans van gebouwen ook bodemschade en gezondheidseffecten].”

Kijkt u met gemengde gevoelens terug?

„Zeker. Als een procedure jaren duurt, leidt dat tot onbegrip. De minister maakt een aanvraag niet openbaar en soms zit wel drie of vier jaar tussen aanvraag en besluit. Dat moet je niet meer zo doen. Het is belangrijk om dit in de nieuwe mijnbouwwet te repareren.”

Warffum is er nog doorheen gegipt. „In zekere zin wel, ja.”

Bereidt u zich voor op een renaissance van de Nederlandse gaswinning?

„Daar ga ik geen voorspellingen over doen. Al voor de oorlog in het Midden-Oosten waren olie- en gasbedrijven geïnteresseerd in winning op de Noordzee. Als de overheid gaswinning op de Noordzee wil versnellen, is er alle ruimte voor. Daar zien we veel minder veiligheidsrisico's dan op land.”

Feitelijk behelst dat 'versnellen' het minder hard afbouwen van de gaswinning op de Noordzee.

„Ja. De mogelijkheden op de Noordzee benutten, zal in de praktijk betekenen dat de afname van gaswinning minder hard gaat - maar hij gaat afnemen.”

Verandert uw rol als toezichthouder in tijden van energiecrises?

„Het maakt die wel ingewikkelder. Politieke partijen hebben opvattingen over onze adviezen en over hoe we functioneren als toezichthouder. Dat zorgt voor spanning. Als toezichthouder moet je zorgen dat je een zuivere koers houdt in een krachtveld dat op allerlei manieren op je inwerkt.”

Theodor Kockelkoren toezichthouder

wachten. Er zit dus spanning tussen het comfort voor inwoners en de snelheid.

„Soms is versterken met verduurzamen te combineren, maar bij huizen die vooral lichte versterking behoeven, kan dat juist vertragen. Doe het dáár in twee stappen.”

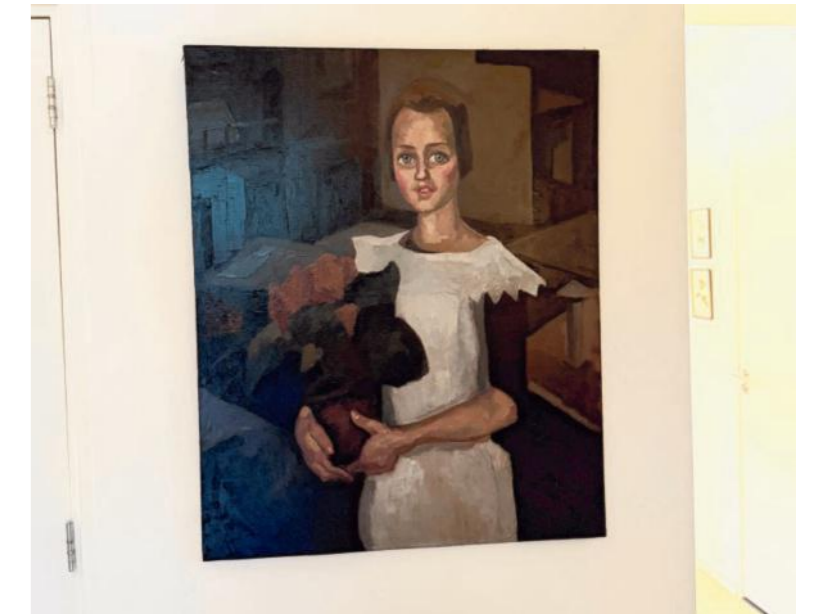
Het Rijk verwacht de hersteloperatie pas in 2032 af te ronden.

„Dat is niet uit te leggen aan alle mensen die al jarenlang wachten. We zien dat als een huis is versterkt, een zware last van de schouders van bewoners valt.”

Wat zegt het trage proces over het probleemoplossend vermogen van de overheid?

„We hebben moeite om dit soort grote, complexe vraagstukken op te lossen. Het was ooit de bedoeling om binnen vijf tot tien jaar klaar te zijn. Als de versterking in 2032 is afgerond, heeft het twintig jaar geduurd.”

In Den Haag klinkt het argument van leveringszekerheid weer vaker. Uit de parlementaire enquête naar de aardgaswinning in Groningen bleek dat dit werd gebruikt als „rookgordijn” om de gaswinning in het Groningenveld niet te verlagen. Hoe weegt u het feit dat dit argument weer aan kracht wint?

'Portret van een jong meisje' van Toon Kelder. FOTO ARTHUR BRAND

ROOFKUNST

'Nazaat SS'er doet afstand schilderij van Goudstikker'

De collectie van de Joodse kunsthandelaar werd geroofd door de nazi's. Een schilderij zou aan de muur hebben gehangen van een erfgenaam van collaborateur Seyffardt.

het overkoopbaar was.

Daarop besloot de man Brand en de publiciteit op te zoeken. „Ik voel diepe schaamte over het familie-verleden en ben woedend over het jarenlange zwijgen”, zei de man tegen *De Telegraaf*. „Het schilderij moet terug naar de Joodse rechtgebenden.”

Ruben Stift

AMSTERDAM

Een nazaat van SS-commandant Hendrik Seyffardt heeft maandag een door de nazi's geroofd schilderij van de Joodse kunsthandelaar Jacques Goudstikker overhandigd aan *Telegraaf*-journalist John van den Heuvel. Dat meldt het dagblad. Volgens de krant wordt het gestolen werk „zo snel mogelijk” terugggegeven aan de erven van Goudstikker.

Portret van een jong meisje van de Nederlandse schilder Toon Kelder (1894-1973) hing tot voor kort aan de muur van een kleindochter van Seyffardt, vertelde kunstonderzoeker Arthur Brand maandag aan *NRC*, na berichtgeving van *De Telegraaf*. Seyffardt was onder meer opperbevelhebber van het Vrijwilligerslegioen Nederland van de Waffen-SS, dat vocht tegen de Sovjet-Unie. Collaborateur Seyffardt werd tijdens de Tweede Wereldoorlog gedood door verzetslieden.

Kunstonderzoeker Brand werd maanden geleden benaderd door een man die erachter was gekomen dat hij familie was van Seyffardt. De man wist dat niet, omdat de familie na de oorlog van achternaam veranderde. Het familielid zocht na zijn ontboezeming contact met de kleindochter van Seyffardt. Zij vertelde hem dat ze een schilderij uit de Goudstikker-collectie aan de muur had hangen: *Portret van een jong meisje* van Kelder. Op de lijst zat een label van de Goudstikker-collectie. De kleindochter zou tegenover de man gezegd hebben dat het een „familiegeheim” betrof en dat

Vorige jaar dook er ook plots een schilderij van de Goudstikker-collectie op. Journalisten van het *Algemeen Dagblad* vonden *Damesportret* van de Italiaanse schilder Giuseppe Vittore Ghislandi op make-laarsfoto's van een Argentijns huis dat te koop stond. Dat huis bleek van een dochter van nazi-ambtenaar Friedrich Kadgien. Zij overhandigde het schilderij aan de lokale autoriteiten.

Wielrenners en een konikpaard in de omgeving van de Wassenaarse Slag.

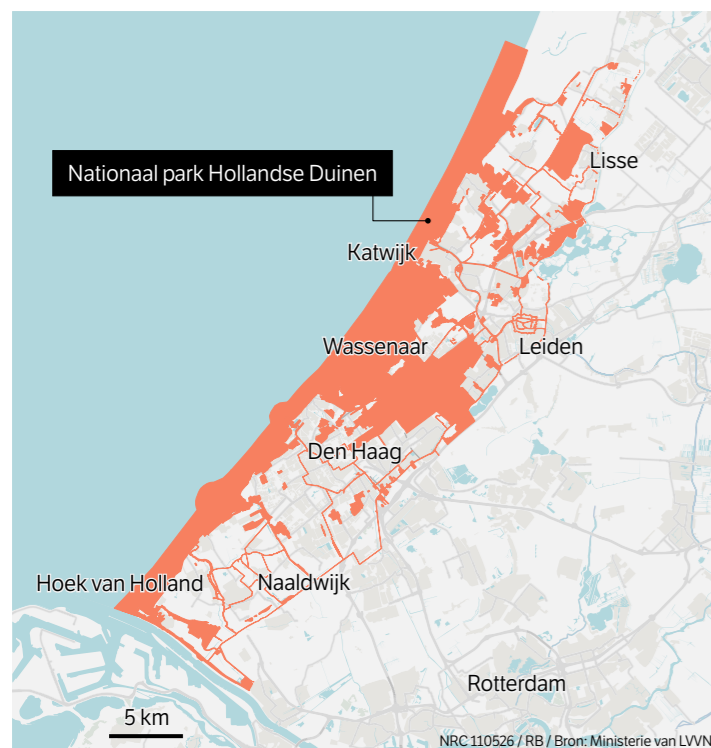
REPORTAGE HOLLANDSE DUINEN

Duinen, stadsgroen en kassen als versnipperd Nationaal Park

Het kustgebied tussen Hoek van Holland en Noordwijk is uitgeroepen tot Nationaal Park. Verdient een dichtbevolkte strook wel dit predicaat? „Als deze aanvliegroute de natuur helpt, moedigen we dat aan.”

Door **Stephan Pronk** Fotografie **Walter Herfst**

Nationaal Park langs de Noordzee

WASSENAAR

Loop vanaf het drukke treinstation Den Haag Centraal langs de hertenweide op de Koekamp het Haagse Bos in en je bevindt je zowaar in een nationaal park.

Vanaf daar is het twaalf kilometer wandelen naar de duinen van de Wassenaarse Slag, waar boswachter Mark Kras deze winderige middag met hoed op zijn hoofd vanaf een duintop uitkijkt over het kustgebied. Op de voorgrond grijze duinen, bijgehouden door helmgras, dan rijen bomen, in de verte de pier met het reuzenrad van Scheveningen.

„Dit is het mooiste stuk”, zegt Kras, sinds jaar en dag het gezicht van het duingebied. „Het is niet voor niets dat de Hollandse meesters hier kwamen schilderen.”

Deze maand kende het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur officieel de Hollandse Duinen de status toe van nationaal park. Dat predicaat

is weggelegd voor natuurgebieden die voldoen aan een reeks kwaliteitseisen en, volgens het ministerie, een „grote schoonheid” bezitten.

Nationaal Park Hollandse Duinen (NPHD) is, anders dan de titel wellicht doet vermoeden, allesbehalve één geheel. De duinen vormen de kern, verder omvat het gebied een aan elkaar geregen verzameling van parken, bossen en versnipperde plukjes groen langs de Noordzeekust van Hoek van Holland tot Noordwijk. Het is de groene gordel rond de Leidse binnenstad. De kassen in het Westland. Statige landgoederen als Clingendael, De Horsten en Ockenburgh. De uitgestrekte bollenvelden van Lisse. Een vaart langs de provinciale weg bij Kwintshoek. In het gebied wonen ruim een miljoen mensen.

Postzegel

Eveline Buter, directeur van NPHD, vindt het wel uit te leggen. „We zien dat mensen vooral dezelfde plekken in de duinen be-

zoeken. Terwijl: we kunnen het niet alleen met dat ene postzegeltje doen. Wanneer je meer gebieden hebt, is er voor iedereen wat wils. Dan wordt de druk op kwetsbare gebieden vanzelf minder.”

Vereiste dat een officiële status? Volgens Buter wel. De „gemeenschappelijke ambitie” brengt de zestig bij het park betrokken partijen - gemeenten, waterschappen, Staatsbosbeheer en Dunea - om tafel, waar voorheen nog weleens langs elkaar werd gewerkt.

Voor Kras gaat een langgekoeserde wens in vervulling. De boswachter loopt over een smal paadje, waar de duinen overlopen in een groene vlakte, wijst op een spoor van grasplantjes waarvan kinderen zich soms afvragen of hij die netjes op een rijtje plant, vraagt een wandelaar haar hond aan te lijnen.

Wees hij voorheen een bezoeker terecht, dan moest Kras uitleggen dat degene zich in een Natura 2000-gebied bevindt, dat Brussel heeft bepaald dat daar de hoogste

Europese natuurbescherming geldt. Bij de tweede zin was men dan al afgehaakt.

Maar nu kan de beheerder zeggen: „Wacht eens even, dit is niet zomaar een natuurgebied, dit is een nationaal park. En iedereen begrijpt dan wat je bedoelt.” Dat, zegt Kras, is dan ook vooral de toegevoegde waarde van de officiële status. „Het is marketing, maar dat is voor mij geen vies woord. Het is een instrument om de natuur dichterbij de mensen te brengen.”

‘Stammenstrijd’

De International Union for Conservation of Nature (IUCN) legde internationale richtlijnen vast voor wanneer een natuurgebied het predicaat nationaal park verdient. De nadruk ligt vooral op ongerepte natuur. „Natuurlijke processen moeten de boventoon voeren, niet zozeer de menselijke hand”, zegt IUCN-ecoloog Caspar Verwer. Strikt genomen voldoet Hollandse Duinen niet aan die richtlijnen. Sterker: dat geldt volgens Verwer voor het gros van de 22 nationale parken die Nederland telt.

„Het is een hartstikke mooi gebied”, zegt de ecoloog over NPHD. „Maar er wonen meer dan een miljoen mensen. Daar wringt de schoen: in hoeverre leef je in een dichtbevolkt land de internationale richtlijnen na?” Buter ziet ook de „stammenstrijd” over in welke mate Nederland mag afwijken van de kaders. „Sommigen zeggen: het moet helemaal zonder mensen. Maar ongerepte natuur heeft Nederland niet. We willen dat het groen bij mensen tot aan de voordeur komt.”

Het liefst, zegt Verwer, ziet IUCN dat de richtlijnen door alle

landen worden nageleefd. „Dan heb je een standaard die ook echt iets zegt.” Maar de status van nationaal park is niet juridisch beschermd. Zo bezien is het volgens hem geen halszaak dat Nederland - net als sommige andere landen - geen strikte interpretatie van de standaard hanteert.

Met het predicaat kan NPHD aanspraak maken op een subsidiepot van het ministerie van 30 miljoen euro, die het moet delen met andere organisaties. Voor de categorie beschermd landschap - een status die Hollandse Duinen volgens Verwer beter zou passen - ontbreekt dat geld simpelweg. Verwer: „De bottomline is dat de natuur er beter van wordt. Als

deze aanvliegroute daarbij helpt, dan moedigen we dat alleen maar aan.” Al zegt hij ook: „Ga niet alleen maar mooie filmpjes maken over hoe geweldig dit gebied is.” Hij noemt de bollenteelt, waar op grote schaal gif wordt gebruikt. „Maak dan werk van de verduurzaming daarvan.”

Zeereep

Met name in weekenden en op feestdagen trekken sommige plekken in de duinen al horden dagjesmensen. De vraag is of de officiële status niet vooral nóg meer bezoekers naar het gebied trekt. „Die heeft een aanzuigende werking”, beaamt Kras. „Dus er zullen meer mensen komen.” Toch is de boswachter niet bang: „Door die samenwerking hebben we nu handvatten om daarmee aan de slag te gaan.”

Kras beklimt de zeereep, de eerste strook duinen voor de Noordzee. Loop je hier 's avonds, zegt hij, dan struinen vossen over het strand waar diezelfde dag stromen badgasten hun handdoek neerlegden.

Een harde scheiding tussen „mens en natuur” is in de dichtstbevolkte provincie volgens de boswachter even onhaalbaar als onwenselijk. Hij vertelt over omwonenden die zwerfafval van het strand rapen. „Als je niet met de natuur in aanraking bent, ga je er ook niet meer voor zorgen.”

Kijk niet te veel over de grens, is dan ook Kras' boodschap. „We hebben in Nederland geen wilde maar wel onwijs mooie en soortenrijke natuur. We moeten kijken naar wat we zelf hebben en hoe we dat zo goed mogelijk kunnen behouden. Dit is niet de trots van Amerika: dit is de trots van Nederland.”

„Als je meer gebieden hebt, is d'r voor elk wat wils

Eveline Buter
directeur NPHD

nrcwebwinkel

Adviesprijs
fabrikant 699,-
559,-

MUUTO De Post vloerlamp

- › Dimbare vloerlamp met geïntegreerde LED-lichtbronnen
- › Modulair en innovatief verlichtingsontwerp
- › Ook verkrijgbaar als tafellamp

De Post vloerlamp van het Deense Muuto is een innovatief en modulair verlichtingsontwerp met een tijdloze uitstraling, strakke lijnen en geavanceerde functionaliteit. Dankzij de flexibele magnetische verbinding kunnen de twee afzonderlijke verlichtingseenheden eenvoudig naar jouw wensen worden gepositioneerd, gedraaid en gedimd. De magnetische kabeldruppels maken het mogelijk om de snoeren netjes langs de stang te bevestigen. De Post vloerlamp wordt geleverd met twee verlichtingseenheden.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/muuto

FISHER INVESTMENTS NEDERLAND®

Hoe kunt u leven van uw kasstromen

met een portefeuille van € 350.000?

Kunt u passief inkomen genereren?

**Ontvang onze gids
en periodieke inzichten.**

Voor beleggers met een portefeuille
vanaf €350.000

Meer informatie

De Zuid-Afrikaanse president Cyril Ramaphosa spreekt op 18 april een zaal toe tijdens het Global Progressive Mobilisation forum in Barcelona. FOTO OSCAR DEL POZO/AFP

Naim Derbali

AMSTERDAM

Heel veel dollarbiljetten verstoppt in een bankstel op een boerderij. Daar was het mee begonnen. Op Phala Phala, een commerciële wildboerderij van Cyril Ramaphosa in het noordoosten van Zuid-Afrika, werd in 2020 ruim een half miljoen dollar aan contant geld gestolen. Volgens de Zuid-Afrikaanse president was het geld afkomstig uit de verkoop van buffels, waarin hij handelt. Maar waarom zat het geld in een meubelstuk? Waarom werd de diefstal niet op de gewone manier bij de politie gemeld, maar liet Ramaphosa zijn eigen veiligheidschef het onderzoek leiden?

Het waren allemaal vragen die in 2022 zwaar genoeg werden geacht voor een mogelijke afzettingprocedure. Die procedure was bedoeld om duidelijkheid te scheppen over de vraag of de president zich na de diefstal aan de wet hield, of juist zijn ambt had gebruikt om een gênante zaak stil te houden. Nog vóór de kwestie volledig kon worden onderzocht, stemde het ANC, Ramaphosa's partij, de procedure weg.

Vier jaar later is 'Phala Phala' terug in de Zuid-Afrikaanse politiek. Het Constitutionele Hof vernietigde vrijdagavond het besluit waarmee het parlement de afzettingprocedure had geblokkeerd. Opperrechter Mandisa Maya maakte duidelijk dat het parlement de deur er niet zomaar voor had mogen dichttrekken, dat dit in strijd was met de grondwet. Een rapport waarin een onafhankelijk panel stelt dat Ramaphosa zich moest verantwoorden voor mogelijke schendingen van de grondwet, moet nu alsnog naar een afzettingcommissie.

Voorlopig lijkt het presidentschap van Ramaphosa, sinds 2018

AFZETTINGSPROCEDURE

Schandaal uit 2020 werpt schaduw over president én politiek Zuid-Afrika

De Zuid-Afrikaanse president Cyril Ramaphosa moet zich van het hooggerechtshof alsnog verantwoorden voor een oude affaire.

aan de macht en bezig aan zijn tweede termijn, niet direct in gevaar. Zelfs als zo'n commissie uiteindelijk afzetting aanbeveelt, is daarvoor in de Nationale Vergadering een twee-derdemeerderheid nodig. En daar heeft het ANC nog meer dan een derde van de zetels.

Uitputtingsslag

In 2022 kon hij 'Phala Phala' overleiden omdat zijn ANC de absolute meerderheid had in het parlement. In de verkiezingen van 2024 verloor de partij die positie voor het eerst sinds 1994. Het dwong de partij een regering te vormen met oude tegenstanders, onder wie de Democratic Alliance (DA).

Nu wacht Ramaphosa, in de jaren negentig de rechterhand van Nelson Mandela, mogelijk een maandenlange uitputtingsslag en moet hij regeren terwijl een afzettingcommissie zijn handelwijze opnieuw fileert. Voor een president wiens gezag juist rust op de belofte

van schone politiek is dit uiterst ongemakkelijk. Zeker omdat hij in zijn eerste grote parlementaire rede na de vorming van de coalitieregering Ramaphosa de nieuwe politieke orde nog beschreef met woorden als verantwoording, transparantie, integriteit en goed bestuur.

De afgemeten reactie van DA-partijleider Geordin Hill Lewis liet zien hoe lastig 'Phala Phala' is voor de coalitie die Ramaphosa overeind houdt. Plichtmatig noemde hij de uitspraak „een ernstig moment” en beloofde hij dat zijn partij volledig constructief zal meewerken met de afzettingcommissie. Maar voor Ramaphosa's belangrijkste coalitiepartner is het ongemakkelijk iets te moeten dat de president met wie ze regeert in verlegenheid brengt.

Voor de oppositie is 'Phala Phala' een dankbaar wapen om Ramaphosa's morele gezag aan te vallen. De uiterst linkse oppositieleider Julius Malema, die mede de zaak naar het Constitutionele Hof had ge-

peiling van maart liet zien dat Zuid-Afrikanen verdeeld zijn over de vraag of de coalitieregering hun problemen rond werkloosheid, onveiligheid en corruptie kan oplossen.

De terugkeer van de Phala Phala-kwestie voedt een oud vermoeden van veel Zuid-Afrikanen: dat de macht in Zuid-Afrika zichzelf beschermt. Juist daarom was deze zaak zo schadelijk: de man die het cynisme van Zuid-Afrikanen over hun politiek moest temperen, werd door datzelfde cynisme ingehaald.

Ramaphosa zei vrijdag het besluit van het hof te respecteren, beloofde zijn medewerking en benadrukte dat niemand boven de wet staat. Dat soort uitspraken zal maandenlang naast de feiten van 'Phala Phala' worden gelegd.

Onvrede in grote steden

Voor het ANC komt de heropening van de zaak op een ongunstig moment. Met lokale verkiezingen in november vreesde de partij vooral in grote steden, waar de onvrede al lang sluimert, verder te verliezen. Die sombere stemming werd in maart zichtbaar in verkiezingsonderzoek van de Human Sciences Research Council: onderzoeker Benjamin Roberts sprak van het „moelijkste electorale klimaat in drie decennia”. Daarin vielen het lage vertrouwen in en de frustratie over politieke leiders op, maar ook dat het vertrouwen in de democratie als regeringsvorm onder druk staat.

Daarmee raakt de afzettingprocedure aan een bredere vraag over Ramaphosa's politieke houdbaarheid. In 2027 kiest het ANC een nieuwe partijleider. Er is geen duidelijke opvolger die zowel de partij bijeen kan houden als de coalitie bestuurbaar maakt. Zolang dat zo is, blijft Ramaphosa voor veel ANC-leden de minst riskante optie. Dat zegt minder over zijn kracht dan over de onzekerheid over wat na hem komt.

Ramaphosa kan wijzen op tekens van voorzichtig herstel. In november waardeerde kredietbeoordelaar S&P Zuid-Afrika voor het eerst in bijna twintig jaar op. Maar op veel andere terreinen boekt Ramaphosa's regering onvoldoende vooruitgang. Een Afrobarometer-

MENSENRECHTEN

Iraanse Nobelprijswinnaar Mohammadi tijdelijk vrij

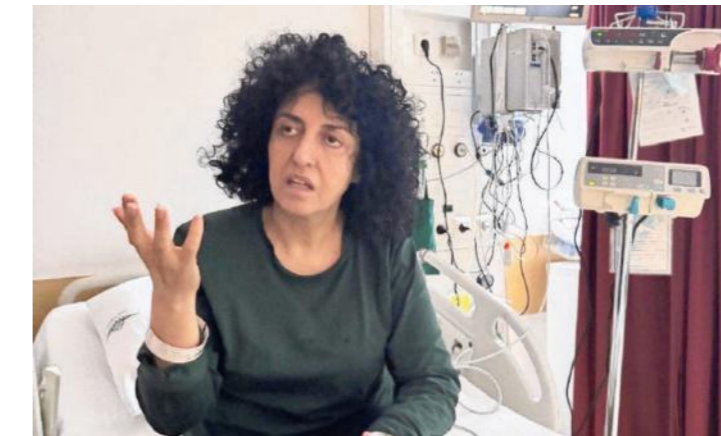
De zieke Iraanse mensenrechtenactiviste Narges Mohammadi is vanuit haar cel overgebracht naar een ziekenhuis in Teheran.

AMSTERDAM

De Iraanse winnaar van de Nobelprijs van de Vrede Narges Mohammadi is op borgtocht vrijgelaten uit gevangenschap. De vrouwenrechtenactivist wordt behandeld voor medische problemen, daarvoor is ze overgebracht naar een ziekenhuis in Teheran. Dat heeft de stichting van Mohammadi zondag gemeld op sociale media.

De 52-jarige Mohammadi kreeg in 2023 de Nobelprijs voor de Vrede vanwege haar strijd voor vrouwen- en mensenrechten in Iran. Ze zat vanwege haar activiteiten toen al in de gevangenis. In februari dit jaar werd haar straf nog verlengd met zevenenhalf jaar wegens 'propaganda' en 'samenzwering'.

Afgelopen maart kreeg ze een hartaanval en sindsdien heeft ze

Narges Mohammadi zondag 10 mei in een ziekenhuis in Teheran. FOTO AP

volgens haar familie ernstige long- en bloeddrukproblemen. Ruim een week geleden werd Mohammadi opgenomen in een ziekenhuis in Zanjan, de Iraanse plaats waar haar gevangenis ligt. Volgens haar familie kreeg ze daar niet de juiste hulp, ze zou zo'n twintig kilo zijn afgevallen en slecht in staat zijn om nog te kunnen praten.

Ze komt te overlijden als ze niet de juiste hulp krijgt, waarschuwde haar familie vorige week. In het

ziekenhuis in Teheran zal ze door haar eigen medische team behandeld worden.

Dankbaar

De familie schrijft in een verklaring dat zij de internationale gemeenschap dankbaar is. „Een tijdelijke schorsing is niet genoeg. Ze moet permanent gespecialiseerde zorg krijgen. We moeten zorgen dat ze nooit meer terug naar de gevangenis gaat.” (NRC)

OORLOG MIDDEN-OOSTEN

Trump verwerpt tegenvoorstel Iran

Een diplomatieke doorbraak lijkt uit zicht, nu president Trump een Iraans vredesvoorstel heeft afgewezen.

AMSTERDAM

Het tegenvoorstel dat Iran via de middelaar Pakistan op tafel heeft gelegd om de Iran-oorlog te beëindigen, was „redelijk” en „geneuus”. Dat vindt het Iraanse bewind althans zelf, zo liet een woordvoerder van het ministerie van Buitenlandse Zaken maandag weten.

In het voorstel zou Iran hebben aangestuurd op vrijgave van de bevroren Iraanse tegoeden en opheffing van de Amerikaanse blokkade van de Straat van Hormuz. Die voorwaarden zou Iran stellen om „vrede en veiligheid in de hele regio, met name in Libanon” dichterbij te brengen.

De Amerikaanse president Donald Trump veegde zondagavond het Iraanse voorstel van tafel, in een bericht op zijn sociale media-

platform TruthSocial. „Volkomen onacceptabel”, was zijn oordeel. Een onderbouwing gaf hij niet.

De woordvoerder zei dat de VS zelf aan „onredelijke eisen” blijven vasthouden, die „grotendeels door het zionistische regime [Israël] zijn verzonnen.” Daarmee leek hij te doelen op de Amerikaanse eis om het Iraanse nucleaire programma te beëindigen, waar Iran niet toe bereid is.

Opmerkelijk: in 2018 was het Donald Trump zelf die de VS uit een drie jaar eerder gesloten nucleaire deal met Iran terugtrok. In dat akkoord, dat Iran met de VS, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland, Rusland en China overeenkwam, werd afgesproken dat het nucleaire programma van Iran louter civiele en dus geen militaire doelen zou dienen.

Het is ongewis of en hoe de onderhandelingen verder gaan te midden van deze patstelling. Ondertussen gaan de Israëlische aanvallen op Libanon door. De afgelopen 24 uur werden volgens het Libanese gezondheidsministerie zeker 54 mensen gedood, onder wie twee medische hulpverleners. (NRC)

Advertentie

nrc webwinkel >

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

FDB MÖBLER
M1 tuinstoel

Adviesprijs fabrikant 429,-
299,-

➤ Klassiek en traditioneel Scandinavisch design
➤ Gemaakt van FSC-gecertificeerd en geolied teakhout
➤ Ontworpen door Thomas E. Alken

FDB MÖBLER
M20 tuinstoel

In de kleuren: ● ●

Adviesprijs fabrikant 429,-
299,-

➤ Weerbestendig en snel drogend
➤ Robuust én stapelbaar design
➤ Modern comfort voor elke buitenruimte

WELTEVREE
Stringlight

Adviesprijs fabrikant 379,-
299,-

➤ Prachtig, kleurrijk verlichtingssnoer van 12 meter
➤ Kan het gehele jaar buiten blijven (IP44)
➤ Ontworpen door Floris Schoonderbeek

LAFUMA
Evolution Becomfort ligstoel

Adviesprijs fabrikant 399,95
319,95

➤ Ontspan het lichaam door optimale gewichtsverdeling
➤ Meerdere verstelbare standen
➤ Inclusief ademend en waterafstotend kussen

FATBOY
Bolleke mini set

3 stuks in de kleuren: ● ● ●

Adviesprijs fabrikant 139,-
109,-

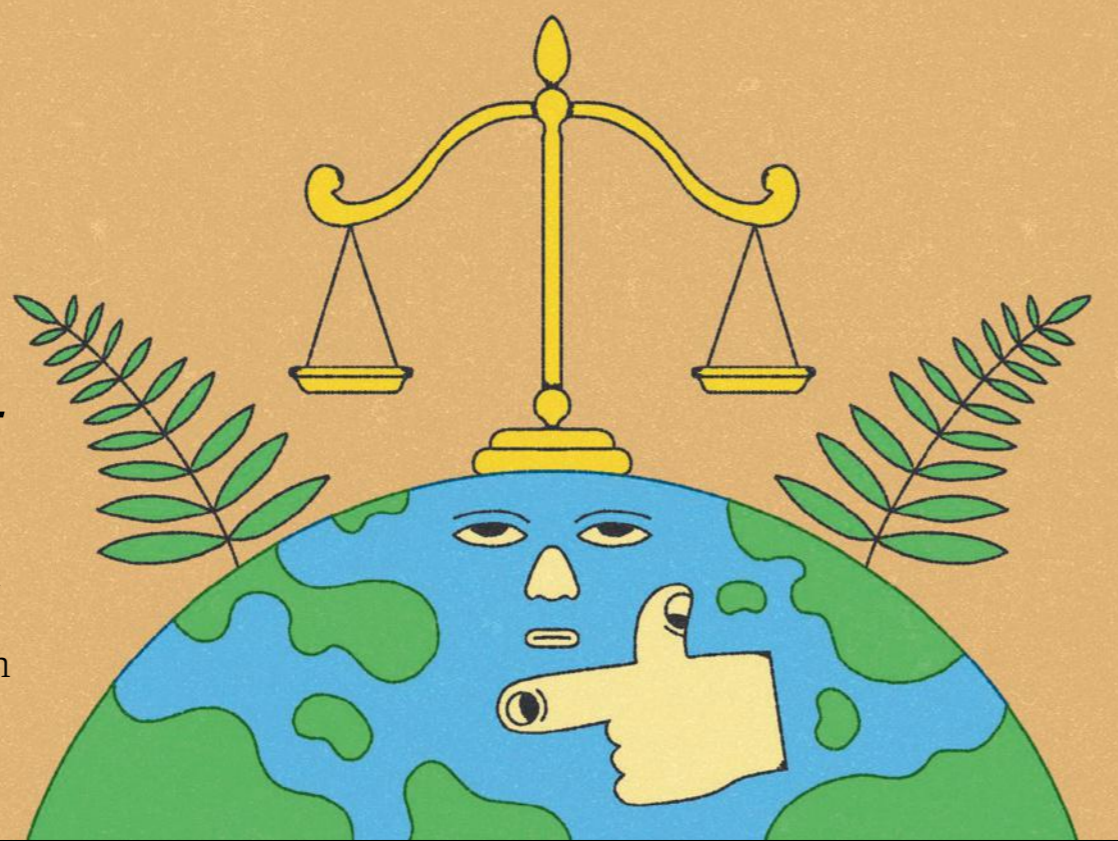
➤ Slim design met ophanglus
➤ Draadloos en geschikt voor buiten
➤ Tot 24 uur sfeerlicht en 3 lichtstanden

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/voorjaar

ALS HET MAAR VERANDERT

Hier je poep doortrekken leidt elders op de wereld tot zinktekort

Het riool is een zegen voor de volksgezondheid. Maar we trekken wel onmisbare nutriënten door. De vraag is hoe we die voedingsstoffen in mensenmest terugkrijgen naar waar ze vandaan komen.

ILLUSTRATIE MART VELDHIJS

Eens in de maand schrijft **Martine Kamsma** in deze rubriek over voedselproductie en -consumptie.

Eën mevrouw had weleens in haar eigen moestuin gepoept. Een meneer poepte al jaren op een tonnetje, waarvan hij de gefilterde inhoud in de sloot loosde. En één iemand gaf zijn poep, bij wijze van experiment, aan de wormen. Die gaan er goed op, zei hij. „Maar als ze verse kak tegenkomen, rennen ze weg”. Hilariteit alom, tijdens dit debatavondje in Amsterdam met als thema Heel Holland Kakt.

Mensenmest ging in Nederland nog tot 1965 op het land. Friesland was de laatste provincie die ermee stopte. Daarna kwamen er riolen en werd tot 1995 rioolslib als mest gebruikt. Toen raakte het te vervuild. Door lozingen van de industrie, maar ook doordat er steeds meer pfas in het rioolwater kwam.

Bovendien was er inmiddels zoveel koeienmest, dat er geen mensenmest meer nodig was, vertelt Cees Buisman een paar dagen later via Teams. „In Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk gebruiken ze nog wel menselijke mest”, zegt hij. „Daar is meer land en minder mestoverschot.”

Buisman is hoogleraar biologische kringlooptechnologie aan de Wageningen Universiteit. Ook is hij wetenschappelijk directeur bij Wetsus. Dat instituut onderzoekt duurzame watertechnologie, en kijkt met bedrijven naar manieren om te voorkomen dat we allerlei waardevolle stoffen door de plee trekken. Letterlijk.

Schoon drinkwater en de uitvinding van het riool hebben de levensverwachting met dertig jaar verlengd, zegt hij. „Daar begon het ooit mee. De volksgezondheid.” Maar het riool is ook een probleem. Of eigenlijk niet het riool, maar het verdwijnen van allerlei voedingsstoffen die zo wegspoelen, verbrand worden en voorgoed verloren gaan.

De kringloop is kapot

Waarom dat dan een probleem is? Minicollage: „De mens heeft allerlei elementen nodig, van calcium en koper tot zink. Als er ook maar eentje ontbreekt, ga je dood.” Planten halen hun voeding uit de bodem en de lucht. Dieren halen voedingsstoffen uit planten. Mensen halen hun es-

sentieële nutriënten uit dieren en planten. Wat niet in het lichaam blijft, gaat er via de ontlasting weer uit en komt weer terug in de bodem. Als het goed is.

Maar het is niet goed, legt Buisman uit, want die kringloop is al heel lang kapot. Nederland importeert soja, inclusief kalium en fosfaat uit Brazilië, bestemd voor het voer van Nederlandse kippen, varkens en koeien. De nutriënten komen hier via de wc in de verbrandingsoven en komen nooit meer terug in de bodem. En al helemaal niet in de Braziliaanse bodem, die daardoor geleidelijk uitgeput raakt.

„Weinig mensen realiseren het zich, maar het wordt steeds moeilijker om kalium te winnen.” Terzijde: veel kalium komt uit Rusland en Wit-Rusland. „Er is nog voor 250 jaar kalium”, zegt Buisman. Dan is het op, „terwijl de mensheid nog wel een miljard jaar kan leven.”

Buisman noemt er nog een paar. Fosfor, magnesium, selenium (seleen). Die laatste bijvoorbeeld is cruciaal is voor het immuunsysteem en de schildklier. Het lichaam maakt het niet zelf

Europa is voor essentiële micronutriënten als fosfaat en zink niet zelfvoorzienend

aan, je moet het uit voeding halen. „We krijgen het bijvoorbeeld binnen via Amerikaans graan. In Europa zit selenium nauwelijks in de bodem, dus je zou een tekort krijgen als je alleen brood eet van Europees graan. Zo zie je meteen dat regionaal eten niet altijd ideaal is.”

Ook voor zinktekorten wordt al langer gewaarschuwd. In grote delen van de wereld bevat landbouwgrond te weinig zink. „Jaarlijks sterven wereldwijd 800.000 mensen in arme landen aan de gevolgen van zinkgebrek”, zegt Buisman. Een ongelofelijk getal, in de orde van grootte van het aantal mensen dat aan malaria overlijdt.

De laatste maanden gaat het vaak over Europa's afhankelijkheid van brandstof en energie. Maar Europa is dus ook niet zelfvoorzienend in essentiële micronutriënten als fosfaat, kalium, zink en seleen. Geen geheim, maar wel extra zichtbaar nu de oorlog in Iran de prijzen opstuwt van kunstmest, met als hoofdbestanddelen stikstof, fosfor en kalium.

Het Platform Landbouw, Innovatie en Samenleving waarschuwde in 2014 in een advies aan de

overheid al voor de kwetsbaarheid voor schaarse voedingsstoffen: als er geen soja meer komt, kan de EU wel andere eiwitrijke gewassen telen, zoals koolzaad of zonnebloem. Maar minerale micronutriënten zijn niet vervangbaar.

Dit is vervelend voor Europa. Maar het is wat Buisman betreft vooral een verdelingsvraagstuk. Hij begint over de grote schepen cacao die de haven Amsterdam binnenvaren. „De cacaooppotten blijven hier, daar maakt Cargill biobrandstof van. In die doppen zitten nutriënten die dus nooit meer teruggaan naar Ghana of Ivoorkust. Je zou geen cacao moeten importeren, maar chocola, die in Afrika geproduceerd is.”

Vacuütoiletten

Veevoer levert verreweg de grootste bijdrage aan het uitputten van bodems in armere agrarische regio's. Soja is voor Europese boeren goedkoop. „Maar”, zegt Buisman, „dan reken je niet met de verloren gegane stikstof in de landen waar we het vandaan halen.”

Het is nog helemaal niet zo lang geleden dat vee gevoerd werd met Europees graan, gras en afvalstromen. „Als je je daartoe beperkt, kun je het land met eigen mest bemesten en het evenwicht in de stikstofkringloop herstellen.” En om het helemaal rond te krijgen: hup, de mensenmest erbij.

Er zijn al heel veel semi-professionele experimenten, van tonnetjes tot wc's waarin de urine aan de voorkant wordt opgevangen en de poep aan de achterkant. Het meest verwacht Buisman van speciale vacuütoiletten. „Je kent ze wel, uit het vliegtuig of de trein.”

Een proef in Sneek, voor tweehonderd huizen, liep spaak tijdens de kredietcrisis. „Tot onze vreugde werd het idee opgepikt in Zweden, waar tweeduizend mensen een vacuütoilet kregen. En nu willen we in Leeuwarden de poep van vierduizend mensen opvangen, vergisten op 55 graden zodat alle ziekmakende bacteriën dood zijn, en wat overblijft composteren en op het land uitstrooien.”

Er moeten aparte buizen voor komen. Maar daar staat tegenover dat er per persoon per dag maar 5 liter water nodig is. Veel minder dus dan de 35 liter die we nu gemiddeld doortrekken. „Dan kom je in één klap onder het overheidsdoel om elke Nederlander niet meer dan 100 liter drinkwater per dag in totaal te laten gebruiken.”

Weliswaar staan er wetten in de weg en het duurt wel even voordat alle riolen aangepast zijn. „Toch zit daar de weerstand niet”, zegt Buisman. „Die zit in het risico dat het niks wordt. Dat weegt voor Nederlanders kennelijk altijd zwaarder dan de kans dat je iets geweldigs doet.”

REPORTAGE OLIE

Hoge olieprijs is 'prachtig', toch blijft de vraag: moet je wel nieuwe putten boren?

Toen de oorlog in Iran begon, vroeg olieboer John Bozeman in Texas zich af of hij ervan zou profiteren. Die twijfel is nu weg.

Milo van Bokkum

PERRYTON

Op de uitgestrekte vlakke van Noord-Texas houdt John Bozeman (72) plots stil met zijn pick-uptruck naast een van zijn ja-knikkers. „Deze is volgende week weg”, zegt de olie-ondernemer. De in onbruik geraakte installatie krijgt een tweede leven bij een andere put. Daar wil Bozeman de productie opvoeren, omdat de olieprijs als gevolg van de oorlog in Iran nu zo hoog ligt.

De afweging is voor Bozeman snel gemaakt, als directeur van het kleine JCB Companies (met vier vaste werknemers) dat naar olie boort. „Het kost ons ongeveer 100.000 dollar”, zegt hij, om de ja-knikker te verplaatsen. Kwestie van wat mensen inhuren, de boel losschroeven en verderop weer opbouwen. Maar daarna produceert die put dus ongeveer 5 à 10 vaten per dag - meer dan eerst. „Met een olieprijs van 100 dollar is dat vrij snel terugverdiend.” Hij lacht een nauwelijks merkbaar lachje.

Als er één groep is die profiteert van de sterk gestegen olieprijs, dan zijn het de (westerse) oliebedrijven, zo bleek de afgelopen dagen. Afgelopen week noteerde Shell een kwartaalwinst van 6,9 miljard dollar, tegenover 3,2 miljard in de laatste drie maanden van 2025. Ook BP kwam eind april met de beste kwartaalcijfers in drie jaar. Dat installaties in het Midden-Oosten soms beschadigd zijn, zoals bij Shell het geval is, weegt niet op tegen de veel hogere prijs voor olie die het bedrijf elders kan winnen. Op maandag, nadat president Trump het Iraanse vredesvoorstel „volkomen onacceptabel” noemde, schoten de olie-prijzen weer verder de lucht in.

Ook Amerikaanse oliebedrijven als Chevron en ExxonMobil kunnen volgens een schatting van investeringsbank Jefferies van eerder dit jaar rekenen op miljarden extra inkomsten. Dat viel bij hun kwartaalcijfers begin mei nog niet te merken (beiden noteerden lagere winsten), maar dat kwam vooral door boekhoudkundige ingrepen. De impact op de Amerikaanse fossiele energiesector is onmiskenbaar: begin mei exporteerden de VS voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog meer ruwe olie dan het land importeert.

De cijfers weerspiegelen hoe een sector waar president Donald Trump groot fan van is, sterk profiteert van zijn oorlog in Iran. Dat merkt ook Bozeman, die vanuit een klein kantoorje in zijn geboortedorp Perryton in oliestaat Texas een bedrijf runt dat op veel kleine schaal doet wat de grote jongens ook doen: in iets meer dan honderd putten boren naar olie en gas. Direct na de Amerikaans-Israëli-

Een ja-knikker pompt olie op in de Verenigde Staten. FOTO TAYFUN COSKUN/GETTY IMAGES

sche aanval op Iran had NRC telefonisch contact met Bozeman. Toen was hij nog sceptisch over de mate waarin hij zou profiteren: hoe lang zou de prijs nou echt hoog blijven? Investeren in uitboren van productie om te profiteren van de hogere prijzen, daar peinsde hij niet over. Maar begin mei is zijn toon anders, blijkt tijdens een toer langs zacht zoemende ja-knikkers en naar petroleum geurende buizen.

Foeteren op de gasprijs

„Ik heb het erger gehad”, zegt Bozeman droogjes: het gaat juist financieel fantastisch. De oliewereld is notoir boom and bust, en dit is inmiddels toch wel een boomje waar flink aan verdiend wordt. „De West Texas Crude [een regionale olieprijs] is 59 dollar. Dat is prachtig.”

Maar, voegt hij meteen toe: „We produceren ook heel veel gas, en die prijs is juist vreselijk op dit moment.” Bozeman opent een app op zijn telefoon met de grondstoffenprijzen en begint te foeteren op de gasprijs. Het zal elkaar opheffen, denkt hij uiteindelijk: hij verwacht een

gebruikelijke jaaromzet van ongeveer 15 miljoen dollar. Maar inmiddels houdt hij in zijn bedrijfsvoering wel serieus rekening met een verhoogde olieprijs. Bozeman probeert met investeringen de productie van bestaande putten te verhogen - vooral dus door ja-knikkers in te zetten. Dat is veel rendabeler geworden door de afsluiting van de Straat van Hormuz. „Ik denk dat dat wereldwijd gebeurt.”

Over één kwestie twijfelt hij nog: is het de moeite waard om nieuwe putten te gaan boren? Op

Olieveld in Texas

zijn tour door de omgeving van Perryton houdt Bozeman halt bij een weiland. Hij heeft het sterke vermoeden dat daar, op honderden meters diepte, een goede voorraad ligt, omdat putten in de buurt het goed doen. Hij wil graag, vertelt hij. „Maar horen kost ons 6 miljoen dollar.” Daarvoor moet hij eigenlijk zeker weten dat de prijs een tijd boven de 80 dollar per vat ligt.

Deze vraag leeft ook bij de Shells en Chevrons van deze wereld. Hun antwoord is voorlopig een duidelijke 'nee'. „We passen onze plannen niet aan”, zei Eimear Bonner, financieel directeur van Chevron, eerder deze maand. Vergelijkbare verwachtingen kwamen naar voren uit een recent onderzoek onder personen in de Amerikaanse energiesector door de Dallas Federal Reserve.

Overstap naar duurzaam

Bozeman begrijpt dat maar al te goed. „We hebben gewoon net niet genoeg zekerheid op dit moment.” Aan enthousiasme bij investeerders is overigens geen gebrek, merkt hij. „Ik krijg telefoontjes van

mensen waar we eerder mee gewerkt hebben. Iedereen is héél geïnteresseerd op dit moment.” Investeren in boren is fiscaal aantrekkelijk. Bozeman. „Maar wij betalen zelf ook zo'n 1,5 miljoen mee aan een nieuwe put. We moeten eerst echt weten hoe de toekomst eruitziet.”

Als het aan sommige overheden ligt, is het antwoord op die vraag: meer duurzame energie, om minder afhankelijk te worden van fossiele energie. Is Bozeman niet bang dat deze oleschok juist daartoe zal leiden? Rondom Perryton zijn in de verte al behoorlijk wat windmolens te zien. „Dat zal vast tot op zekere hoogte gebeuren”, zegt hij. Maar wakker ligt hij er niet van, zo'n vaart loopt dat niet, denkt hij.

Bozeman's grootste zorg is een andere: hij vreest dat de oorlog uiteindelijk niet goed is voor de Amerikaanse economie. Een gestegen olieprijs is leuk, maar heeft een keerzijde. „Ik ben verrast dat de economie het op dit moment zo goed doet. Het zal mij niet verrassen als er een serieuze recessie komt. En dat zal ook voor mijn bedrijf niet goed zijn.”

Advertentie

nrcwebwinkel

Adviesprijs
fabrikant 1.159,-
969,-

Uitbreidbaar met extra batterijen

ZENDURE

SolarFlow 2400 AC+ Thuisbatterij

- Bereid je voor op einde salderingsregeling met een thuisbatterij
- Uitbreidbare opslag van 2,4 kWh tot 16,8 kWh
- Plug-and-play met app-activering
- Extra beveiliging door ingebouwd brandonderdrukkingssysteem
- 2400 W laden en ontladen voor dagelijks gebruik en piekdraag

Zelf opgewekte stroom opslaan en gebruiken wanneer het je uitkomt: dat is de kracht van de Zendure SolarFlow 2400 AC+. Het plug-and-play systeem combineert 2400 Watt laden en 2400 Watt ontladen met uitbreidbare opslag van 2,4 kWh tot 16,8 kWh. Zo kun je overdag opgeslagen zonne-energie later gebruiken, juist wanneer je die nodig hebt.

De Zendure SolarFlow 2400 AC+ is bedoeld voor dagelijks gebruik en piekmomenten in huis. Met 2400 W bi-directionele AC kan het systeem veel apparaten laten draaien, van lampen en laptops tot zwaardere apparaten als een waterkoker of je oven. Daardoor gebruik je meer van je eigen opgewekte stroom en minder van het net. Combineer twee sets voor 4800 W aan laad- en ontladcapaciteit, of schaal op naar drie sets voor maar liefst 7200 W.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/zendure

CHIPTECHNOLOGIE

VS hebben ASML hard nodig in de AI-race met China

De Verenigde Staten zien hun AI-voorsprong snel slinken. Zal Trump daarom China strengere exportbeperkingen voor chips en ASML-machines opleggen, of wil hij per se een deal maken?

Marc Hijink

WASHINGTON

Ook al heeft China niet de beschikking over de meest hoogwaardige chips en de modernste chipmachines, het land staat op het punt om De Verenigde Staten in kunstmatige intelligentie te evenaren. „De achterstand van de Chinese technologie ten opzichte van de beste Amerikaanse AI-modellen is niet meer dan zes maanden,” volgens Eric Schmidt, „en in onze wereld is dat een nanoseconde.” Dat zei de voormalige topman van Google afgelopen week op een AI-conferentie in Washington D.C., georganiseerd door SCSF, een denktank die Schmidt zelf oprichtte.

Sinds 2022 leggen de VS, in samenwerking met Nederland en Japan, beperkingen op aan de export van hoogwaardige techniek naar China. Zo mogen er geen geavanceerde (chip)machines van ASML en ASMI naar het land. Met minder goede chips weten de Chinese softwareontwerpers als OpenAI, Gemini en Anthropic naar de kroon te steken. Concurrentie is goed, stelt hij, maar Schmidt huivert bij de gedachte dat AI-techniek niet door de Verenigde Staten „gecontroleerd” kan worden.

Een indrukwekkend eerste AI-model van de Chinese start-up DeepSeek zorgde vorig jaar voor een schok op de beurzen. De meest recente DeepSeek-variant blijkt van dezelfde topklasse als ChatGPT, maar goedkoper. Dit model maakt bovendien deels gebruik van Huawei-chips. Dat past in China's beleid om minder afhankelijk te worden van westerse technologie.

Ondanks de bloedstollende techno-

logiestrijd heeft president Donald Trump de exportbeperkingen voor AI-chips die zijn voorganger Joe Biden instelde, grotendeels teruggedraaid. Hij ziet AI-chips als een handelsobject, niet als een bedreiging voor de nationale veiligheid. De Amerikaanse overheid vraagt 15 procent van elke AI-chip die naar China geëxporteerd wordt en Trump gebruikt toegang tot techniek van marktleider Nvidia als onderhandelingsmiddel in de handelsbesprekingen met Xi.

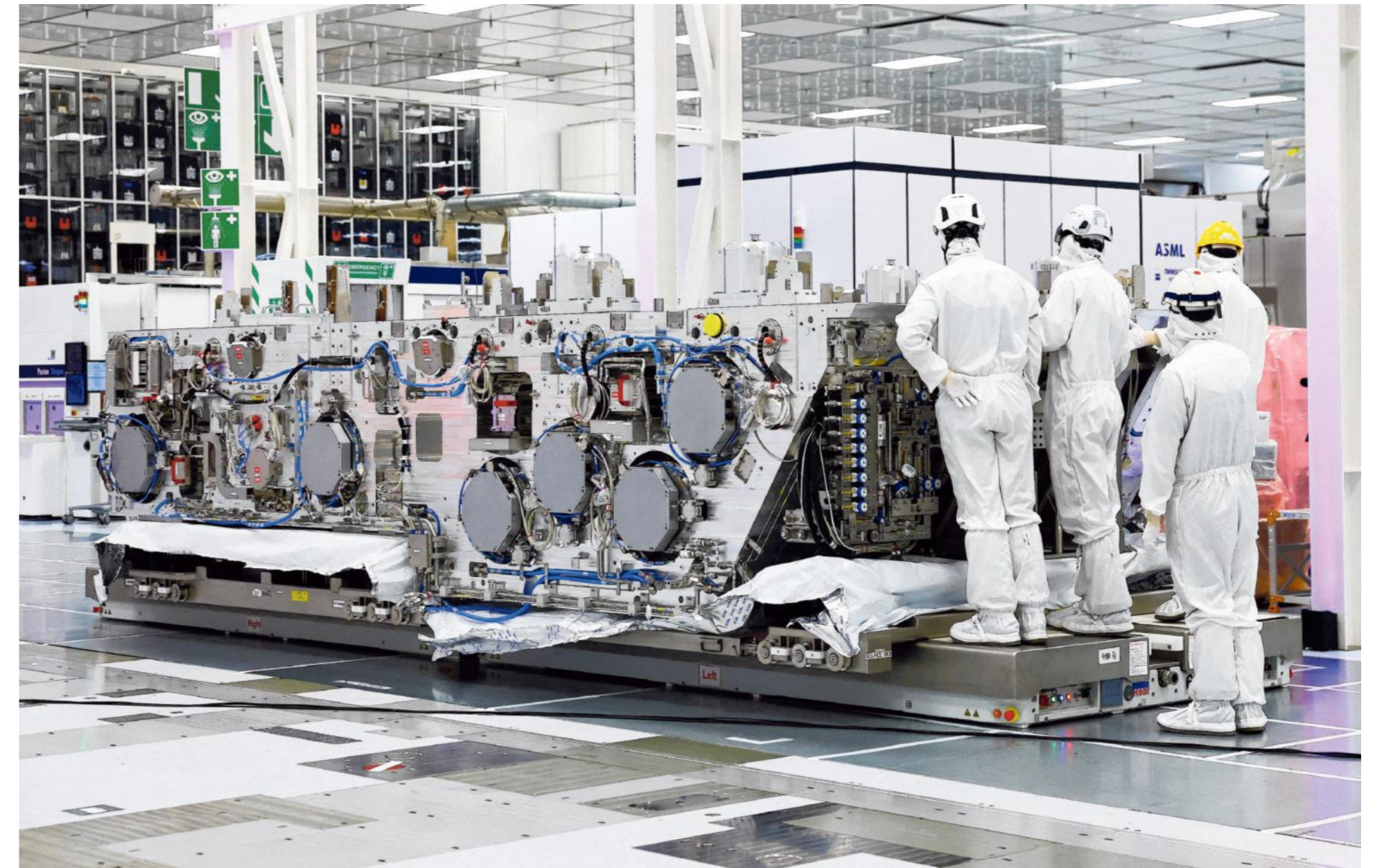
Maar de Chinese leider heeft de beste kaarten. Het land domineert de wereldwijde productie van zeldzame (aard)metalen en andere stoffen die elke techniciër nodig heeft. Xi aarzelt niet om de Chinese toeleveringsketen als een economisch wapen in te zetten, zoals bleek tijdens de Nexperia-crisis. China beperkte toen de export van Nexperia-chips, als reactie op de Nederlandse interventie bij het bedrijf.

AI Overwatch Act

Trump telt zijn knopen en staat toe dat AI-chips toch weer naar China kunnen, en hij versoepelde de exportvergunningen. Als reactie daarop proberen China-haviken in het Congres een veto op de export van AI-chips te krijgen door middel van de AI Overwatch Act. „Een simpele wet die geavanceerde Amerikaanse chips uit handen van communistische spionnen houdt”, in de woorden van Brian Mast, de Republikeinse voorzitter van de buitenlandcommissie van het huis van Afgevaardigden.

Een ander wetsvoorstel, de MATCH Act (*Multilateral Alignment of Technology Controls on Hardware*), moet Chinese chipmakers radicaal afsnijden van geavanceerde apparatuur, waaronder

Trump ziet AI-chips als een handelsobject, niet als een bedreiging voor de nationale veiligheid

Chipmachine van ASML, ter waarde van 400 miljoen dollar. FOTO PIROSKHA VAN DE WOUW/REUTERS

de lithografiesystemen van ASML. China kan deze complexe machines nog niet zelf maken. De MATCH Act mikt ook op de Chinese geheugenchipfabrikanten CXMT en YMTC. Dat zijn concurrenten voor Micron, de Amerikaanse chipmaker die het wetsvoorstel toelicht.

Volgens de MATCH Act moet ASML stoppen met het onderhoud van chipmachines in China. Als de Nederlandse overheid die regel niet zelf oplegt, kunnen de VS dat afdwingen met een eenzijdige exportbeperking. Zo'n bot machtsmiddel zou het bondgenootschap met Nederland zwaar onder druk zetten.

Voor ASML is dat een nachtmerriescenario, omdat het bedrijf dan de controle over de machines zou moeten opgeven. Als de chipmachines in China niet (goed) onderhouden worden, vallen ze stil en zou dat wereldwijde chiptekorten veroorzaken. Staat ASML buitenspel, dan zetten Chinese bedrijven zelf de schroevendraaier in de machines, en gaat kostbare kennis van de Veldhovense hightechgigant verloren.

China heeft een nieuwe wet die ook buitenlandse bedrijven verbiedt om zich aan anti-Chinese sancties te houden. China kan boetes opleggen of zou de levering van zeldzame grondstoffen aan ASML's toeleveranciers kunnen afknijpen. ASML, dat bijna een derde van zijn omzet uit China haalt, zit dus tussen twee vuren in.

De MATCH Act heeft steun van zowel Democraten als Republikeinen, in het Huis van Afgevaardigden en de Senaat, maar is nog niet in behandeling genomen. De voorstanders overwegen de MATCH Act in een defensiewet onder te brengen, die Trump moeilijker kan negeren. Toch lijkt het onwaarschijnlijk dat de Amerikaanse president er werk van gaat maken, omdat hij China niet voor het hoofd wil stoten. Dat zou een

gunstige handelsdeal, Trumps werkelijke doel, blokkeren.

Hoewel de VS onder Trump zich van Europa verwijderen en een onvoorspelbare bondgenoot zijn gebleken, pakt Trumps transactionele kijk op AI voor ASML relatief goed uit. Vorige maand was ASML-topman Christophe Fouquet op bezoek bij Howard Lutnick, de Amerikaanse handelsminister. Het was een positief gesprek, waarbij Lutnick de investeringen van ASML in de VS prees.

Pax Silica

De VS hebben ASML nodig voor een nieuwe missie. Jacob Helberg, de Amerikaanse onderminister van Buitenlandse Zaken, heeft de EU gevraagd deel te nemen aan Pax Silica. Dat is een alliantie waarmee Washington samen met partnerlanden de hele toeleveringsketen voor AI-chips wil veiligstellen en minder afhankelijk maken van China. In december 2025 ondertekenden landen als Australië, Griekenland, Japan en Israël de Pax Silica overeenkomst al, maar Brussel houdt de boot af.

Nederland steunt Pax Silica, maar heeft nog niet officieel ondertekend. De Nederlandse overheid wil liever niet zonder de EU in zo'n alliantie stappen. Zonder groot Europees blok is het voor de VS makkelijker zijn wil af te dwingen - dat bleek in het verleden al bij het vaststellen van exportrestricties voor ASML.

Helberg was vorige maand in Brussel en wipte meteen langs bij ASML in Veldhoven. De lithografiesystemen die nodig zijn voor geavanceerde AI-chips, zijn niet aan te slepen omdat de Amerikaanse techbedrijven grote investeringen in nieuwe AI-datacenters doen. De VS kunnen dus niet zonder de Europese techsector en ASML om - nog even - voorop te lopen in de AI-race met China.

Volgens de MATCH Act moet ASML stoppen met onderhoud van chipmachines in China

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN GROEPS-CURSUS 675-
2e persoon half geld extra

Voor wie?

✓Ondernemers

✓Aanpakkers

✓Mensen die resultaat willen, geen theorie

Cursusdata vd Valk Breukelen: vrijdag 12 juni en 26 juni
incl. koffie, broodjes en lopend buffet. Gratis parkeren
Aanmelden: 010 519 21 15 of robwessels.nl

Originele reacties cursisten

■ Rustig Groeien

Sinds ik live ben gegaan, nu 2 weken, heb ik op een halve dax 200 euro verdiend. Ik ben begonnen met een account van 12.500 euro. Als ik dit zo door kan zetten heb ik na een jaar zo'n 50% te pakken.

■ Storm overleefd

Daling van 8% in drie dagen overleefd dankzij jouw simpele plan. Dank daarvoor!

■ Automaatje aan

Die robot is het grote gebeuren om live te gaan. Het voorkomt dat ik te emotioneel ga handelen.

■ Medecursisten

Leuk om reacties van medecursisten te lezen

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

Advertentie? ZakiMedia - info@zakiMedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24

ANALYSE FEYENOORD

Van Persie ziet kans schoon om zijn positie te versterken

Na plaatsing voor de Champions League neemt de bekritiseerde Feyenoord-coach een voorschot op volgend seizoen. Nog voordat de nieuwe directie, die over zijn functioneren gaat, begonnen is.

Steven Verseput

ROTTERDAM

Veel lijkt vergeven, zondagavond bij het feestje op het veld vlak voor de harde kern in De Kuip. Feyenoord-coach Robin van Persie, in december nog oog in oog met dezelfde fans na het verlies tegen sc Heerenveen in de beker, krijgt applaus. 'Dennis bedankt' klinkt het als scheidend algemeen en technisch directeur Dennis te Kloese, dit seizoen telefonisch lastiggevalen en bedreigd als gevolg van de slechte resultaten, naar voren wordt geduwd door de trainer.

Zelfs de naam van de Engelse aanvaller Raheem Sterling, vaak mikpunt van kritiek sinds zijn verrassende stap naar Feyenoord in februari, wordt even gezongen. Al klinkt daarin een flinke dosis sarcasme door.

Het veiligstellen van de tweede plaats door de 1-1 tegen AZ maakt voor Feyenoord iets goed van een verder verloren seizoen. Het belangrijkste doel, directe kwalificatie voor de lucratieve Champions League, is bereikt. Van Persie sprak van „opluchting”, „blijdschap” en „trots”, zeker vier keer zei hij dat het een „lang en zwaar” seizoen is geweest. „Is het een goed jaar geweest? Nee, zeker niet. Het zat vol met uitdagingen op allerlei niveaus.”

Onder zijn leiding wist Feyenoord dit seizoen niet één keer van een club uit de topzes te winnen – dus PSV, FC Twente, NEC, Ajax, AZ. Het is aan de falende concurrenten – voornamelijk Ajax – te danken dat Feyenoord tweede kon worden. Al ziet Van Persie dat anders. „Als er een club is die het verdient, zijn wij het”, zei hij zonder enige bescheidenheid over de Champions League-plaatsing. „By far, dik en dik terecht.” Terwijl het povere seizoen toch vol personele problemen zat en er nauwelijks ontwikkeling was.

Als Feyenoord komende zondag in de laatste speelronde verliest of gelijkspelt bij PEC Zwolle, wordt het in puntenaantal de slechtste nummer twee ooit van de Eredivisie. Mocht ze wel winnen, dan deelt de club het negatieve record van 65 punten met Willem II (1999), PSV (1985) en Fortuna '54 (1957).

In zijn eerste volledige seizoen als hoofdtrainer van Feyenoord bleef Van Persie ver verwijderd van andere doelstellingen – Europees 'overwinteren', de KNVB-beker winnen. Het duel zondag tegen AZ legde de dieperliggende problemen bloot. Het positie spel, met haarder opbouw, was met name in de eerste helft dramatisch. AZ domineerde het veldspel, Feyenoord kon bijna alleen vanuit balverover-

ringen gevaarlijk worden.

Als dit de blauwdruk is voor volgend seizoen, heeft Feyenoord weinig te zoeken in de Champions League. Al leek niemand zich daar na afloop druk over te maken. Wel zei Van Persie: „Het spel moet beter, dat erken ik als eerste”.

Vanuit de clubleiding is veel gedaan om Van Persie dit seizoen in positie te houden. Hij kreeg in de meest kritieke periode, rond de winterstop, veel krediet van Te Kloese en president-commissaris Toon van Bodegom.

Dick Advocaat

Bij een conflict tussen Van Persie en voormalig aanvoerder Quinten Timber, vertrok de laatste. Met Sterling, Mats Deijl en Jeremiah St. Juste kwamen er mede op voorpraak van Van Persie ervaren spelers om de hiërarchie in de ploeg te versterken. In het slot van het sei-

Feyenoord-spits en topscorer Ayase Ueda in duel met twee AZ-spelers, zondag in de Kuip. FOTO BAS CZERWINSKI/ANP

zoen kreeg de vaak impulsieve, naïeve Van Persie met Dick Advocaat een technisch adviseur waarna Feyenoord compacter ging spelen. Met enig succes, sinds de komst van Advocaat is niet meer verloren (twee zeges, vier keer gelijk).

Veel veranderingen

Het is een bijzonder dunne basis om op door te bouwen. Juist in een periode dat de top van de club voor veel veranderingen staat. De bestuurders die Van Persie steunden zullen vertrekken. Te Kloese wordt vanaf 1 juli sportief directeur bij het Mexicaanse Monterrey en zal dus geen grote besluiten meer nemen.

Van Bodegom treedt begin 2027 reglementair af na twee termijnen. Hij speelt nog wel een belangrijke rol bij de evaluatie en plannen richting komend seizoen. Van Bodegom zat zondag in een skybox van De Kuip met technisch commissaris Sjaak Troost, die al in februari bekendmaakte te gaan stoppen – zijn vervanging laat op zich wachten.

Van Persie zei te hopen dat de vernieuwde directie „zo snel als mogelijk” begint. Voormalig AZ-directeur Robert Enhooft geldt als voornaamste kandidaat voor de functie van algemeen directeur. Hij is beschikbaar en zou er volgens verschillende media voor open staan. Als technisch directeur is de Belg Dévy Rigaux in beeld, nu in een vergelijkbare rol werkzaam bij Club Brugge.

Ontegenzeggelijk grijpt Van Per-

sie het machtsvacuüm in de top van de organisatie aan om zijn positie te versterken. Komende weken, zei hij zondag, gaat hij met zijn staf de spelers „beoordelen” om duidelijkheid te geven voor wie volgend seizoen plek is in de selectie. „Ik zal zelf samen met mijn staf ook spelers van andere clubs bekijken, om daar een duidelijk beeld bij te krijgen of die passen of niet.” Normaliter is dit het domein van de technische leiding van een club.

Dit zal „uiteindelijk samengaan” met de nieuwe directieleden, zei hij er wel bij. Maar het is duidelijk dat Van Persie – alsof zijn positie nooit kwetsbaar is geweest – al een voorschot neemt op volgend seizoen vóórdat de nieuwe directieleden begonnen zijn.

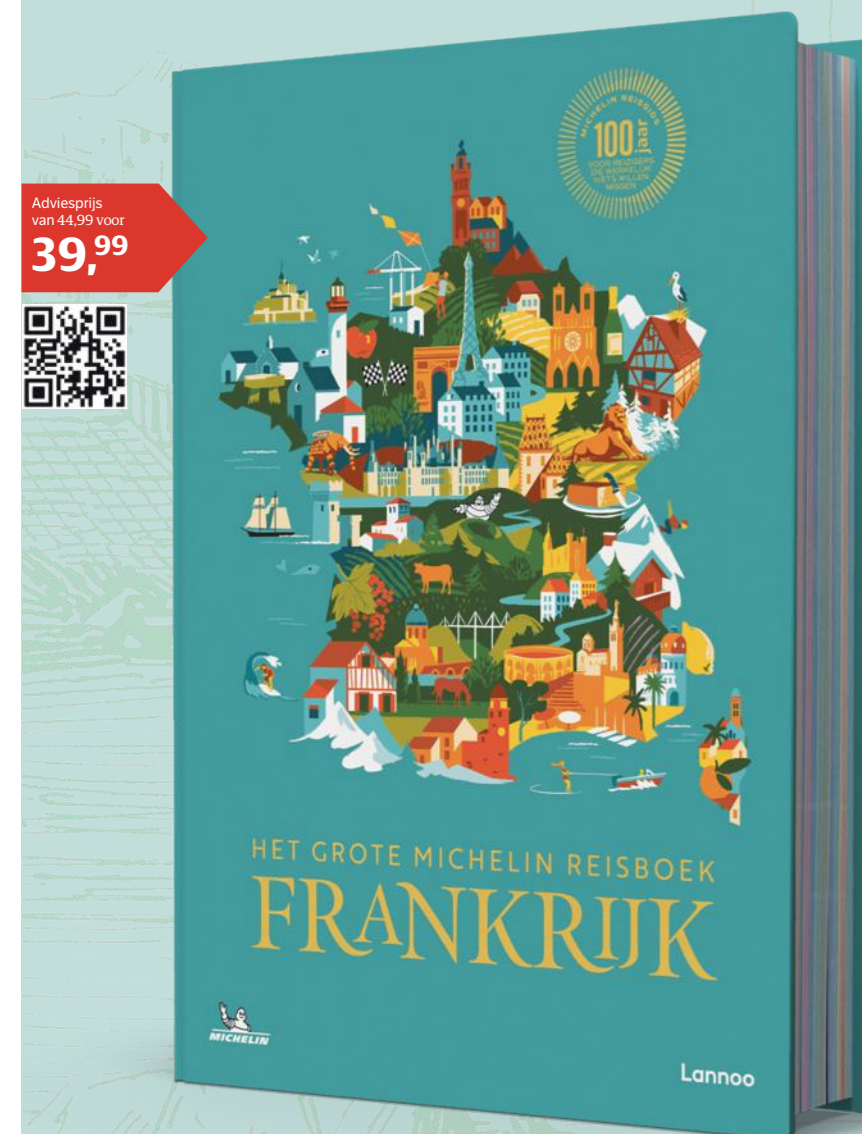
Quote

Hij benadrukte dat zijn contract loopt tot medio 2027. „Dus ik ben volgend seizoen de trainer van Feyenoord”, stelde hij in de persconferentie. Tegen de Rijnmond-verslaggever, die er naar vroeg: „Dat is de quote die je zocht volgens mij? Ik zal je een handje helpen.”

Daarmee spreekt Van Persie voor zijn beurt. Er komt eerst nog een evaluatie van dit seizoen – waarin qua aansturing zoveel mis ging. Bij de NOS adviseerde Te Kloese zijn opvolgers alvast door te gaan met Van Persie. Het is de vraag of de nieuwe directieleden, die over het functioneren van de trainer zullen gaan, er ook zo over denken.

Advertentie

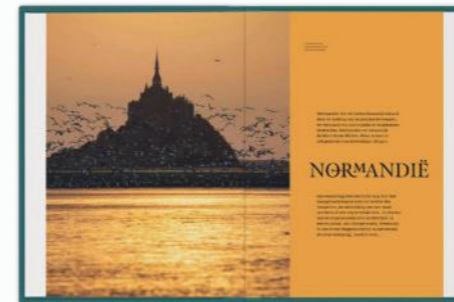
nrc webwinkel

Het grote Michelin reisboek Frankrijk

- Een modern en overzichtelijk inspiratieboek ter ere van 100 jaar Michelin
- Meer dan 400 pagina's aan inspiratie en met meer dan 1.200 foto's en illustraties
- Samengesteld door de vertrouwde en gepassioneerde Michelinauteurs
- Van erfgoed tot gastronomie, en van feesten tot ambachten

Sinds 1926 doet de Michelin Reisgids het hart van reizigers sneller slaan. Om zijn honderdste verjaardag te vieren neemt Michelin je mee op reis door Frankrijk. Van regio naar regio, langs de grote klassiekers en de best bewaarde geheime plekjes. Dankzij de talloze foto's en illustraties is dit boek heerlijk om door te bladeren en bij weg te dromen, maar tegelijk een betrouwbare partner om je Frankrijkreis perfect voor te bereiden.

nrc webwinkel

Adviesprijs
fabrikant 380,85
299,-

BOSCH

Snoerloos oppompen en reinigen

- Ideale complete set om je fiets of e-bike te onderhouden en schoon te maken
- Gebruiksvriendelijke accudrukreiniger voor effectief reinigen van fietsen
- Snel oppompen van auto-, motor-, caravan- en fietsbanden

Met deze veelzijdige tools van Bosch pomp je banden en ballen snel op én maak je moeiteloos fietsen en uitrusting schoon – waar je ook bent. De krachtige pomp levert tot 30 l/min en is eenvoudig te bedienen met een duidelijke, verlichte manometer. De compacte drukreiniger beschikt over meerdere spuitstanden en een geïntegreerd waterreservoir van 6 liter, ideaal voor gebruik zonder aansluiting. Accu en oplader worden meegeleverd in deze set.

Beide apparaten werken op het 18V POWER FOR ALL-systeem: één accu voor meerdere tools. Praktisch, krachtig en perfect voor onderhoud.

Één accu
voor
meerdere
tools

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/reisboek

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/onderhoud

Overleden

Ons bereikte het droevige bericht van het overlijden van

Prof.dr.ir. K.J. (Karel) Keesman

Emeritus hoogleraar
Systeemtheorie voor duurzaamheid

In dankbaarheid

Karel was vanaf 2017 persoonlijk hoogleraar bij de leerstoelgroep Wiskundige en Statistische methoden. Zijn onderzoek richtte zich op systeemidentificatie van onzekere dynamische systemen. Daarmee sloeg hij een belangrijke brug tussen theorie en praktijk en heeft hij het Wageningse wiskundig onderzoek verrijkt. We zijn droevig om zijn heengaan maar troosten ons met de gedachte dat de herinneringen aan zijn warme, positieve persoonlijkheid zullen voortbestaan.

Ons medeleven gaat uit naar zijn vrouw, kinderen, kleinkinderen en andere familie.

Namens de medewerkers en oud-medewerkers van de afdeling Mathematische en Statistische Methoden – Biometris, Wageningen University & Research,
Prof. dr. Peter van Heijster
Prof. dr. Carel F.W. Peeters
dr. Ron Wehrens
ir. Saskia Burgers

Bedroefd heeft de raad van bestuur van Wageningen University & Research kennisgenomen van het overlijden van emeritus hoogleraar

Prof. dr. ir. Karel Keesman

Professor Keesman was vanaf 2017 tot aan zijn pensioen persoonlijk hoogleraar Systeemtheorie voor Duurzaamheid en was een gewaardeerd lid van onze academische gemeenschap.

Zijn werk en begeleiding van studenten en collega's vormden een brug tussen theorie en praktijk en verrijkten het wiskundige modelleringslandschap van Wageningen. Wij zijn dankbaar voor alles wat hij voor ons kennisinstituut heeft betekend.

Wij wensen zijn nabestaanden veel sterkte bij het verwerken van dit verlies.

Wageningen, 12 mei 2026

Namens de raad van bestuur,

Prof. dr. Carolien Kroeze, rector magnificus
Dr. ir. Sjoukje Heimovaara, voorzitter

't Woord heeft het eerste en het laatste woord
Gerrit Achterberg

Margaretha H. Schenkeveld

Van 1970 tot 1989 hoogleraar
Nieuwe Nederlandse Letterkunde aan
de Vrije Universiteit Amsterdam

Wij gedenken haar met liefde en respect

Haar vroegere medewerkers

Lucien Custers
Berry Dongelmans
Anja de Feijter
Cor Geljon
Dick van Halsema
Olf Praamstra
Roel Zemel
Ad Zuiderent

Bedroefd, maar tevens dankbaar voor alles wat hij voor onze universiteit en het vakgebied van de milieueconomie heeft betekend, hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

Prof. dr. Hans Opschoor

Hans promoveerde in 1974 aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Van 1982 tot 1990 was hij directeur van het Instituut voor Milieuvraagstukken. Daarnaast was hij van 1987 tot 2009 als hoogleraar milieueconomie verbonden aan de afdeling Ruimtelijke Economie van de School of Business and Economics.

Wij herinneren ons Hans als een vooraanstaand milieueconoom, een inspirerend en bevlogen wetenschapper en een warme, betrokken collega die de milieueconomie in Nederland en daarbuiten mede tot ontwikkeling heeft gebracht.

Wij leven mee met zijn echtgenote, kinderen en kleinkinderen en wensen hen kracht en troost bij het dragen van dit verlies.

Namens het College van Bestuur
dr. ir. Margrethe Jonkman, voorzitter
prof. dr. Jeroen Geurts, rector magnificus

Namens de School of Business and Economics
prof. dr. Mirella Kleijnen, decaan
Prof. dr. Henri de Groot, hoofd afdeling Ruimtelijke Economie

Namens het Instituut voor Milieuvraagstukken
Prof. dr. Wouter Botzen, directeur

Bedroefd, maar dankbaar voor wat zij voor ons en anderen heeft betekend, geven wij kennis van het overlijden van mijn dierbare echtgenote, onze lieve moeder, schoonmoeder en bommie

Jonkvrouw Irene Elisabeth Albertine Maria de Kuijper

*Vught, 15 november 1940 † Heythuysen, 8 mei 2026

echtgenote van

mr R.M.L.M. Magnée

Dame van Eer en Devotie van de Souvereine Militaire Hospitaal Orde van St. Jan van Jerusalem, van Rhodos en van Malta

Horn	R.M.L.M. Magnée
Bosch en Duin	Marcel Magnée
	Ingeborg Magnée-Mars
	Sabine
	Lucas
Horn	Octave Magnée

Corr.adres: Evers Uitvaartverzorging
Heythuysenweg 23, 6085 NH Horn
t.a.v. familie Magnée - de Kuijper

De eucharistieviering zal worden gehouden op zaterdag 16 mei om 11.00 uur in de St. Martinuskerk te Horn.

Aansluitend zullen wij haar te ruste leggen in het familiegraf bij de kerk.

*Onze bijzondere dank gaat uit naar
Zorghuis Scheyenhof te Heythuysen waar zij haar laatste jaren liefdevol is verzorgd.*

Sag auf Wiedersehen, sag auf Wiedersehen
Einstürzende Neubauten

Karin Spaink

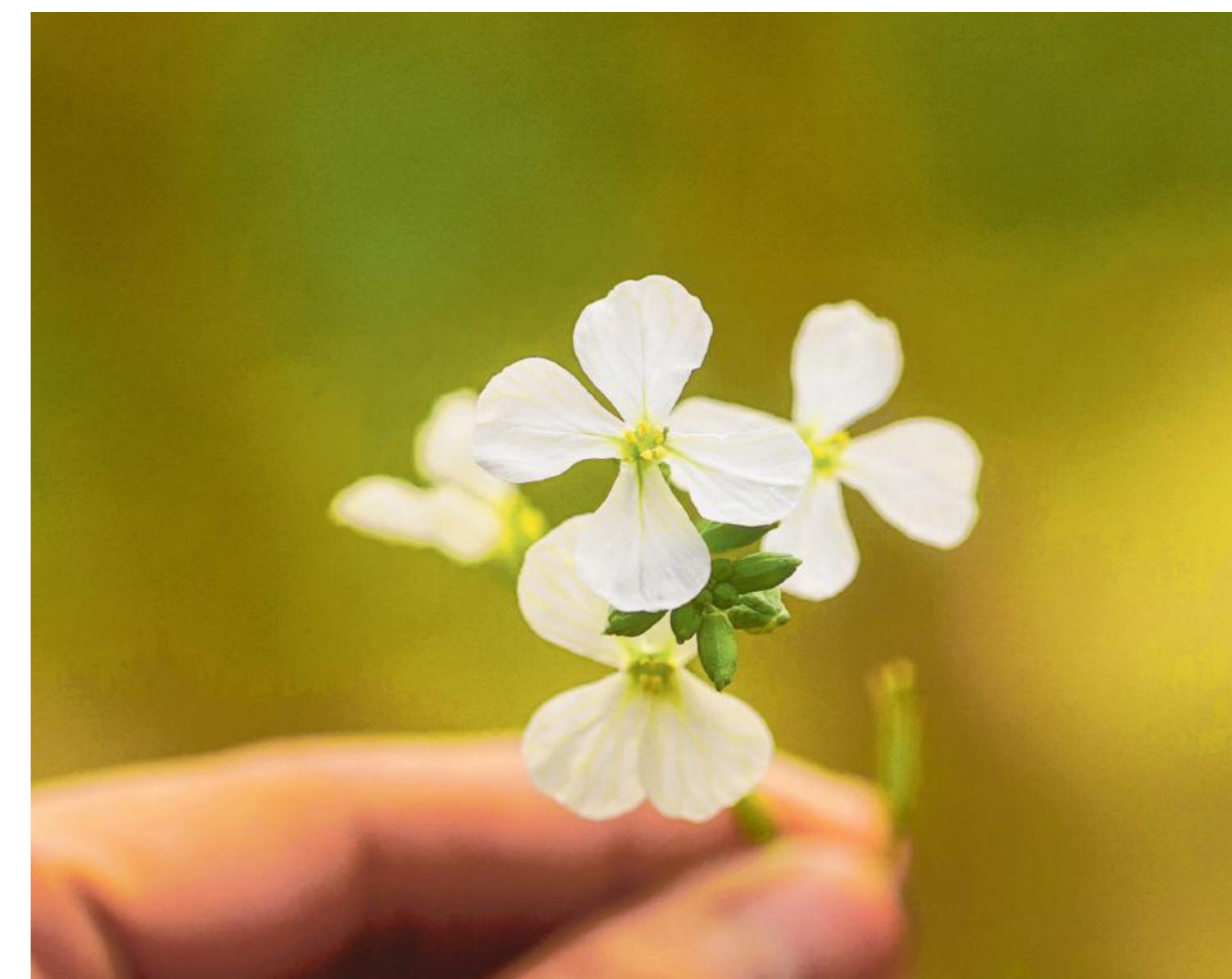
Als chef eindredactie heeft zij onze journalistiek naar een hoger plan gebracht en de lat blijvend hoog gelegd.
We missen haar.

Namens al haar collega's en oud-collega's bij
Follow the Money

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht
Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl
Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Bloemen van een zandkrak. FOTO GETTY IMAGES

PALEONTOLOGIE

Planten overleefden de meteorietinslag door hun genoom te dupliceren

Uitstervingsgolven in het leven op aarde blijken vaak gepaard te gaan met een verveelvoudiging van het aantal chromosomen in de celkern van planten. Waarschijnlijk is het een beschermingsmechanisme.

Gemma Venhuizen

AMSTERDAM

Hoe overleef je als plant pittige tijden? Zeg: een meteorietinslag die veel leven op aarde wegvaagt, of een periode van intense opwarming of afkoeling? Door je genoom te verdubbelen, schrijven onderzoekers van de universiteit van Gent in tijdschrift *Cell*. Daartoe zijn in principe alle bloeiende plantensoorten in staat en dat is een voordeel, want zulke zogeheten polyploïde planten hebben een verhoogde kans op overleving tijdens massa-extincties. Die waren er in het verleden volop - denk alleen al aan de meteorietinslag 66 miljoen jaar geleden, die het einde van het dinosaurustijdperk inluidde, of de extreme opwarming tijdens het Paleoceen-Eoceen Thermal Maximum (PETM) 56 miljoen jaar geleden.

De meeste organismen erven twee sets chromosomen: één van hun vader en één van hun moeder. Maar polyploïde planten (of dieren) hebben twee of meer chromosomensets. Dat kan gunstig zijn, bijvoorbeeld omdat de cellen van polyploïde planten vaak

groter zijn en omdat er op den duur nieuwe genetische functies kunnen ontstaan. Die grotere cellen hebben een positieve invloed op de fysiologie van planten en zorgt er bij een veel onderzocht soort als de zandkrak *Arabidopsis thaliana* voor dat de plant beter tegen stressvolle omstandigheden als droogte en zout kan. Ook bij bananen, aardappels, aardbeien en andere cultivars, waarbij door de mens is geselecteerd op wenselijke eigenschappen, is sprake van polyploidie. Tege-

Meer chromosomensets kan een plant als de zandkrak beter bestand maken tegen zaken als droogte en zout

lijktijd kleven er ook nadelen aan: zo heeft een plant met een verdubbeld genoom meer voedingsstoffen nodig en is de kans op chromosomfouten groter.

In de evolutie van bloeiende planten is polyploidie geen onbekend fenomeen. Sterker nog: vermoedelijk hebben vrijwel al die bedektzadigen in hun ontstaan ten minste éénmaal een periode van genoomduplicatie gekend. Maar waar dat een kleine eeuw geleden nog werd beschouwd als doodlopende evolutionaire paden, beseffen onderzoekers steeds meer dat genoomverdubbeling essentieel kan zijn voor het voortbestaan van planten.

Verbeterde stressbestendigheid kan in perioden van grootschalige mi-

lieu- en klimaatveranderingen immers duidelijke voordelen bieden, aldus de Gentse wetenschappers in hun publicatie. Om die reden besloten ze te onderzoeken of polyploidie in het verleden vaker voorkwam in dynamische perioden. Daartoe bestudeerden ze het genoom van 470 verschillende soorten bedektzadigen en dateerden ze 132 verschillende gevallen van polyploidie uit het verleden.

Op die manier ontdekten ze dat er tijdens stabiele perioden met veel verschillende soorten minder genoomduplicatie plaatsvond. In perioden met veel massa-extinctie, zoals tijdens het PETM en tijdens de overgang van Krijt naar Tertiair, 66 miljoen jaar geleden, zagen ze juist wel een toegenomen hoeveelheid polyploidie. Ook ten tijde van zogeheten oceanische anoxische gebeurtenissen, waarbij grote delen van de oceanen zonder zuurstof kwamen te zitten, verdubbelden veel planten hun genoom: die gebeurtenissen hingen vaak samen met grootschalige klimaatverandering waar dus niet alleen soorten onder water maar ook boven water effect van ondervonden.

Vaak wordt de opwarming tijdens het PETM qua intensiteit en snelheid vergeleken met de huidige, door de mens veroorzaakte klimaatverandering. In dat opzicht biedt de *Cell*-publicatie een hoopvol vooruitzicht: op basis van hun bevindingen vermoeden de biologen dat hedendaagse planten ook kunnen profiteren van genoomverdubbeling als overlevingsstrategie.

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC

nrcadverteren.nl/familieberichten

Een bus brengt gewonden uit Gaza naar de grensovergang bij Rafah, zodat ze in een ander land medische behandeling kunnen krijgen. FOTO ANP/EPA

Werken als zelfstandige? Kies voor zekerheid, voor jou én je opdrachtgever.

Met Verloning.nl werk je 100% DBA-proof, zonder gedoe met ingewikkelde contracten. Geen zorgen over schijnzelfstandigheid of naheffingen – wij bieden de zekerheid waar opdrachtgevers op kunnen vertrouwen. Zo maken we het hen makkelijk om jou in te huren, terwijl jij gewoon je vrijheid behoudt.

100%
WET DBA
PROOF

verloning.nl

Nederland moet Gazanen met verblijfsrecht écht helpen

De regering moet zich inspinnen om Palestijnse studenten en professionals met recht op verblijf in Nederland te evacueren uit Gaza, besliste de rechter. Maar Nederland werkt hen in feite tegen, zien *Berber van der Woude* en *Angélique Eijpe*.

De berichtgeving over de situatie in Gaza is sinds het zogenaamde 'staakt-het-vuren' van oktober 2025 enigszins stil komen te vallen, mede omdat Israël internationale journalisten nog altijd de toegang tot de Gazastrook ontzegt. Dankzij dappere Palestijnse journalisten die verslag blijven doen, weten we dat de dagen zonder Israëlische aanvallen in Gaza schaars zijn en dat er sinds afgelopen oktober ruim achthonderd Palestijnen zijn gedood (vier Israëlische soldaten sneuvelden). Temidden van al dit geweld en onder de slechtst denkbare humanitaire omstandigheden (permanente ontheemding, ziektes en ongedierte en tekorten aan voedsel, schoon drinkwater en medische voorzieningen) proberen ook Palestijnse studenten, wetenschappers en andere professionals hun leven zo goed als het kan voort te zetten.

Verschuilde Nederlandse academische instellingen en werkgevers zetten de kennis en vaardigheden van deze mensen graag in. Sinds november 2025 gaf de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) een aantal machtigingen tot voorlopig verblijf (mvv) af voor Palestijnen uit Gaza. Zij mogen dus naar Nederland komen, maar het probleem is: Nederland doet niets om dat voor elkaar te krijgen. Dat moet veranderen.

De woorden in dit stuk zijn de onze, maar wij worden expliciet gesteund door oud-bewindspersonen Hedy d'Ancona, Job Cohen, Bernard Bot, Jozias van Aartsen, Laurens-Jan Brinkhorst, Joris Voorhoeve, Ahmed Aboubaleb, Jan Pronk en Lilianne Ploumen,

en door 34 oud-ambassadeurs en 54 oud-diplomaten.

Vanaf het begin was voor alle partijen duidelijk dat de bijna vijftig Palestijnen om wie het gaat, zonder interventie van onze minister van Buitenlandse Zaken Gaza niet kunnen verlaten om hun verblijfspapier op te halen bij de Nederlandse ambassade in Amman. Israël houdt de grenzen namelijk potdicht.

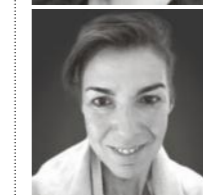
Nu zitten deze Palestijnen, voor wie in Nederland een werk- of studieplek klaarstaat en die officieel recht hebben op verblijf in Nederland, onder erbarmelijke omstandigheden vast in het hermetisch afgesloten getto van Gaza. Buitenlandse Zaken weigert namelijk pertinent zich in te spannen voor deze groep Palestijnen en de Nederlandse instellingen die op hun kennis, talent en vaardigheden rekenen.

Rechter: help deze Gazanen

Waar het toenmalige demissionaire kabinet in oktober 2025 nog te hulp schoot bij het evacueren van enkele Palestijnse kinderen voor urgente medische hulp en eerder nog een groep van elf mensen met een mvv voor studie of werk hielp te vertrekken uit Gaza, besloot het begin december om geen verdere ondersteuning te bieden.

Dat liet het ministerie van Buitenlandse Zaken op 8 december 2025 weten aan twee Palestijnse studenten die eerder aan een Nederlandse universiteit waren toegelaten voor een master en die van de minister van Asiel en Migratie te horen hadden gekregen dat er geen bezwaar was tegen afgifte van een vergunning voor regulier verblijf in Nederland. Een reeks juridische procedures volgde, waarbij de Raad van State op 19 maart dit jaar in een voorlopige voorziening

Consulaire bijstand op een manier waarvan bij voorbaat vast staat dat zij niet zal werken

Berber van der Woude is oud-diplomaat en voorzitter van *The Rights Forum*. **Angélique Eijpe** is oud-diplomaat.

besliste dat de minister van Buitenlandse Zaken zich wel degelijk moest inspinnen om te zorgen dat deze studenten Gaza konden verlaten om hun verblijfsdocumenten op te halen. Op 30 april volgde uiteindelijk een uitspraak van de rechtbank Den Haag dat het ministerie van Buitenlandse Zaken ook de andere aanvragers consulaire bijstand moet verlenen bij vertrek uit Gaza.

In plaats van doeltreffend uitvoering te geven aan de rechterlijke uitspraken, kiest het ministerie er kennelijk voor om individuele betrokkenen te dwingen tot afzonderlijke juridische procedures. Hiermee zorgt zij voor ernstige vertraging en grote onzekerheid voor de Palestijnse aanvragers en de Nederlandse instellingen waar zij al in februari 2026 aan de slag zouden gaan, en legt het onnodig druk op het toch al overbelaste Nederlandse rechtssysteem.

Uit communicatie met het ministerie blijkt bovendien dat het ministerie de rechterlijke opdracht tot het verlenen van consulaire bijstand uitvoert op een manier waarvan bij voorbaat vast staat dat zij niet zal werken, namelijk uit slechts een diplomatieke nota uit te sturen aan het Israëlische ministerie van Buitenlandse Zaken. Uit eerdere ervaringen blijkt dat voor een geslaagde evacuatie een heel andere aanpak nodig is. COGAT (het Israëlische bezettingsorgaan in Palestijns gebied) benadert ambassades met de vraag of zij visumhouders willen evacueren (dit gebeurt geregeld). Na positieve reactie van de verzoekende landen volgen afspraken met de Jordaanse autoriteiten en afstemming met humanitaire organisaties in Gaza over de verplaatsing naar de grensovergang, waarna uitreis kan plaatsvinden. De eerstvolgende

evacuatie blijkt gepland voor maandag 11 mei, maar geen van de Nederlandse mvv-houders staat op de lijst.

Bewust niet effectief handelen

De juridische strategie van het ministerie van Buitenlandse Zaken, waarin elke aanvrager wordt gedwongen tot individueel procederen terwijl de uitkomst in feite al vaststaat (namelijk: Nederland moet helpen), wekt de indruk van misbruik van procesrecht en ondermijnt de rechtsgang. Daarbij komt de bewust ineffektieve invulling die Buitenlandse Zaken geeft aan de opdracht van de rechter tot het verlenen van consulaire bijstand.

Deze actieve weerstand – het feit dat de minister het professionals en studenten die al zijn geselecteerd, toegelaten en verbonden aan erkende Nederlandse instellingen, onmogelijk maakt om naar ons land te komen – is moeilijk te rijmen met het actieve beleid dat Nederland voert om internationaal talent en kennismigranten aan te trekken.

Het lijkt erop dat de minister van Buitenlandse Zaken bereid is de grenzen van het juridisch en moreel toelaatbare ver op te rekken om mensen buiten de deur te houden die leven in een gebied waar volgens de Verenigde Naties, het Internationaal Gerechtshof en vele mensenrechtenorganisaties en experts sprake is (geweest) van genocide.

Wij doen een dringend beroep op onze regering om haar juridische en morele verantwoordelijkheid te nemen. Zet alle zeilen bij om deze groep Palestijnse professionals en studenten, die recht hebben op verblijf in Nederland en op wie Nederlandse instellingen al veel te lang zitten te wachten, te ondersteunen bij hun vertrek uit Gaza.

BRIEVEN

FOTO: ANP

Grillige Albert Heijn-aanbiedingen rechtvaardigen geen geweld

Volgens Rosanne Hertzberger is agressie in de Albert Heijn een geval van boontje komt om zijn loontje (7/5). Ze suggereert ondubbelzinnig dat het bedrijf zijn clientèle met krimpflatie besteedt en op allerlei manieren bijdraagt aan een klimaat van onpersoonlijke verhoudingen. De inzet van bodycams is volgens haar niet meer dan een trieste nieuwe stap in de spiraal van vertrouwensverlies en geweldsescalatie tussen de grootgrutter en zijn clientèle. Hertzberger zegt geweld niet te willen goedpraten. Toch leest haar column als een hartstochtelijke legitimering van al die agressie. Het verbaast mij niet als personen die spugen, schelden en slaan in haar betoog een recht-

vaardiging voor hun gedrag lezen.

Er valt nog meer op haar betoog aan te merken. Voor productverschraling is niet Albert Heijn maar de producent verantwoordelijk. Ook bij krimpflatie liggen de verantwoordelijkheden genuanceerder. Maar zelfs als het hoofdkantoor 100 procent verantwoordelijk is voor al die onnavolbaar grillige aanbiedingen, dan nog vormt dat geen legitimatie om je agressie dan maar op het personeel van je lokale supermarkt bot te vieren. Het advies om eerst even na te denken voor je een tik uitdeelt, geldt wat mij betreft ook voor columnisten.

René Alberts Nijmegen

ALBERT HEIJN

Dol op de bonus

De column *Misschien hebben de boze mensen in de Albert Heijn wel een punt* (7/5), las ik met belangstelling. Het verband tussen weg-

kruidiefstal ontgaat mij. Diefstal ontstaat helaas omdat bij een aantal mensen moreel besef afwezig is. Zelf profiteer ik als 98-jarige graag van bonusaanbiedingen. Moet Albert Heijn dan stoppen met al die gratis artikelen? **Jan van Stijgeren** Bilthoven

OPVANG STATUSHOUDERS

Zondebok-retoriek

Beatrice de Graaf stelt in haar column *Geestelijke weerbaarheid* (9/5) dat de asielcrisis het vraagstuk van beschikbare woningen onder druk zet. Een straf state-

ment dat op zijn minst enige nuancering verdient. Allereerst is het zeer de vraag of we te maken hebben met een asielcrisis. Eerder lijkt er sprake van een opvangcrisis door structureel achterblijvende financiering. Er is geen overweldigende instroom. Sterker nog: het aantal asielaanvragen in Nederland ligt lager dan in ons omringende landen. Ten tweede is het te kort door de bocht om te stellen dat asielmigranten de oorzaak zijn van ons woningtekort.

Gemiddeld wordt slecht 8 procent van alle sociale huurwoningen toegewezen aan statushouders. Het woningtekort wordt veroorzaakt door een veelvoud aan factoren, waaronder volkshuisvestelijk beleid (of het gebrek daaraan), het feit dat er al jaren te weinig sociale huurwoningen kunnen worden gebouwd en allerhande demografische en sociale trends, zoals een vergrijzende samenleving en de groei van eenpersoonshuishoudens. Complexe maatschappelijke crises afschuiven op toch al gemarginaliseerde bevolkingsgroepen is iets wat helaas steeds normaler lijkt te worden. In het politieke debat, aan talkshowtafels en op straat. Dat nota bene een hoogleraar geschiedenis zich van dezelfde ongenueanceerde zondebok-retoriek bedient in haar column vind ik een zeer zorgwekkende ontwikkeling.

Kirsten van den Hul
Den Haag

WEIDEVOGELS

Altijd weer die kat

In *NRC* kreeg de huiskat de schuld voor het verdwijnen van weidevogels (6/5). De huiskat in de wei zou namelijk verstoring werken op weidevogels, stellen deze onderzoekers in Friesland over hun nog niet afgeronde onderzoek. De provincie geeft jagers om deze reden toestemming om katten te doden.

Dat is onzin. Uit alle onderzoeken blijkt dat katten vooral op muizen, ratten en andere kleine zoogdieren jagen. Het echte probleem zijn de kleine postzegels van beschermde natuur. Er is gewoon veel te weinig robuuste natuur over in ons land. Zo weinig dat die paar overgebleven weidevogels in het lage raagras een lopend buffet vormen voor roofdieren. Als alle katten uit de weiden verdwenen zijn, gaan we dan kraaien en reigers afschieten om de grutto en Kievit te redden van de ondergang? En alle vossen en martens? De echte oplossing begint bij een gezonde bodem, zonder pesticiden of overmatige bemesting. Niet maaien in het broedseizoen, zodat nesten, eieren en kuikens een kans hebben. Of hoge grassoorten die beschutting kunnen bieden aan de weidevogels op zompige gronden waar weer naar voedsel te grutten is. Maar blijf van de kat af.

Kelly Kessen Utrecht

COLUMN
SJOERD DE JONG

Ontmenselijking van de vijand komt uit het Kremlin

Jane Fonda hield er nog jaren last van. Haar pacifistische excursie naar Hanoi in 1972 leverde haar het verwijt op van landverraad. Terwijl Amerikaanse jongens sneuvelde (steeds minder, Nixons 'vietnamisering' van de oorlog was in volle gang), liet de actrice zich, met een helm op, fotograferen op een stuk luchtafweergeschut, omringd door Noord-Vietnamese soldaten. Ja, dan vraag je er ook wel om.

Ze bezwoer haar critici dat ze heus niet tegen Amerika was maar tegen die ellendige oorlog - en dat ze wilde laten zien dat die verfoeide en gedemoniseerde 'vijanden' óók mensen waren.

Dat laatste is ook het oogmerk van de veelbesproken Videoland-reeks *Onze man bij de vijand*, waarin journalist Thomas Erdbrink (die dinsdag de Persvrijheidslezing uitspreekt) op zoek gaat naar 'gewone' Russen. Over de inhoud van die omstrede serie is inmiddels genoeg gezegd, pro en contra - ook in deze krant.

Maar interessant blijft hoe regisseur Roel van Broekhoven die in *de Volkskrant* verdedigde: „Meer dan ooit is het tijd voor grijstinten in een oorlog die steeds meer zwart-wit aan het worden is.“ Hij wilde „laten zien hoe de Russen zich staande houden onder het repressieve en autoritaire bewind“, door te „kruipen, ontwijken, meeheulen en soms zelfs vechten voor de foute zaak“. Daar „kunnen we wat van leren“, mocht hier ooit onverhoopt een sterke man aan de macht komen. We moeten „kijken naar de Russen als mensen“, want in oorlogen gebeurt altijd hetzelfde: „de vijand moet ontmenselijkt“.

Even afgezien van de aanbeveling dat wij iets van de Russen kunnen leren - het gaat dus toch weer over óns - is het meest curieuze in die apologie de waarschuwing 'de Russen' niet te „ontmenselijken“. Want wie doet dat dan? Ik heb geen Europese premier, minister of generaal tegen de Russen horen bulderen als barbaren, ongedierte of „menselijke beesten“ die van de aardbodem gevaagd moeten worden.

Niet zoals Trump (of de PVV) praat over vluchtelingen, niet zoals in Israël na 7 oktober wordt gesproken over de Palestijnen. Of in de Vietnam-oorlog over Aziatische 'apen' en 'gooks'. Of in koloniale tijden over vrijwel alle inheemse volken, onderaan de 'beschavingsladder'. Of, *summmum malum*, bij de nazi's over de Joden als *Untermenschen* of een cultuurloos 'anti-volk' dat geheel en al buiten de mensheid valt.

Integendeel, de ontmenselijking

komt nu juist van de andere kant, uit het Rusland van Poetin - in taal die ijzeringwekkend aan die van de nazi's doet denken. Oekraïne, land van het 'broedervolk', wordt afgeschilderd als een natie van gedegeneerde „satanisten“ en „drugsverslaafden“. Bedorven door het Westen, dat in Poetins ogen een stinkende poel is van moreel nihilisme, vol homo's en transgenders. Wie die religieus-fascistische catalogus uit het Kremlin rustig eens verder wil raadplegen, kan terecht bij het nieuwe boek *Poetins tsaristische droom*, van historici Beatrice de Graaf en Niels Drost die, droog maar leerzaam, diuzenden teksten van Poetin en de zijnen analyseerden.

Een kleine bloemlezing. Al jaren fulmineert Poetin tegen het „satanisme“ van het Westen. Hij noemt de oorlog tegen Oekraïne een „heilige missie“, bedoeld om het land te „de-sataniseren“. Patriarch Kirill noemt hem de „duiveluitdrijver“ in de strijd tegen de westerse Satan, de *katechon* die de wereldheerschappij van de Anti-Christ zal tegenhouden. Et cetera.

Poetins religieus-nationalistische wereldbeeld is eerder oorzaak dan gevolg van de oorlog

Nu kun je zeggen: haat en demonisering van de vijand horen nu eenmaal bij oorlog - maar dat miskent dat Poetin al jaren zo denkt en spreekt, ook in vreedstijd. Zijn religieus-nationalistische wereldbeeld is eerder oorzaak dan gevolg van de oorlog. Niettemin zwijmelen zijn filosofisch angehauchte *fellow travelers* over een religieus-culturele renaissance van de Russische Ziel. Of zo iets.

De argwaan die opsteekt bij pleidooien voor 'grijstinten' is dat ze een schaaamlap zijn voor morele afzijdigheid, voor het idee dat Oekraïne en Rusland 'allebei schuld hebben' en dat Zelensky zich nu eens moet neerleggen bij 'de feiten'. Argumenten die je uit pacifistische kring nooit hoort over Gaza of Palestijns verzet tegen kolonisatie. Omdat wat in Oekraïne gebeurt, in hun ogen 'gewoon een oorlog' is en niet genocide?

Maar een criminele agressie-oorlog die de Oekraïense samenleving en cultuur wil uitwissen, is op zijn minst gruwelijk onrecht. Of noemen we die uitmeewarige desinteresse dan maar 'grijs'?

Commentaar

ONTMOETING VS EN CHINA

De wereld heeft er alleen maar baat bij als de top Trump-Xi mislukt

Wereldleiders die zich bekommeren om het lot van de wereld hebben in het huidige tijdsgewricht genoeg te bespreken. De oorlogen in het Midden-Oosten, Europa en Afrika bijvoorbeeld. Of de mondiale energiecrisis die de wereldwijde economische groei ernstige schade kan berokkenen. Of de afbrokkelende wereldwijde economische orde, met alle nadelige gevolgen voor onderlinge afhankelijkheden van dien. Of anderszoon de dramatische stand van zaken rondom het klimaat.

Wereldleiders die zich liever alleen met zichzelf bezighouden, hebben daar echter geen enkele boodschap aan. En laten deze week nou net twee van die laatste categorie elkaar treffen. Woensdag zal de Amerikaanse president Donald Trump een bezoek brengen aan zijn collega Xi Jinping in China. En als één ding duidelijk wordt voortgaand aan de top, is het dat beide autocraten vooral hun eigenbelang voorop zullen stellen bij de ontmoeting.

Vanuit Amerikaans perspectief moet Trumps bezoek vooral als een handelsmissie worden geïnterpreteerd, dixit het Witte Huis. Trump wil Chinese investeringen in bedrijven in de VS. Trump wil toegang tot zeldzame aardmetalen. Trump wil een 'Board of Trade' om de handel tussen China en de VS soepel te laten verlopen. Wat Trump daarbij vergeet is dat hij met zijn vorig jaar gelanceerde handelsoorlog de relatie met China juist heeft verstoord.

Ook voor China staat er veel op het spel. Xi wil zijn greep op Taiwan verstevigen en hoopt op steun van de VS. Hij wil de banden met Rusland en Iran behouden en zelfs aanhalen en vrijelijk olie kunnen blijven importeren. En Xi wil de wereld in een houdgreep houden op het gebied van zeldzame aardmetalen en andere cruciale export en toeleveringsketens, om toegang tot markten te

kunnen blijven afdwingen en de Chinese groeiomotor te laten doordraaien. Want economische groei betekent maatschappelijke rust voor Xi.

De twee autocraten zullen vooral hun eigenbelang voorop stellen op de top

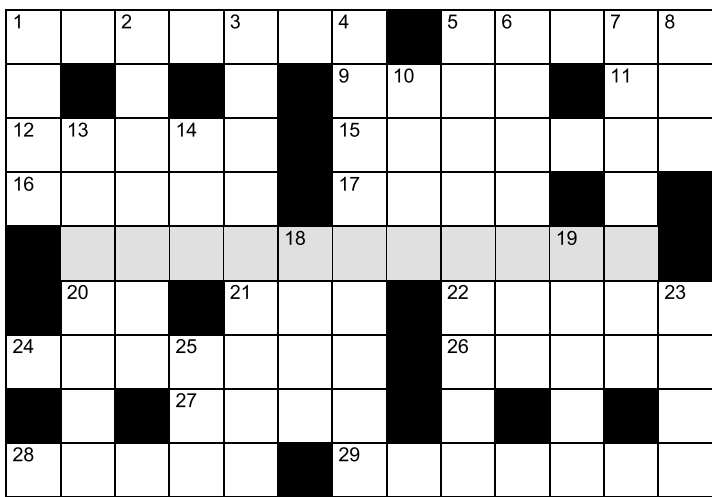
Los van de agenda van de top is het vooral zorgelijk dat twee autoritaire machthebbers elkaar onder dit gesternte treffen. Xi is er in de dertien jaar dat hij regeert altijd duidelijk over geweest dat China en China alleen voor hem voorop staat. Steun aan ondemocratische leiders, het politiek en economisch kapotmaken van tegenstanders, de kolonisatie van grondstofrijke wingebeden in Afrika en elders en het stelselmatig onderdrukken van de bevolking zijn daarvoor de geëigende middelen.

Trump is er ogenschijnlijk op uit om alle naoorlogse mondiale en nationale instituties af te breken. De wereldhandel, mondiale instellingen als de WHO, klimaatoverleggen, de NAVO, de centrale bank in de VS, een vleugel van het Witte Huis, vrede in het Midden-Oosten, de bilaterale akkoorden tussen de VS en voorheen bevriende landen (Canada, Mexico, Europa): alles gaat overboord met als argument dat Amerika (en eigenlijk vooral zichzelf) op één moet staan. De schade die Trump nationaal en internationaal aanricht interesseert hem niets.

Ondanks de dubbele 'eigen-land-eerst'-agenda van Xi en Trump, zullen de ogen van de wereld woensdag en donderdag toch op Beijing gericht zijn. Immers: hoe meer Trump en Xi elkaar weten te vinden, des te hoger de prijs is die de rest van de wereld zal betalen. En omgekeerd: hoe minder concrete afspraken beide machtsblokken weten te maken, des te beter dat is voor de rest.

Als de twee leiders van de machtigste landen de basisbeginselen van een democratische rechtsstaat niet (meer) onderschrijven, is het aan de rest van de wereld om daar juist wel aan vast te houden. Betrouwbaarheid, voorspelbaarheid, en rechtssystemen waar iedereen zich aan houdt hebben de wereld de afgelopen eeuwen vooruitgebracht. Paradoxaal genoeg is dat dan ook waar de wereld op mag hopen: een mislukte top tussen China en de VS.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. Ode (aan groenten) 5. 'Close but no ___' 9. Geestdrift 11. In de buurt 12. Past voor pool of lijn 15. Gezondere monteurs? 16. ___ Wenenemers 17. Stroomt door München 20. Rosenborg __, Noorse voetbalclub 21. Staan getuigen onder 22. Groeten uit Spanje 24. Lelijke kuch 26. Past voor getallen of bezwaren 27. Schijnvrucht 28. Door de grond gaan 29. Jaren '80 soap met Joan Collins

Verticaal: 1. Tekenziekte 2. Is nu verboden in het Vondelpark 3. Thuisdiner 4. Met volledige aandacht bevestigd 5. Patatje met aan weerszijden een frikandel 6. Zijn ___ doen 7. Nevel waarin virussen zich kunnen verspreiden 8. Stalen ___ 10. Loeb of Kudrow 13. Triomfantelijk bouwwerk 14. Ruimte om te scharrelen 18. ___ Kadetje, VVD-bijnaam 19. Nada 23. 'Noorse Songfestival-act is te ___' 25. Past voor klap of lonk

Oplossing puzzel 11 mei. Horizontaal: 1. SCRIPT 5. SOMS 9. OUZO 10. ECOSYSTEM 14. SOHO 15. NAC 16. ANS 20. NSC 21. EAR 22. GREY 24. ONNOEMBAAR 27. MILA 28. ARTI 29. DELFTS Verticaal: 2. CHEOPS 3. IDOOL 4. TOY 5. SITAR 6. MOE 7. SUMATRA 8. MOOS 11. CHOCOLA 12. SNARE 13. ECK 17. YEN 18. MAORI 19. EGAAL 20. NEMO 23. ERWT 25. NAR 26. MOD In het midden: POLYMARKET

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

AFBUIGING

Elke zaterdag verzamelen kinderen met een fysieke of verstandelijke beperking zich bij een revalidatiecentrum in Utrecht om samen te sporten. Terwijl leeftijdsgenoten op hockeyvelden staan, manoeuvreren hier rolstoelen tussen pionnen door.

Een jongen rijdt met zijn rolstoel richting een pion. Hij stuurt iets schreef, buigt af naar rechts en mist de pion. De sportbegeleider roept: „Ho, oeps, hij heeft een afwijking.” Meteen reageert een ander kind gevat: „Dat heeft iedereen hier.”

Janne Ankone

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

THEODOR FONTANE

Uit straatboekenkastjes in en buiten Nederland haalt Arjen Fortuin steeds een boek, bespreekt het, en geeft het door. Deze week een liefdesroman uit een expatmagneet aan de Main.

Een Pride and prejudice op zakformaat

Das moet Europa zijn. Romans in het Russisch, Spaans en Frans, Engelse thrillers en een reisgidsje voor het naburige Holland - plus heel veel Duitse woordenboeken. Die zullen door de massaal toegestroomde expats zijn gekocht om net wat makkelijker contact te maken met de plaatselijke cultuur (Apfelwein!) en vervolgens zijn achtergelaten als men koers zette naar een volgend buitenland. Aan de overkant van de Main blinken de torens van financieel Frankfurt. Tussen al dat geweld in grote banden staat - veilig achter glas, uiteraard - een deeltje uit een van de grote schoonheden van de Duitse boekenindustrie, de Universal-Bibliothek van Reclam. Het is nummer 8971: Theodor Fontanes in 1888 verschenen roman *Irrungen, Wirrungen*.

Kleine gele wonderdjes, zijn die boeken. Van een formaat dat ze daadwerkelijk in een achterzak passen, typografisch onberispelijk verzorgd. De roman neemt je mee naar die andere Duitse expatmagneet: Berlijn, de afgelegen wereldstad die door een vriend van mij liefdevol wordt omschreven als „een steen in het bos bij Polen”. Anderhalve eeuw geleden was die steen nog veel kleiner. Zoals Fontane schrijft: „An den Schnittpunkte von Kurfürstendamm und Kurfürstenstraße, schräg gegenüber dem 'Zoologischen' befand sich in der Mitte der siebziger Jahre noch eine große, feldeinwärts sich erstreckende Gärtnerei... (Voor wie een opkontje nodig heeft om in het ritme van het Duits te komen: de vertaling *Dwalen...falen* van J. Clant van der Mijll - Piepers uit 1918 staat integraal online).

In dat Berlijnse stadsrandgroen vinden we de helden van het verhaal: het jonge burgermeisje Lene, haar adellijke aanbieder Botho en de burens: de oude gierige tuinder

Dörr en zijn tweede echtgenote. De oude Dörr heeft veel te klagen over zijn jonge vrouw. Wanneer zij met een karig gevuld mandje asperges („meist dünne Stangen und viel Bruch dazwischen”) uit het veld terugkeert, vonnist hij: „Du hast keine Spergelangen.” Aspergeogen of niet, veel trekt Frau Dörr zich niet aan van haar man. Hoewel hij wil dat ze de gebroken stengels midden in de bossen verstopt als ze deze samenbindt, geeft zij ze gewoon aan Lene om er een soepje van te koken. Zo rijgt Fontane de ene elegante ironiegeladen scène aan de andere, inclusief eeuwige waarheden dat alle gierigaards hun vrouw af en toe een belachelijk duur cadeau geven.

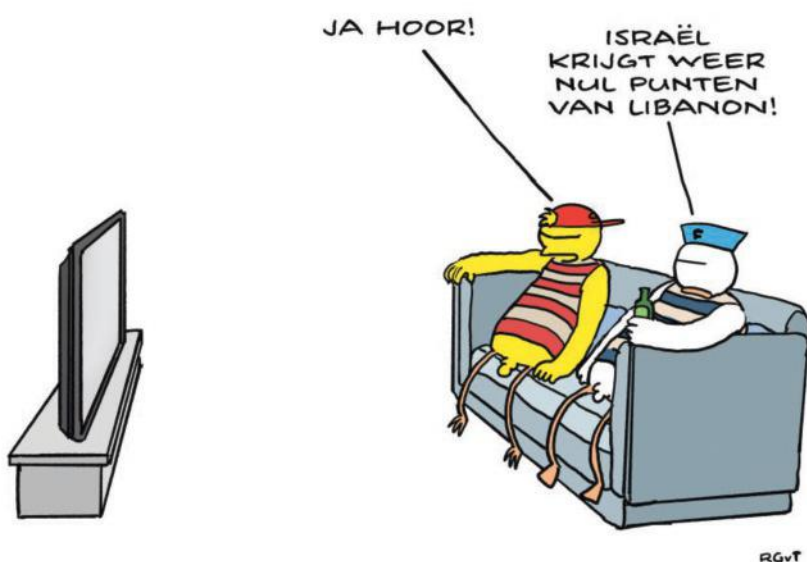
Maar de hoofdzaak in deze roman - een *Pride and prejudice* op zakformaat - is de onmogelijke liefde tussen Botho en Lene. Beiden weten dat het standverschil een onoverkomelijk bezwaar zal zijn voor een huwelijk, maar toch, maar toch. Er zijn de heimelijke kussen achterin de tuin, er is die ene nacht... Maar de donkere wolken pakken zich al samen boven al dat verlangen wanneer duidelijk wordt dat er ook een welgesteld nichtje is, met wie Botho moet trouwen wegens oude afspraken en familiekapitaal.

Lene accepteert haar lot en kiest uiteindelijk haar eigen verstandshuwelijk, waarna bij de arme Botho het verdriet over de rand gutst: hij verbrandt de brieven die hij nog altijd van haar bewaarde. „Alles Asche. Und doch gebunden.” Arme jongen.

Wilt u het besproken exemplaar van *Irrungen, Wirrungen* hebben? Mail naar boekuitdekast@nrc.nl; het boek wordt onder inzenders verloot, de winnaar krijgt bericht.

FOKKE & SUKKE WORDEN ER ZÓ MOE VAN

nrc > puzzels

Crux: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

							1	
			7	6				
	9				1			
8	3				2			4
	5		6		7		8	
		1			5	2		
	4	2				6		8
			9					

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter Ritmeester PZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

3	7	4	1	9	6	2	5	8
1	9	5	7	2	8	4	6	3
8	6	2	4	5	3	9	1	7
9	1	3	8	6	2	5	7	4
7	2	8	5	1	4	3	9	6
5	4	6	3	7	9	8	2	1
6	8	7	9	3	5	1	4	2
4	5	1	2	8	7	6	3	9
2	3	9	6	4	1	7	8	5

Achterpagina.

**Vanaf nu te beluisteren in
je favoriete podcast-app**

KOE KOEKS KIND

**Een dna-test zet het leven van
podcastmaker Cas Reijnders
en zijn familie op z'n kop: zijn
vader blijkt niet zijn genetische
vader. In de nieuwe NRC-podcast
Koekoekskind duikt hij samen
met Kim Bos in de wereld van
sjoemelende gynaecologen.**

nrc >

Luister nu

‘Er is veel onzekerheid en paniek bij musici die het niet meer kunnen bijbenen’

INTERVIEW MET VIOLIST
CÉCILE HUIJNEN OVER
HAAR BOEK ‘IK VERTREK’

PAGINA C4-5

Cultuur

CULTUUR & MEDIA

IN HET NIEUWS

ZAP

Gidi Markuszower bij 'RTL Tonight'. BEELD RTL

Victor Vlams gewone man houdt van cruises

Ondanks dat het hantavirus er rondwaart, vindt Victor Vlam cruises leuk. „Ik houd van cruises, de gewone man houdt van cruises en dit programma is voor de gewone man.” Wie ze niet leuk vond, was elitair en „deed alsof hij deugde”, zei hij zondagavond in *De Oranjezondag* (SBS6). Dat de meeste „gewone mannen” een cruise niet kunnen betalen, kwam niet ter sprake.

De gewone man van Victor Vlam bleek behalve cruiseliefhebber ook een boze man, die vindt dat premier Rob Jetten „veel te veel” in het buitenland zit. Nu weer op de Antillen, „terwijl er een asielcrisis in het land is”. Vlam begreep er niets van en om te vertellen hóe erg het allemaal was, kwam hij met een alarmerend verhaal. Er waren Palestijnen die in Griekenland een verblijfsvergunning hadden gekregen. Nou, die waren dus doorgereisd naar Nederland omdat het hier zo goed is. „Zulke mensen” - Vlam keek erbij alsof hij ter plekke schurft ontwikkelde - „kon je dus terugsturen, maar onze Nederlandse rechter had bedacht dat de opvangplekken in Griekenland niet allemaal zo goed waren.” Waanzin allemaal, verzuchtte hij en dan mocht je als gewone man toch op z'n minst hopen dat de premier gewoon in zijn eigen land is om „deze problemen” aan te pakken.

Bij *RTL Tonight* (RTL 4) ging het ook over Jetten op de Antillen. Onze premier is toch wel een lekker ding, meenden ze aan tafel, en presentator Beau vroeg zich af of er nog een foto zou komen van de premier met ontbloot bovenlijf. Toen schoof oud PVV'er Gidi Markuszower aan. Hij had eerder in Loosdrecht gespecht tegen een decor van 'Defend Loosdrecht'-vlaggen en bij een lijst waarop 'democratie' stond geschreven. Markuszower legde uit waarom hij zijn pijlen had gericht op de waarnemend burgemeester van Loosdrecht. Dat uit onderzoeken blijkt dat de meerderheid van de Nederlanders vindt dat er wel opvang moet worden geboden aan vluchtelingen, erkende hij niet. Niet in zijn bubbel, waarna hij op zalvende toon verklaarde dat hij helemaal geen geweld had gezien in Loosdrecht. De asielcrisis bleek weer eens een radicaal-rechts-crisis, en tafelgast Floor Bremer fileerde hem op een manier die bij de publieke omroep maar zelden ziet.

In plaats van een cruise, zou je Vlam en Markuszower op een karretje in het spookhuis bij *Die andere late night* (Omroep Zwart) willen zetten. In deze eerste aflevering reed een heel gewoon stel in een treintje door een spookhuis, waarbij ze geconfronteerd werden met hun vooroordelen. Deuren gingen open en dan zag je Marokkanen die je uitnodigden om mee te eten. „Zo hartelijk, dat is verdomd”, vond het koppel. Snel reden ze verder. Sylvana Simons was ook schrikken: „Huh, niet kijken, dat is die boze vrouw.” „Waarom moet het altijd meteen zo agressief?”, riep de man uit het karretje. Minder eng was de deur waar KKK opstond, maar toen die opening bleken er Surinamers feest te vieren. „We hebben toch al sorry gezegd. Is het dan nooit genoeg?”, riep de vrouw uit de kar.

Die andere late night was soms nog wat stroef, maar vaak genoeg ook geestig. De vraag op sociale media moest bijvoorbeeld niet zijn: „Mag mijn vrouw dit...?”, maar „Mag mijn man een podcast?” En „Help mijn man is klusser” werd „Help mijn man is Mussert”. Dat bood meteen een idee voor een nieuw item: „Help mijn man vat Vlam.”

Toef Jaeger

Goede muziek is niet meer genoeg, een artiest moet op sociale media aanwezig zijn

ACHTERGROND POP

Muzikanten hebben meer concurrentie dan ooit. Om sociale media kunnen ze niet heen. Sommigen gaan voor humor en zelfspot. Zangeres Linde Schöne: „Ik ben hard op m'n bek gegaan. Mijn verhaal is: 33 jaar en blut.”

Door **Hester Carvalho**

Toen zangeres Linde Schöne in 2016 haar debuut maakte leek ze voorbestemd voor sterrendom. De sprankelende Schöne zong soepel, schreef poppy liedjes. Maar na een vliegende start verdween ze uit beeld. Dat was in 2022.

In dat jaar vertrok ze bij haar platenmaatschappij en maakte een tweede album, *Teugels*, dat ze zelf had gefinancierd. In het begin van haar carrière was ze „verwend met aandacht van de traditionele media”, zegt ze. Voor *Teugels* regelde ze haar eigen publiciteit. „Als de muziek goed genoeg was, zou ik vanzelf op de radio komen, dacht ik.” Dat rond die tijd de belangstelling van het publiek verschoven was van traditionele media naar sociale media, had ze niet gemerkt.

Het album kreeg weinig aandacht, en werd een financiële flop. Schöne ging failliet. Daarna moest ze hard werken om uit de schulden te komen, door les te geven en nummers te schrijven voor onder anderen Maan en De club van Sinterklaas. Het is gelukt.

Ondertussen schreef ze eigen liedjes die ze binnenkort wil uitbrengen. En deze keer pakt ze het anders aan. „Ik ben hard op m'n bek gegaan, doordat ik me niet met 'marketing' wilde bezighouden. Ik vond het een vies woord. Maar inmiddels weet ik dat ik niet zonder sociale media kan.” Ze accepteert

nu hoe het wereldje in elkaar zit, zegt ze. „TikTok, Instagram, YouTube, ze kunnen me helpen. Ik heb er lol in om na te denken over imago, kleding, identiteit.”

Meer concurrentie dan ooit

Het is een relevante vraag voor artiesten in deze tijd: hoe val je op? Hoe trek je de aandacht van potentiële fans? Want de muzikant van vandaag heeft meer concurrentie dan ooit: van andere (beginnende) muzikanten, van grote namen, van

Op één dag in 2024 verscheen meer nieuwe muziek dan in het hele jaar 1989

'nostalgie'-artiesten als The Police en Kate Bush - nieuw succes door liedjes in tv-series. En van sociale media: we besteden op dit moment 17 procent van onze tijd aan muziek en 21 procent aan sociale media, aldus onderzoeksbureau Midia Research.

De tijd dat liefhebbers waken spaarden om het nieuwe album van een idool te kopen is ingewisseld voor een tijd waarin muziek als water uit de kraan stroomt. Op één dag in 2024 verscheen meer nieuwe muziek dan in het hele jaar 1989, aldus een data-analyse van Spotify. In 2024 werden 127 mil-

joen liedjes uitgebracht.

De groei ontstond doordat je muziek onbeperkt kunt produceren - niet in een dure studio maar thuis op de computer - én onbeperkt consumeren: via een Spotify-abonnement, YouTube, TikTok, Instagram.

Op die sociale media ontstaat een kruisbestuiving tussen ahang en artiest. Op de platforms kunnen artiesten zich profileren, tournees aankondigen, muziek delen. Vervolgens geven consumenten op TikTok een draai aan die creaties, ze maken meezingfilmpjes of bewerken ze tot meme die misschien viraal gaat.

Dat kan leiden tot plotseling toegenomen aandacht voor een artiest, dat zijn de 'TikTok-artiesten' als Addison Rae en PinkPantheress, die in korte tijd hun carrière zagen opbloeien.

Hoe vaak moet je 'posten'?

Komend weekend worden in het land twee festivals gehouden die als doel hebben om nieuw talent te presenteren. Op Grasnapsolsky in Groningen en London Calling in Amsterdam staan prille acts die ook hopen op een stuk van de taart. Hoe

Linde Schöne op Noorderslag in 2017, toen ze op het punt stond door te breken. Maar na een vliegende start verdween ze in 2022 uit beeld. FOTO ANDREAS TERLAAR

gaan Gonzo Bimbo, Piss en Naaimachine hun aanhang vinden?

Onder de titel 'Is mainstream een keuze?' wordt over dit onderwerp gepraat door protestzangeres Sophie Straat en andere muzikanten op een avond in kraakbolwerk Plantage Dok, in Amsterdam. Tijdens het panelgesprek benoemen ze 'strategieën' waarmee ze hun carrière willen stimuleren. Straat en haar collega's opereren onafhankelijk, ze financieren hun albums zelf, zonder steun van een platenmaatschappij. Ze doen zelf de marketing. Aanwezig zijn op sociale media is daarbij noodzakelijk, zeggen ze. Maar hoe vaak moet je posten?

Sara Elzinga, zangeres van de groep Hondenfokker - te zien op Grasnapsolsky - kiest de nonchalante aanpak. Ze zet haar telefooncamera aan, zwaait hem richting publiek en zegt „Kijk, weer een post. Zo kan het ook.” Ze noemt het *shit posting*.

Sophie Straat wil zich op sociale media op een persoonlijke manier uiten. „Maar zonder mijn privé-leven te laten zien. En dat is een dunne lijn.” Ze noemt haar politieke overtuiging en kleding als

thema's voor de berichten.

Straat heeft het posten uitbesteed. „Ik vind het moeilijk om steeds iets over mezelf te zeggen, daar denk ik dan veel te lang over na. Dus ik huur iemand die het voor me doet. In overleg, natuurlijk.” De socialemedia-apps staan niet op haar telefoon.

'Eerlijk, chaotisch, ballen'

Voor Schöne is de aanpak duidelijk. „Waarom zou je duizenden euro's in een muziekvideo steken die 2.000 keer op YouTube wordt bekeken als je 15 seconden voor een telefooncamera kan staan en elke keer opnieuw iets kunt posten?”, zegt ze in Utrecht bij een kop 'slettenkoffie' - haar woord voor cappuccino met caramelsiroop. Dat is typische Schöne-humor, ook te horen in haar single 'Kechseizoen' uit 2024. „Het is kechseizoen, boys-in-m'n-bed-seizoen, willen-niet-weg-seizoen”.

Ze zegt dat ze op sociale media een consistent beeld van zichzelf wil geven. „Daar is het handig als je je imago een beetje plat slaat. Niet te veelzijdig, dus niet de ene keer fel gekleurd en de andere keer zwart. Dat zie je terug bij de grote Neder-

landse artiesten, hun identiteit is in drie of vier woorden te vangen.”

Welke woorden zouden op haar steeds iets over mezelf te zeggen, daar denk ik dan veel te lang over na. Dus ik huur iemand die het voor me doet. In overleg, natuurlijk.” De socialemedia-apps staan niet op haar telefoon.

Bij de socialemedia-identiteit hoort een thema dat past bij de artiest, in Schönes geval „openhartigheid over mijn mislukte verwachtingen”. „Ken je Linde Schöne nog? Ooit zou ze het helemaal gaan maken”. Nou niet dus, alles wat ik voor mijn dertigste wilde bereiken, heb ik niet bereikt: geen carrière, geen koophuis, in alle opzichten minder dan mijn ouders.”

„Maar wel met leuke vriendinnen en een fijne socialehuurhut. Mijn familie is gezond, ik rook sinds een jaar niet meer. Ik kan om mezelf lachen. Ik noem het 'optimistisch nihilisme'.”

Hoe hecht de relatie tussen de sociale platforms en artiest ook lijkt, er zijn ook tegengeluiden. Recent publiceerde Midia Research een onderzoek onder 10.000 jongeren en daaruit bleek: virale hits, aangejaagd door TikTok, leiden niet tot langdurig fandom. En dat is wat de artiest zoekt: trouwe aanhang voor een solide toekomst. „Viraal succes” leidt slechts be-

perkt tot hogere streamingcijfers en blijvende interesse. Uit de resultaten bleek dat jongeren nieuwe muziek inderdaad ontdekken via fragmenten op TikTok, maar ze houden het bij de 15 tot 30 seconden dat zo'n fragment duurt. Ze verdiepen zich vervolgens niet in het oeuvre van de artiest.

Niet in isolatie

Wilbert Mutsaers, algemeen directeur van concertorganisator Agents After All en voormalig hoofd van Spotify Benelux, bevestigt dat TikTok kan helpen bij de promotie van een artiest. „Daarom zegt TikTok minder royalty's te hoeven betalen dan Spotify, omdat het die aandacht kan opleveren.” Toch is hij niet verbaasd over de uitkomst van het onderzoek. „Er zitten maar zoveel uren in een dag: de tijd dat je op TikTok zit, zit je niet op Spotify. Ook omdat TikTok op een slimme manier de aandacht vasthoudt. En een popster word je doorgaans niet op basis van 15 seconden. Daar is meer voor nodig, zoals meer repertoire en live-shows.”

Mutsaers noemt het onwaarschijnlijk dat een muzikant succes-

vol kan zijn in 'isolatie', dus uitsluitend op TikTok. „Als een artiest echt groot wordt, zie je dat doorgaans op alle niveaus terug, op alle platforms, dus TikTok, YouTube, Spotify én live.”

Sommige artiesten zijn ambivalent over de rol van sociale media bij hun werk. Sophie Straat: „Instagram is van Meta, en ik ben principieel tegen Big Tech. Voor mijn muziek moet ik eraan meedoen, maar het verscheurt me ook.”

Linde Schöne heeft er zin in. „Mijn verhaal is: 33 jaar en blut. Veel zzzp's hebben tegenwoordig moeite om rond te komen. Daar heb ik een liedje over geschreven: 'Ik sta rood maar rood staat me goed.'” Of de platforms hun belofte waarmaken moet nog blijken, maar haar 'optimistisch nihilisme' zal de sociale media kleuren.

Grasnapsolsky, 14-16/5: Voormalige Suikerfabriek, Groningen. London Calling, 15-16/5: Paradiso, Amsterdam. Theatervoorstelling van Linde Schöne. 'Linde Schöne is mislukt', 11-16/8: Theatervestival Boulevard, Den Bosch. Sophie Straat: 24/5 Lentekabinet, Oostzaan; 14/6 Best Kept Secret, Hilvarenbeek.

'In de orkestwereld lopen we honderd jaar achter als het om sociale veiligheid gaat'

INTERVIEW **CÉCILE HUIJNEN** VIOLIST EN VOORMALIG CONCERTMEESTER
In 'Ik vertrek' kijkt Cécile Huijnen terug op haar 52 jaar als violist. Ze heeft een schitterend vak, zegt ze tegen *NRC*. Maar over de schaduwkanten wordt gezweven. „Er is veel ziekteverzuim in orkesten. Ook mentaal is het een zwaar beroep.”

Danielle Pinedo

DE BETUWE

Wat wil je later worden, vroeg de meester in de zesde klas van de basisschool aan Cécile Huijnen. „Iets met schrijven”, antwoordde ze, want opstellen maken was echt haar ding. Misschien journalist? Eén ding stond vast: ze ging Nederlands studeren. „Nee hoor”, zei de meester, „jij wordt violist”. De moeder van Huijnen, amateurviolist bij het Sittards Kamerorkest, had hem dat zó ingeprent, dat het in zijn hoofd een voldongen feit was geworden.

„Mijn pad lag vast voordat ik het levenslicht zag”, schrijft Huijnen (60) in het maandag verschenen boek *Ik vertrek*, waarin ze terugkijkt op haar 52 jaar als violist, waarvan 40 als professionaal en 35 als concertmeester. Ze zat nog in de buik toen haar moeder tegen haar vader zei dat hun eerste kind 'heel muzikaal' was en Cécile zou gaan heten als het een meisje was. Naar Sint Cecilia, de patroonheilige van de muziek.

Die onwrikbare overtuiging van haar moeder ervoer Huijnen als hardvochtig, schrijft ze. Ze heeft het niet aan haar te danken dat ze uitgroeide tot een succesvol violist en concertmeester, maar de van haar moeder geërfde volharding en strijdlust waren geen overbodige luxe in de orkestwereld, die Huijnen als sociaal onveilig en gesloten heeft ervaren - een onthullend deel van het boek.

Dreigende dirigent

Van sommige passages gaan je oren klapperen. Zoals die over de dirigent die dreigt haar carrière kapot te maken omdat ze hem aanspreekt op zijn gedrag. Over de leden van het buitenlandse orkest waar Huijnen als gastconcertmeester optreedt. Ze vinden het maar niks dat zij op de eerste stoel zit en werken haar ostentatief tegen. Of de collega's die achter haar rug in haar privéleven gaan wroeten. „Die onveilige werksfeer neemt in sommige

orkesten buitensporige vormen aan, waardoor het speelplezier soms ver te zoeken is”, schrijft ze.

Huijnen noemt bewust geen namen. Ze wil geen mensen kwetsen, alleen vastgeroeste patronen zichtbaar maken. Om tunnelvisie te voorkomen vroeg ze een paar vertrouwelingen uit de orkestwereld om het manuscript vooraf te lezen. Kon ze dit wel opschrijven? „Het ontbreekt aan openheid en transparantie, zowel tussen musici en management als tussen musici onderling”, vat ze het probleem aan het eind van het boek samen.

Tussen december 2023 en januari 2025 werkte Huijnen zonder vast dienstverband bij verschillende orkesten - iets waar ze zelf voor koos. Ze ging als gastconcertmeester aan de slag, na 33 jaar vaste aanstellingen bij achtereenvolgens Het Balletorkest, Het Gelders Orkest en Phion. In die ongebonden periode kon ze volledig zichzelf zijn, vertelt ze. Ze hoefde als concertmeester geen oplossingen meer aan te dragen bij interne ruis. „Ik had met iedereen lol en dacht: fuck, zo kan het dus ook.”

Toch besloot ze begin vorig jaar vroegtijdig te stoppen als violist. Het intensieve studeren brak haar op. En ze was doodsbang om later spijt te krijgen van dingen die ze niet had gedaan. Van Arnhem verhuisde ze naar een huisje met weids uitzicht in de Betuwe. Ze verkocht haar achttiende-eeuwse Grancino-viool en werkt sindsdien als coach, vertrouwenspersoon en sparringpartner in de orkestwereld. Daarnaast presenteert ze *Diskotabel*, een radioprogramma van NPO Klassiek.

Vanaf uw zevende moest u van uw moeder elke dag een uur vioolspelen. Dat hield ze tot op de minuut bij, en als u wilde stoppen moest u toestemming vragen. Wat doet dat met een kind?

„Mijn moeder - ze is inmiddels overleden - was heel dominant. Een *tiger mom* zou je haar nu noemen. Haar passie moest de passie van haar drie dochters worden. Op mijn zesde leerde ik noten lezen en werd mijn muzikale gehoor getraind. Een jaar later kreeg ik een viooltje. Aanvankelijk vond ik dat

Hoor je als musicus dat je niet goed functioneert, dan voelt het alsof je een slecht mens bent

best leuk, maar omdat mijn moeder klokte hoe lang ik studeerde, werd dat een kwelling. Ik was voortdurend aan het schipperen en tegensputteren. Ook toen ik op mijn zestiende het huis uit ging, 'in ruil voor' een opleiding aan het conservatorium, bleef ze mij controleren via bijvoorbeeld mijn hospita. Studeerde ik wel genoeg? Dat vond ik zó verstikkend dat ik het contact heb verbroken. Pas na dertig jaar ben ik mijn moeder weer in Limburg gaan opzoeken. Boos zijn is slopend, en ik wilde mijn zussen helpen met mantelzorgen. Mijn moeder had parkinson, woog op het laatst 42 kilo. Ik zag haar kwetsbaarheid en voelde mededogen.”

U beschrijft hoe u als zesjarige voor het huis van de fiets valt en een gat in uw knie oploopt. Uw moeder vraagt geïrriteerd wat er is en gaat verder met vioolspelen.

Ze veert op. „Alles ging altijd over mijn moeder! Als ik ziek was zei ze: weest je hoeveel hoofdpijn ik heb? Toen ik op mezelf ging wonen, en wat meer ademruimte kreeg, ben ik me gaan afvragen hoe mijn moeder, het oudste meisje in een katholiek gezin van acht kinderen, zo ver van zichzelf verwijderd is geraakt. Ze had graag professioneel violist willen worden, maar wist dat dat niet kon omdat ze te laat was begonnen. Toen projecteerde ze haar droom op ons.”

Doordat u als kind emotioneel verwaarloosd werd, voelde u zich als musicus onzeker. U probeerde een 'impostor syndrome' te maskeren met perfectionisme en controledrang.

„In zekere zin heeft elke musicus last van controledrang en perfectionisme. Maar het is waar dat dat in mijn geval doorsloeg. Ik vergeleek mezelf met de allerbeste violisten. Ik wilde kunnen wat zij konden.”

Die houding stuitte sommige collega's tegen de borst, ook omdat u het als concertmeester niet pikte als ze zich niet voor de volle 100 procent inzetten.

„Ik wilde dat iedereen dezelfde passie voor muziek voelde als ik en er evenveel in investeerde. Er zijn zó veel mu-

sici die waanzinnig spelen maar geen vaste baan kunnen krijgen. Een vaste baan is een luxe in onze wereld. Ik heb geen geduld voor mensen die komen uitrusten op hun werk.”

Dat klinkt best hard.

„In elk orkest zitten musici die de kantjes ervan aflopen. Dan trekken ze een minuut voor het einde van de repetitie al hun jas aan. Of ze studeren zó weinig dat ze bij de vierde repetitie nog steeds de noten moeten zoeken. Dan zit je bij mij niet goed.”

Het leidde tot wrijving met sommige orkestleden. Dat trok u zich zó aan, dat u bij applaus in elkaar dook om niet arrogant over te komen.

„Raar hè? Voor sommige mensen was het niet nodig dat ik mijn hoofd boven het maaiveld uitstak. Terwijl dat wel bij een concertmeester hoort. Dirigenten komen en gaan, maar een concertmeester moet de kar trekken en daar hoort ook bij dat je je soms impopulair maakt.”

Voor sommige musici moet het heel confronterend zijn geweest dat u imperfecties blootlegde.

„Dat is ook helemaal niet leuk. Zeker niet voor musici, voor wie het instrument al sinds hun kinderjaren een verlengstuk van henzelf is. Hoor je als musicus dat je niet goed functioneert, dan voelt het alsof je een slecht mens bent. Daar komt bij dat de werkomstandigheden in de orkestwereld verre van ideaal zijn. In de decennia nadat je als musicus bent aangenomen, worden nauwelijks functioneringsgesprekken gehouden. Een hr-functionaris of directeur heeft geen tijd voor vijftig, zestig of honderd uren aan gesprekken. En het ontbreekt aan bijscholing. Op mijn vierentwintigste werd ik voor het eerst concertmeester. Ik moest zelf uitzoeken hoe je leiding geeft.”

Het ontbreekt ook aan seniorenbeleid, schrijft u. Musici spelen tot hun 67ste door, ook als ze fysiek of mentaal niet meer mee kunnen. Achter hun rug kwamen collega's bij u klagen.

„Ons werk is topsport, hè? Ook ik

Cécile Huijnen:

„Wat het gedrag van dirigenten betreft: daar hebben orkest-directeuren nu veel meer oog voor. De paar dinosauriërs die zich nog misdragen, graven hun eigen graf.”
FOTO FENNA JENSMA

moest in de jaren voordat ik stopte veel meer doen om soepel te blijven. Omdat er geen financieel vangnet is voor musici die eerder willen stoppen, zie je veel onzekerheid en paniek bij degenen die het niet meer kunnen bijbenen. Sommigen proberen een stapje terug te doen, van eerste naar tweede klarinet bijvoorbeeld, maar als er geen vacature is, heb je een probleem. In een grote groep strijkers kan je nog wegduiken, maar voor blazers die een solopartij moeten spelen is er geen ontkomen aan.”

En dat levert pijnlijke situaties op? Ze zucht. „Heel pijnlijk. Niet alleen omdat dat zichtbaar en hoorbaar is,

maar ook omdat zo'n collega nóg harder gaat studeren en vaak nóg meer fysieke klachten krijgt. Er is veel ziekteverzuim in orkesten. Ook mentaal is het een zwaar beroep. Je hebt geen *personal space*, bent altijd met vijftig, zestig of tachtig man bij elkaar. Zit samen in de bus en staat samen in de rij voor de wc. De kunst is die prikkels niet te laten binnenkomen. Maar als je je afsluit, communiceer je weer niet lekker in het orkest als je muziek moet maken.”

In een vak waar emotie de sleutel tot succes en verbinding met je publiek is, wordt van musici verwacht dat ze hun persoonlijke emoties wegdrukken,

schrijft u. Dat lijkt me ongeloflijk moeilijk.

Ze is even stil. „Je móét verbondenheid uitstralen. Ook als je naast iemand zit met wie je het niet kunt vinden, of als je net ruzie met je partner hebt gehad. *Awkward*, zeker, maar als er musici zijn daarin getraind.”

Wat maakte dat u het volhield?

„Ondanks de schaduwkanten is het een schitterend vak met veel fijne collega's. Het is een onbeschrijflijk gevoel als een orkest boven zichzelf uitstijgt omdat alle neuzen dezelfde kant opstaan. Ik wilde de aller mooiste solo spelen, mensen raken. En gezien worden, want schouderklopjes

heb ik niet van huis uit meegekregen.”

We hebben het nog niet gehad over de bezuinigingen - in 2012 werden de contracten bij het Gelders Orkest met 40 procent gekort - en de 'narcistische duivels op de bok', zoals u een bepaald type dirigent noemt. Zorgen al die dingen bij elkaar voor een onveilige werksfeer in de orkestwereld?

„De bezuinigingen maakten de orkestleden onzeker, omdat ze de eindjes daardoor nauwelijks aan elkaar konden knopen. En wat het gedrag van dirigenten betreft: sinds de onthullingen over Ali B en het grensoverschrijdende gedrag bij *The Voice of Holland*, hebben orkestdirecteuren daar veel meer oog voor. De paar dinosauriërs die zich nog misdragen, graven hun eigen graf. Maar of orkestdirecteuren in de gaten hebben wat zich soms afspeelt tussen musici op de orkestvloer - het geroddel en gepest - betwifel ik.”

Vandaar uw oproep aan orkestdirecteuren: laat geld niet prevaleren boven veiligheid en een gezonde werksfeer voor de musici. Hoe verwacht u dat ze reageren?

„Ze zullen zeggen dat ze 'ermee bezig zijn' - wat ook zo is. Of dat ze het begrijpen, maar dat het heel ingewikkeld is, omdat veranderingen geld kosten. Dat geld is er niet.”

Terwijl het een urgent probleem is. „Daar ben ik van overtuigd. In de orkestwereld lopen we honderd jaar achter als het om zelfontwikkeling, communicatie, transparantie en sociale veiligheid gaat.”

U maakte lang deel uit van die wereld. Hoe voelt het om nu op afstand te staan?

„Soms voel ik een klein steekje als ik bij een mooi concert zit. Zo van oe, daar had ik graag aan mee willen doen. Maar als ik bedenken wat ik ervoor moet doen, voel ik opluchting. Het grote moeten is weg. Alsof ik permanent met vakantie ben.”

Cécile Huijnen: *Ik vertrek*. Uitg. Growing Stories, 272 blz. 22,99 euro.

Soms vind je het beste lesmateriaal gewoon in NRC

Nieuwsmedia zijn prachtige bronnen voor het onderwijs. Wij helpen u een brug te slaan tussen de lesstof en de werkelijkheid buiten school. Wilt u de actualiteit verwerken in uw lessen?

Gebruik dan de Nieuwsservice van Nieuws in de klas.

Kijk even op nieuwsindeklas.nl/nrc

De nieuwsmedia.

Hoofdsponsor van iedereen. Hoofdzaak voor docenten.

2 weken gratis het NRC Exclusief voor docenten.

ELLEN DECKWITZ

Geweldig liefdesadvies

De laatste tijd interview ik graag hoogbejaarden over hun leven, om zo subtiel wat tips en trucs voor de jongere generaties los te peuteren. En dus zat ik afgelopen week tegenover Wim (88) en Els (89), die al meer dan vijftig jaar samen zijn.

„Wat is”, begon ik, „het beste advies voor een gelukkige verbintenis?”

„Niet jezelf zijn”, brulden ze in koor.

Nadat ik weer overeind was gekomen, lichtten ze het toe.

„Kijk”, begon Wim. „De uitdrukking 'jezelf zijn' is inmiddels stokoud. Ze ontstond in een tijd waarin kerk en burgermoraal de enkeling in het gareel wilden houden. Na de ontzuiling werd 'jezelf zijn' een strijdkreet, een aanmoediging om je eigen pad te volgen.”

„Maar velen schoten daarin door”, vulde Els aan. „Ze verwarden 'jezelf zijn' met doen wat je wilt, zonder rekening te houden met anderen.”

„Het is dat die Rousseau al dood is”, knarste Wim, „anders had ik hem alsnog gewurgd om het verspreiden van het idee dat de mens van nature goed is zoals hij is.”

„En wat heeft dit alles te maken met jullie relatie?”

„Dat kan Els heel mooi uitleggen”, zei Wim trots. „Een goed huwelijk”, begon ze, „draait niet om alleen maar jezelf zijn. Voor een geslaagde relatie moet je in een soort contactlijm veranderen, waarbij je allebei een stukje van jezelf oplost. Natuurlijk niet het deel dat jou maakt tot wie je bent, daar moet je van afblijven, maar je moet wél de kant laten gaan die te veel om het ego draait. Zoals het stuk dat continu gelijk wil hebben, dat kritiek altijd als een aanval of afwijzing ziet.”

„Of het deel dat onder het mom van authenticiteit, blind iedere impuls najaagt”, mompelde Wim.

Voor de liefde moet je een deel van jezelf wegdoen'

Ik dacht aan hun dochter, een goede vriendin van mij, wier huwelijk vorig jaar strandde. Ze was getrouwd met een dame die zich weigerde aan te passen, want dan, zo vond ze, verloochende ze zichzelf. Het begon onschuldig, met het niet opruimen van haar eigen troep, met het altijd hardop zeggen wat ze dacht, hoe kwetsend het ook was. Het escaleerde toen ze een affaire bleek te hebben en vond dat haar partner daar niet zo moeilijk over mocht doen, want, zo zei ze, ze volgde alleen maar haar hart. Dat ze daarmee het hart van een ander brak, was verder bijzaak. „Tja”, zei Wim toen ik dat ter sprake bracht, „voor de liefde moet je een deel van jezelf wegdoen. En bereid zijn om enkele dromen te doven.” „Want anders”, zei Els, „zetten die alles in de hens.”

Ellen Deckwitz is schrijver en dichter. Ze schrijft één keer in de week een column.

OPGEVOED

Elke week legt *Annemiek Leclaire* een lezersvraag voor aan deskundigen. Deze week: hoe breng je democratische waarden bij?

ILLUSTRATIE MARTIN TER VEEN

Kun je democratische waarden actief bevorderen?

Betrokken volwassene: „Het valt me op dat zo weinig mensen tegenwoordig over het geheel nadenken. In het huidige neoliberale tijdperk denken veel mensen vooral aan zichzelf, en weinig aan wat anderen nodig hebben. Je ziet dat in het toenemende racisme, het stemgedrag op antidemocratische partijen, en in het gebrek aan omkijken naar elkaar. Voor mij zijn dat democratische waarden. De huidige tijd vraagt mijns

inziens om mensen met gemeenschapsgevoel. Kan een opvoeder deze waarden actief bevorderen, en zo ja hoe dan?”

Naam en woonplaats zijn bij de redactie bekend. De rubriek *Opgevoed* is anoniem, omdat moeilijkheden in de opvoeding gevoelig liggen. Wilt u een dilemma in de opvoeding voorleggen? Stuur uw vraag of reacties naar opgevoed@nrc.nl

Collectiviteit belonen

Gerdien Bertram-Troost: „De gezamenlijkheid vermindert in onze maatschappij, een waarde die nauw verbonden is met solidariteit, een democratisch basisprincipe. Er gaan minder mensen op teamsport, er zijn minder vrijwilligers die zich structureel inzetten. Ouders van basisschoolleerlingen zijn zelf ook in die neoliberale tijd opgevoed.

„Er zijn allerlei manieren om gemeenschapszin te bevorderen, als tegengif tegen een te grote nadruk op eigenbelang. Als ouders kun je de beleving van 'samen' versterken door veel activiteiten samen te ondernemen zonder tussenkomst van individuele schermen. Televisie kijken en erover praten, spelletjes doen waarin je als team een probleem oplost. Het belang van een teamsport benadrukken, en daar zelf structureel de helpende hand uitsteken. Oog hebben voor de buurt, langsgaan met een bloemetje als er iets speelt, je kinderen daarbij betrekken. „Volwassenen zouden thuis, in de klas en op het sportveld meer kunnen benadrukken dat kinderen onderdeel zijn van een groep en dat het belangrijk is om je ook voor die groep in te zetten. Dat kan ook door zo nu en dan de groep als geheel te belonen vanwege bijvoorbeeld goede inzet.

„Ook als school is het waardevol om leerlingen te laten ervaren hoe verrijkend het is om belangeloos iets voor een ander te betekenen. Laat een schoolklas een spelletjesmiddag met ouderen organiseren, of een inzamelingsactie voor een goed doel. Grote kans dat dan iets ervaren wordt van het aloude geheim dat het zaliger is om te geven dan om te ontvangen.”

Het geheel benadrukken

Hessel Nieuwelink: „Er is een grote nadruk op het 'ik' gekomen, dat is de sa-

menleving waarin jongeren opgroeien. Ze worden meer dan ooit afgerekend op hun eigen keuzes, dat moeten we in ons achterhoofd houden.

„Dat wil niet zeggen dat het niet belangrijk is om die collectiviteit meer te benadrukken, al is het maar om in een democratisch bestel te kunnen blijven leven. Dat is niet vanzelfsprekend als we naar de stemkeuzes kijken.

„Die democratische opvoeding begint thuis, en door de stem van kinderen serieus te nemen. Door ze te leren samen het redelijke gesprek te voeren, samen besluiten te nemen. Om een democratie te leren waarderen, is het belangrijk om zelf gehoord te worden en het idee te hebben dat je rechtvaardig wordt behandeld.

„Ouders zouden nadrukkelijker hun eigen maatschappelijke betrokkenheid kunnen verwoorden door uit te leggen hoe ze in hun keuzes rekening houden met het grotere geheel. Wat doen ze in hun werk voor het teamwzijn? Hoe komt 'hun' politieke partij ook de samenleving ten goede? Span je onbezoldigd in voor anderen: voorleven is het allerbelangrijkst.

„In het onderwijs en op het sportveld zou veel meer moeten worden benadrukt dat samenleven ertoe doet. Dat doe je als bestuur, docent en sportcoach ook door te normeren welk gedrag niet door de beugel kan. Geen racisme, geen seksisme, nooit schelden met 'homo'. „Het voorbeeld dat in politiek Den Haag wordt gegeven, is cruciaal. Met het anti-rechtsstatelijke beleid en huidige omgangsvormen, is het voor ouders en docenten water naar de zee dragen.”

Gerdien Bertram-Troost is als hoogleraar Onderwijs in levensbeschouwelijk en pedagogisch perspectief verbonden aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Hessel Nieuwelink is lector Burgerschapsonderwijs aan de Hogeschool van Amsterdam.

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie
Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven
Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties
T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten
T: **020 - 755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRC Webwinkel
E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen
Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur.
W: nrc.nl/service,
T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht
© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●● zeer goed
●●●●● goed
●●●●● matig
●●●●● zwak

Weekdeals

GELDIG T/M 17 MEI 2026

Bekijk
alles

SANGEAN Noodradio

ADVIESPRIJS FABRIKANT
149,-
99,-

MET FM EN DAB+

- › Opladen via handslinger dynamo, zonnepaneel of USB-C (stroom)
- › Instelbare LED-zaklamp (3 standen en SOS-morsecode)
- › Werkt ook als powerbank voor opladen mobiel apparaat

SANGEAN Noodradio

ADVIESPRIJS FABRIKANT
189,-
129,-

MET FM, DAB+ EN BLUETOOTH

- › Opladen via handslinger dynamo, zonnepaneel of USB-C (stroom)
- › Instelbare LED-zaklamp (5 standen en SOS-morsecode)
- › Werkt ook als powerbank voor opladen mobiel apparaat

NEDIS Noodradio

ADVIESPRIJS FABRIKANT
129,95
69,95

MET FM EN DAB+

- › Opladen via handslinger dynamo, zonnepaneel of USB-C (stroom)
- › Instelbare LED-zaklamp (3 standen, SOS-morsecode en leeslampje)
- › Werkt ook als powerbank voor opladen mobiel apparaat

SANGEAN Draagbare radio

ADVIESPRIJS FABRIKANT
169,95
99,95

MET FM, DAB+ EN BLUETOOTH

- › Werkt op (oplaadbare) batterijen
- › Geavanceerde batterijlader met detectiefunctie voor defecten
- › Met hoofdtelefoonaansluiting en LCD-display met achtergrondverlichting

